

Univerzita Karlova v Praze
Pedagogická fakulta
Katedra dějin a didaktiky dějepisu

Téma antiky v literatuře pro děti a mládež od druhé poloviny 19. století do
roku 1945

The topic of antiquity in the literature for children and youth from the second
half of 19th century till 1945

Bc. Jakub Jonáš

Katedra dějin a didaktiky dějepisu

Vedoucí diplomové práce: doc. PhDr. Jana Kepartová, CSc.

Studijní program: Učitelství pro střední školy

2015

Prohlašuji, že jsem diplomovou práci na téma *Téma antiky v literatuře pro děti a mládež od druhé poloviny 19. století do roku 1945* vypracoval pod vedením doc. PhDr. Jany Kepartové, CSc. samostatně za použití v práci uvedených pramenů a literatury. Dále prohlašuji, že tato diplomová práce nebyla využita k získání jiného nebo stejného titulu.

3. 12. 2015

.....

Podpis

Rád bych touto cestou vyjádřil poděkování doc. PhDr. Janě Kepartové, CSc., své
vedoucího diplomové práce, za její cenné rady a trpělivost při vedení mé diplomové práce.

.....

Podpis

Obsah

Úvod.....	4
1. Náboženská a politická situace v českých zemích od druhé poloviny 19. století do roku 1945	8
2. Školství v českých zemích od druhé poloviny 19. století do roku 1945	18
3. Vztah české společnosti k antice od druhé poloviny 19. století do roku 1945	27
4. Dětská literatura s antickým tématem od druhé poloviny 19. století až do roku 1900	35
4. 1. 1. Václav Petřů : Obrazy ze života starověkých národů (1874).....	36
4. 1. 2. Václav Petřů: Ze starověkých povídek pro mládež dospělejší (1875)	38
4. 1. 3 Josef Beran – Nejznámější pověsti starověké I. a II. díl (1876).....	41
4. 1. 4 Antonín Kosina – Dob slávy řecké (1877).....	44
4. 1. 5 Antonín Kosina – Po válkách perských (1878).....	45
4. 1. 6 Jan Šafránek – Příběhy Odysseovy (1887).....	45
4. 1. 7 František Grešl – Staroklasické pohádky (1891)	47
4. 1. 8 František Grešl – 10 let před Trójou (1894).....	48
5. Antická literatura pro děti a mládež od roku 1900 do roku 1945	54
5. 1. 1 Matouš Václavek – Pověsti řecké a římské (1904).....	54
5. 1. 2 Kardinál Wiseman: Fabiola – Církev v katakombách (1917).....	56
5. 1. 3 Kamila Spalová: Od Olympu k Olympii 1941	57
5. 1. 4 Charles Kingsley – Báje o Perseovi (1932)	60
5. 1. 5 Vojtěch Zelinka – Svět řeckých bájí (1940).....	62
6. Antická literatura jako inspirace pohádkové literatury v českých zemích v druhé polovině 19. až do roku 1945	65
6. 1. 1 Ílias a Odyssea.....	72
6. 1. 2 Trója- mýtus nebo fakt?	74
Závěr.....	80
Resumé.....	84
Summary	85
Seznam knih pro rozbor:	87
Seznam použité literatury:.....	88
Použité internetové zdroje:.....	91
Přílohy	92

Úvod

Antické téma je na vrcholu důležitosti již od období renesance. V průběhu celých lidských dějin, spisovatelé, umělci i vědci navazovali na antickou kulturu, která dala světu umění filosofie, matematiky a dalších oborů, které využíváme i dnes v každodenním životě. V českém prostředí má antika také svou tradici a vždy se jednalo o velmi oblíbené téma. Důkazem toho je velké množství literatury, která byla vydána česky píšícími autory. Ačkoli se to nemusí na první pohled zdát patrné, obliba antického tématu v rámci české kultury má své opodstatnění. Je jasně podmíněna kulturními, náboženskými a politickými podmínkami, které se zde mají opravdu pestré škály. Vývoj Československa byl obtížný a jeho vrchní představitelé často využívali myšlenky z minulosti ke svým politickým záměrům. Jedním z nich byla například i vidina řecké demokracie v praxi První republiky. I ve 20. století si tak antické myšlenky našly uplatnění.

Ve své práci jsem se rozhodl na dobu od druhé poloviny 19. století do roku 1945. Aby bylo vymezení mého tématu specifitější, svou pozornost jsem upřel na literaturu pro děti a mládež. Literatura tohoto typu nebyla příliš podrobně zpracována. Většinou se autoři různých publikací věnují dějinám školství a antické literatuře odděleně. Jedná se logický krok, protože specifické zaměření je pomyslným klíčem ohledně kvality výsledné publikace.

Literatuře pedagogiky a školství se dostalo mnoha kvalitních zpracování. Příkladem je kniha od M. Somra *Dějiny školství a pedagogiky* z roku 1987. Ze současné literatury je nutné uvést Alenu Valíškovou a Hanu Kasíkovou a jejich *Pedagogika pro učitele - Školský systém v českých zemích*.¹ Do vhodného výběru použité literatury je rozhodně nutné zahrnout Janu Čenkovou a její *Vývoj literatury pro děti a mládež a její žánrové struktury*.² dílo Ve všech případech se jednalo o literaturu, ze které jsem se rozhodl čerpat pro lepší nastínění školního prostředí mnou vybrané doby. Již jsem zmiňoval, že obliba antického tématu souvisela s více faktory. Proto pro výsledný efekt je nutné, čerpat z literatury, které se též zabývá náboženským a politickým prostředím. Na toto téma bylo napsáno pravdu

¹ VALÍŠOVÁ, A, KASÍKOVÁ, H a KOLEKTIV. *Pedagogika pro učitele - Školský systém v českých zemích*, 1. vyd. Praha, Grada Publishing, a.s., 2007.

² ČENKOVÁ, Jana: *Vývoj literatury pro děti a mládež a její žánrové struktury*, nakladatelství Portál, Praha 2006.

mnoho literatury, která se danou problematikou zabývala. I proto budu čerpat z díla *Dějiny Rakouska*³ od Milana Hlavačky.

Pro nastínění širších souvislostí je také nutné poukázat na vztah české kultury k antice. Pro tuto skutečnost jsem se rozhodl využít informací z knih Ladislava Varcla *Antika a česká kultura* nebo Karla Svobody *Antika a česká vzdělanost*⁴ od obrození do první války světové. Vhodné je také použití tehdejší současné literatury, která však nebyla primárně určena pro mladé čtenáře. V tomto bodě jsem se rozhodl uvést několik zajímavých myšlenek z knihy Antonína Koláře *Antika a výchova příštích občanů*⁵ z roku 1925. Jednalo se sice jen o výběr z přednášek tohoto českého profesora, ale velmi věrně a účelně vystihují mentalitu tehdejší doby ohledně vnímání antiky československou společností.

Ve své práci jsem se rozhodl rozdělit dané období do dvou částí. První se týká českých zemí do roku 1918, kdy vzniklo Československo. Ve druhé části se zaměřím na období od roku 1918 do roku 1945. Rozdělení je nutné, protože období První republiky se diametrálně liší od doby, kdy ještě české země byly součástí Habsburské monarchie a to samozřejmě nejen co se literatury týče. Vybral jsem díla, která vycházela primárně pro mladé čtenáře a rozhodl jsem se poukázat na odlišnosti, ale i spojitosti těchto děl. Většinou se jednalo o různou interpretaci řeckých mýtů, ovšem se zcela odlišným vyzněním. Často se vyskytovalo i téma antiky v podání autorů, kteří byli ovlivněni církevním učením a ve většině případů se jednalo o katolické věřící, nebo někdy dokonce o duchovní.

Primární cíl mé práce jsem tedy stanovil na prozkoumání dětské a mládežnické literatury s antickým tématem, která se vyskytovala na pozadí velké transformace, kterou české země v těchto obdobích procházely. Rozhodl jsem se rozebrat skrytá vyznění, která dětské literatura velmi často obsahuje. Dětské literatura se totiž stala ideálním formou, jak bylo možné vyjádřit své náboženské a politické názory v dobách mocenského útlaku. Též jména jsou citována dle *Slovníku antické kultury*⁶ od Václava Bahníka.

³ HLAVAČKA, M a KOLEKTIV: *Dějiny Rakouska*, nakladatelství Lidové noviny, Praha 2010.

⁴ SVOBODA, Karel: *Antika a česká vzdělanost*, Nakladatelství československé akademie věd, Praha 1957.

⁵ KOLÁŘ, Antonín: *Antika a politická výchova příštích občanů*, státní tiskárna v Bratislavě, Praha 1925.

⁶ BAHNÍK, Václav: *Slovník antické kultury*, nakladatelství Svoboda, Praha 1974.

Jedním z dalších cílů bude rozbor autorů. Jejich životní osudy jsou velmi důležité pro interpretaci antického tématu v jejich publikacích. Stejně tak i doba, ve které tvořili. To vše spojeno dohromady mělo vliv na děti a mládež, jimž se vydávané publikace dostávali ke čtení. Antika se tak v literatuře této doby vydávala různými směry. Též je nutné poukázat na rozmanitost, která nabízí interpretace díla antických myslitelů. Od filosofie, přes matematiku, fyziku, politiku, řeckou mytologii až k myšlenkám demokracie, která výrazně ovlivnila světové dění převážně ve 20. století.

Hlavním cílem práce bude srovnání jednotlivých děl autorů dětské literatury této doby, jejich děl a vlivů, které na ně působily. Též se zaměřím na pohádkovou tvorbu pro děti, která se inspirovala právě antickými příběhy.

Aplikace antické demokracie na 19. a 20. století bude motivujícím faktorem, který se nesčetněkrát promítne do literatury pro mládež. Bude tak velmi zajímavé sledovat provázanost socio-kulturního prostředí tehdejších českých zemí s civilizací, která byla zničena již před více jak dvěma tisíci lety, avšak jejíž myšlenky si stále zachovaly svou jedinečnost a váhu. Doufám tedy, že tato práce poukáže na problematiku dětské literatury v 19. a 20. století v českých zemích a že podkryje souvislosti, kterými jednotlivá díla ovlivňovaly nejmladší generace tehdejší doby.

1. Náboženská a politická situace v českých zemích od druhé poloviny 19. století do roku 1945

1.1 Náboženská a politická situace od roku 1848 do roku 1918 v českých zemích

Náboženská a politická situace jsou v každé historické době zásadními faktory, které ovlivňují vydávanou literaturu. Prvním ovlivňujícím faktorem této skupiny je cenzura. Ta může být jak politicky, tak i nábožensky zaměřena. Literatura českých autorů je tak částečně je nucena přizpůsobovat se době, ve které je psána. Situace mezi lety 1848 a 1918 patří mezi absolutně nejsložitější období české literatury. Velký náboženský tlak ze strany katolické církve i politická propaganda z Rakouska nepřipouštěly příliš velkou škálu možností pro české spisovatele.

V první řadě nastává problém s jazykem, kterým byla díla psána. Katolická církev již od středověku používala latinu. Ta se postupem času stala pouze tzv. náboženským jazykem. V českém prostředí ji vystřídala němčina, a to z velmi prostého důvodu. České země správně spadaly pod nadvládu Rakouska. To samozřejmě propagovala němčinu jako primární jazyk pro celou říši. Pro česky psanou literaturu tak nebylo příliš místo a vydávala se opravdu velmi zřídka. Zlom nastal ve snaze národního obrozenectví, které se snažilo vrátit českému národu jeho kulturní dědictví a podstatu. Ve 40. a 50. letech 19. století obrozenecké snahy vrcholily. Vyzdvihl bych hlavně veršované dílo Jana Kollára – *Slávy dcera*, která v roce 1852 dosáhlo 645 sonetů.⁷ Dílo, které svou složitostí přesahovalo téměř všechny vydané české básně. Jednalo se opravdu o dílo velké rozsahu, ale i významu. Kollár se stal průkopníkem myšlenky, kde si každý čtenář mohl najít jiné vyznění jeho básně. V tom spočíval i jeho původní záměr. Samozřejmě s přihlédnutím k zřejmému faktu, že dílo bylo psáno česky. Pro mne je však absolutně zásadní skutečnost, že literatura se začala politizovat. A na dílech se to samozřejmě začalo projevovat. I další spisovatelé jako například František Palacký, Karel Hynek Mácha nebo Ladislav Čelakovský se stali vyhledávanými nejen kvůli kvalitě svých děl, ale hlavně z důvodu skrytého poselství, které skýtala.

⁷ VODIČKA, Felix: *Dějiny české literatury* 2. Praha: Academia, 1960. str. 255–281.

Zvláště u Palackého a jeho díla *Dějiny národa českého v Čechách a na Moravě*. Životní dílo, ve kterém Palacký zanechal českému národu podrobně popsanou jeho historii jeho skutků. Dějiny končily datem 1526, v roce, kdy na český trůn usedli Habsburkové a samozřejmě se jednalo o jasný záměr. Od Palackého, jako jednoho z hlavních postav národního obrození, to byl jasný vzkaz. Politizace literatury dostala nový směr, protože vykreslení historie od Palackého se jasně zaměřilo na glorifikaci skutků národa českého, zejména husitské války zde byly vykresleny jako nejzářivější a nejslavnější období českých dějin. Palacký se tak pokusil pozvednout sebevědomí a národní hrdost českého národa v době, kdy české země správně spadaly pod Rakousko. Je však třeba poznamenat, že větší kritice ho podrobil až Josef Pekař, který především nesouhlasil s Palackého glorifikací husitství. Celý spor pak vyvrcholil v tzv. *Sporu o smyslu českých dějin*, do kterého se během mnoha let zapojila řada českých osobností.

Samotná situace v českých zemích, stejně tak jako ve většině evropských států, byla po roce 1848 velmi složitá. Tzv. revoluční rok se velmi podepsal na životních prioritách obyvatel. V tomto období církev ustupuje do pozadí a pozornost všech obyvatel se většinou soustředí na občanská práva a reformaci současného politického systému. Církevní hodnostáři se však snažili využít určitého bezvládí a snažili se vymoci pro církev lepšího postavení v rámci státu. Dokonce se někteří účastnili tzv. Slovanského sjezdu. Ten proběhl ve dnech 2. – 12. června v Praze a jeho snahou bylo vzájemné při bližení všech Slovanů, s určitou možností vzájemné kooperace.⁸ Nejen tímto sjezdem se církev postupně dožadovala získání svých práv z předchozích let na úkor oslabeného Rakouska. Nakonec v roce 1850 byly vydány zákony, které znovu posílily prestiž církve v celé monarchii. Jednalo se o zákony v Říšském zákoníku, které znovu osamostatnily fungování katolické církve a omezily moc státu. Ovšem i tak měl státní aparát značný vliv ohledně fungování církve na svém území. I tak to však znamenalo, že církev získala, po letech krize a vydání tzv. Tolerančního patentu z roku 1781, více autonomie a vlivu.⁹

Zřejmě nejdůležitějším počinem této doby byl však tzv. konkordát, který podepsala katolická církev s habsburskou monarchií. Znamenalo to, že církev již nebyla přímo podřízena státu a stala se opět výhradně náboženskou skupinou. Tento krok se ukázal jako

⁸ HLAVAČKA, M a KOLEKTIV: *Dějiny Rakouska*, nakladatelství Lidové noviny, Praha 2010, str. 376.

⁹Tamtéž, str. 341.

velmi zásadní pro vliv, který mohla katolická církev začít uplatňovat. Církev totiž ve snaze reformovat se udělala několik ústupků. Například povinnou účast na mších pro malé děti v zimních měsících. Dále pak církevní gubernium požadovalo, aby se celkově upravil věk dětí, které se musejí zúčastňovat mší a dalších náboženských obřadů. Církev se, již od středověku, snažila ovlivňovat dětskou mysl a život dětí od útlého věku. To také vedlo k pokusům o ovlivňování dětské literatury, která vycházela z myšlenek křesťanství. Děti tak byly obklopeny náboženskou tematikou a nepřipouštěly žádnou odchylku od systému. Příkladem může být vydávání časopisů jako *Anděl Strážný*, který vycházel v rámci výuky křesťanství a byl určen pro mladé čtenáře. Rozvoj tzv. jurisdikcionalismu byl patrný již od 18. století, avšak většinou v protestantských zemích. Nyní se ovšem začal v určité podobě uplatňovat i zde. Panovník získával větší moc na úkor církve. Ta se musela opatřením bránit, avšak často byla donucena činit velké ústupky.

V roce 1868 byla zrušena závislost školství na církvi. To mělo nedožité následky. Snad jeden z mála monopolů katolické církve, vzdělání a školství, bylo najednou závislé na státu a ne na církevní moci. V celkovém důsledku to bylo jedno ze zásadních rozhodnutí, které ovlivnilo nejen školství, ale i celé pojetí církve až do dnešních dob. Díky ztrátě kontroly nad vzdělávacím systémem v celé monarchii začal rozvoj mnoha vědeckých disciplín. I tak zde však byla přítomnost věroučných dogmat a v učebnicích a dětské literatuře.

V rámci politické a náboženské situace je třeba také znovu pamatovat na národní obrození, které v českých zemích zanechalo znatelnou stopu, nejen ve školství. Snaha o zrovnoprávnění českého jazyka a rozšíření vzdělání do všech lidových vrstev bylo dalším zásadním faktem při nezávislosti na církevním učení. Ta tím postupně ztrácela nejen již zmíněný monopol na vzdělání, ale také latinský jazyk přestal být v této oblasti dominantním. Církev se nehodlala smířit se ztrátou vlivu tak snadno. V případě dominantního postavení státu ve vzdělávání, se zaměřila na dělnické profese a jejich sociální podporu. Je to do jisté míry zvláštní, avšak logický krok. Při rozvoji těžkého průmyslu sice společnost zaznamenala rozvoj vědy, avšak také se znovu prohloubili rozdíly mezi majetnými občany a dělníky.

Církevní dogmata se stávala však zastaralejšími. Vědecké objevy a bádání na půdě různých nově vznikajících oborů zasazovalo katolické církvi jistý punc nedůvěry. V českých zemích se několik členů církve pokusilo o nápravu. Zaměřili se především na dílo Aristotelovo, které měla být pozvednuta upadající úroveň filosofie a vzdělanosti církvích hodnostářů. Samozřejmě katolická církev si nemohla dovolit propagovat přímo Aristotelovi spisy. Antické literatura nebyla dogmaty povolena a tak hledali myšlenky, které by navazovaly na učení Aristotelovo. A tak se upřeli k Tomáši Akvinskému, který na Aristotela přímo navazoval. V českých zemích se jednalo především o almanach *Pod jedním praporem*. Ten vyšel v roce 1895 a zasloužili se o to především tři čeští duchovní – Sigismund Bouška, Xavier Dvořák a Karel Dostál – Lutínov. Snaha to byla rozhodně obdivuhodná, protože katolická církev se tím do značné míry zmodernizovala a snažila se přiblížit tehdejším současným proudům v literatuře.¹⁰

Na politickém a náboženském poli se nakonec katolická církev spojila. V Čechách totiž vznikla v roce 1896 Křesťansko – sociální strana a později v roce 1896 i Strana katolickónárodní. V případě první strany se jednalo o účelový spolek, který se měl zaměřit především na dělnictvo. Jak již bylo uvedeno, pro dělníky však byly lákavé jiné politické subjekty, především Sociální demokracie, která vznikla oddělením se od strany komunistické v roce 1871. Pomyslné vakuum po vzdělávací oblasti tak nakonec politické snažení církve vyplnilo jen z části. Strana katolicko-národní byla jinou odnoží církevní snahy. Jednalo se o velmi konzervativní stranu, která nakonec dosáhla většího úspěchu než právě strana sociální.

Politická a církevní provázanost se v českých zemích stávala velmi důležitou. Do popředí však vstupuje právě politika. Církev se musí smířit s druhořadým postavením. Politické myšlenky po roce 1848 zaznamenaly jistou dávku demokratizace, ač to nemuselo od začátku tak vypadat, zejména díky tzv. Bachovu absolutismu. Systém nazvaný po rakouském ministru vnitra znamenal omezení osobních svobod a počátek cenzury. Základem Bachova absolutismu byly tzv. 3 silvestrovské patenty. Ty však zaručovaly i zrušení poddanství a roboty. Díky této novele zákona se ale František I. snažil monarchii

¹⁰ VRBENSKÁ, Františka. *Knihovna* [online]. 2007, roč.18, č. 1, s. 99-106 [cit. 2015-11-30]. Dostupný z WWW: <http://knihovna.nkp.cz/knihovna71/vrben.htm>.

modernizovat. To vše mělo nezanedbatelný vliv na církev, protože její zastaralý způsob myšlení neměl v novém světě Františka I. místo. Lépe řečeno církev stále ztrcela svůj vliv. Pro české občany však bylo mnohem směrodatnější cenzurování literatury a tisku. Až do roku 1866, kdy Rakousko podlehl Prusku a následně došlo k Rakousko – uherskému vyrovnání. K uvolnění došlo i po roce 1861, kdy Bach rezignoval na svou funkci. To se promítlo do české kulturní scény, kde začaly vycházet *Národní listy*.¹¹ (*Obrazová příloha č. 1*). Ty však nebyly jediným kulturním přínosem. V uvolněné cenzuře začalo vnikat mnoho spolků jako například *Sokol* pod vedením Miroslava Tyrše. Rok 1864 byl významným mezníkem, protože vniklo Prozatímní divadlo. Mezitím vrcholil boj mezi mladočechy a staročechy. Jejich vzájemné soupeření mělo za tzv. drobečkovou politiku, kterou ale radikálnější mladočeši odsuzovali.

Antické myšlení v českém prostředí znamenalo především slovo demokracie. V tomto duchu se mnoho učenců odkazovalo právě až na kulturní počátky starověkého Řecka. V českém prostředí se téma demokratizace vyskytovalo velmi často. Dalším příkladem se stalo volební právo, za které vehementně bojovala sociálně demokratická strana v letech 1896 – 1897. Ta sice argumentovala potřebou všech lidí vyjádřit se a antickým ideálem demokracie, ve skutečnosti šlo však jen o rozšíření volebního práva na tzv. pátou kurii, což byli nemajetní občané. Snaha o znovu nalezení antického ideálu demokracie tak skončila spíše mocenským bojem a politickou vychytralostí vedoucích představitelů. I když mohly být pohnutky jakékoli, jasně se ukázalo, že antické téma demokracie není lidem cizí. Antické téma se na konci 19. století potýkalo s velkým zájmem veřejnosti a tak i argumenty sociálních demokratů u nich našly odezvu. I tak to trvalo do roku 1907, kdy byla provedena volební reforma. Situace je ale složitější. Argumenty představitelů sociální demokracie měly základ v tom, že demokracie znamená vládu lidu a všeobecné volební právo. To však Řekové neměli. Volit mohli jen občané, otroci a ženy volební právo neměli. S drobnou obdobou tomu bylo tak i ve starověkém Římě. Všeobecné volební právo se v českých zemích zavedlo až v roce 1918, a i tak se ještě dva roky nevztahovalo na ženy. Je tedy jasně viditelné, že výklad slova demokracie se v průběhu dějin mnohokrát změnil a každá kultura jej přizpůsobila svým potřebám. Možná právě proto bylo téma antiky tak oblíbené právě v dobách, kdy český národ procházel transformací nebo se cítil utlačován. Antika totiž nabízela nepřeberné množství témat, k jejichž ideálům se dalo

¹¹ ČORNEJ, Petr: *Dějiny českých zemí do roku 2000*, Praha 2000, str. 34.

směřovat, ačkoli se nikdy nedalo dosáhnout určité dokonalosti. Příkladem mohou být pozdější autoři Antonín Kolář či Eduard Petiška. Muži, jenž si do svých děl, která obsahovala antické téma, přidali něco ze svých myšlenek.

Od roku 1914 se na čtyři roky rozběhla 1. světová válka. Veškeré ideály a víra v Boha na jistou chvíli zmizely. Ani věda nezažívala období rozkvětu, snad až s výjimkou zbrojního a chemického průmyslu, který zažíval největší rozkvět v lidských dějinách. Školství a i další obory, jakými jsou například dějepisectví, nehrály zásadní roli. Na konci roku 1918 bylo v českých zemích sice velké procento katolických věřících, avšak postavení církve bylo do jisté míry hodně nejisté. Již nyní se zdálo, že katolická církev spěje k úpadku a počet věřících začíná klesat. Projeví se to postupně ve všech aspektech lidského života. Především však se dostávají do popředí nové vědecké metody a přístupy. Církevní pohled na danou problematiku začíná být zastaralý a nahrazuje ho poznání jako takové.

Literaturu tak v tomto období ovlivnilo mnoho různých vnějších faktorů. Jazykové změny v české společnosti po roce 1848, snahy národních obrozenců o zrovnoprávnění českého jazyka s německým, silná pozice katolické církve celková politizace vydávané literatury, následná cenzura a hlavně *Spor o smyslu českých dějin*, který trval až do roku 1938. Především zde došlo ke změnám, které zásadně ovlivnily vydávanou literaturu. Zde se totiž skloubily všechny výše napsané aspekty do jednoho celistvého bloku. Nejednalo se jen o literaturu, ale i o časopisy a další. Zejména u dětských časopisů je velmi patrný nárůst počtu titulů, který doprovází jazyková změna a příklon k českému jazyku. V 80. letech 19. století totiž začaly vznikat dětské časopisy s různým zaměřením, především tematickým. Církev na ně reagovala náboženskými časopisy, kterými se pokoušela oslovit českou mládež. Jen pro příklad *Anděl strážný* (1882) nebo *Český jinoch* (1895), který byl určený spíše mládeži než dětem.¹² Jasně lze vysledovat popularitu a nárůst české literatury, kterou výše zmíněné faktory zapříčinily. Roky před 1. světovou válkou jsou pro českou literaturu klíčové.

¹² ŠVEC, Štefan: *Česky psané časopisy pro děti (1850 – 1989)*, Praha 2014, str. 69.

2. 1 Náboženská a politická situace od roku 1918 do roku 1945 v českých zemích

Po vzniku Československa si katolická církev musel a stejně jako ostatní organizace vydobýt své místo. Situace se pro ni nevyvíjela příliš dobře. V českých zemích byla husitská myšlenka silně zakořeněna. Katolická církev navíc byla vnímána jako tradiční vazal a opora monarchie, což z ní v očích české národa dělalo jednoho z hlavních nepřátel. Zvláštní bylo, že vlna nevole po roce 1918 se obrátila právě vůči církvi a vyústila až k ničení symbolů a dokonce stržení mariánského sloupu na Staroměstském náměstí.¹³ Tento incident však na dlouhou dobu uklidnil dění a dále se vše vyvíjelo nenásilnou formou. Ačkoli byla nálada po roce 1918 silně protikatolická, ke střetům samotného československého státu a církve v podstatě nedocházelo. Masarykův vliv a silná protikatolická propaganda sice do jisté míry působily, ale je nutné poukázat na některá fakta. Období první republiky je známo jako ideální prostředí pro tvorbu svobodné literatury, která není přímo ovlivněná cenzurou, a to jak z politických kruhů, tak z církevních. Avšak statistika tehdejší doby mluvila jasně. Husitské tendence se sice stupňovaly, avšak více jak drtivá většina všech obyvatel se v rámci vyznání stále hlásilo ke katolicismu. Je nutné také poukázat na rozvržení, protože většinou se jednalo o obyvatele z Moravy a hlavně Slovenska, kde měla katolická víra vždy silné zastoupení.

Jediným větším konfliktem mezi státem a církví se stala tzv. *Marmaggiho aféra*. Je třeba uvést význam slova konflikt v pravém smyslu. Byla to spíše diplomatická roztržka mezi československou vládou a Římem. Důvodem se stal silný tlak na přijetí nových státních svátků – Cyrila a Metoděje a Jana Husa. Naopak zrušení čekalo svátek Jana Nepomuckého. Představa dostala i osobní rozměr, protože nové státní svátky souvisely s prohusitskou myšlenkou T. G. Masaryka. Tu kritizoval už i český spisovatel Josef Pekař. Proti Masarykovi se postavil již ve *Sporu o smyslu českých dějin*, kdy husitskou dobu považoval za největší prohru, jakou kdy český národ utrpěl. Masarykovu filosofii okomentoval slovy:

¹³ Stránka o historii mariánského sloupu [online]. 2015, ©2015 [cit. 2015-07-02]. Dostupné z: <http://www.marianskysloup.cz>

„Přibývá zajisté historiků, kteří stojí na půdě pozitivních vyznání církevních, a jejich práce snesou přísná měřítka vědecká. Ale rozumím tím nerozpačitou snahu Masarykovu znásilnit skutečnost historického vývoje jeho aprioristickou doktrínou, proměňovat minulost bez ohledu na objektivní pravdu v povolnou služku jeho, třebaš ušlechtilé, tendence.“¹⁴

Tendence polemizovat s Masarykem však panovaly pouze ve filosofické sféře. V oslavách nových státních svátků šlo hlavně o politickou svrchovanost, kterou se čeští politici snažili vyjádřit oficiální nezávislost na Římu. Po vyhlášení svátků se totiž Řím rozhodl odvolat papežského nuncia v Československu. Nakonec vše skončilo Marmaggiho opuštěním Prahy v roce 1925. Až více než po roce se podařilo Edvardu Benešovi dosáhnout shody s Vatikánem. Tento konflikt krásně vystihuje situaci nejen v politice a náboženské otázce, ale i v literatuře a umění vůbec. Silně zakořeněný katolicismus v českých zemích se začal mísit s moderní podobou národního uvědomění, jehož vyjádřením se staly husitské myšlenky. Nový stát procházel mnoha problémy, které vždy provázejí vznik nové státního útvaru. Kromě náboženské otázky zde byl problém ještě mnohem větší a tou byla problematika menšin. Těch žilo, zvláště v československém pohraničí, velké množství. Převážně se jednalo o Němce, ale také Maďary a další národnostní menšiny. Politická roztříštěnost tak pomalu dala vzniknout stranám, jako byla Henleinova Sudetendeutsche Partei. Ačkoli bylo Československo nejprůmyslovější oblastí celé habsburské monarchie, i tak se po jeho vzniku nevyhnulo silným hospodářským problémům. Situaci neulehčila ani inflace po hospodářské krizi, která začala v roce 1929 v USA. Do Evropy se dostala až ve 30. letech, avšak postihla většinu vyspělých zemí, včetně Československa. Vyspělá průmyslová výroba poklesla skoro o 40%.¹⁵ Souhrn těchto všech faktorů dělal z československého prostředí velmi různorodé prostředí, kde vznikala literatura všeho druhu v různých jazycích.

Dalším problémem mohla být židovská obec. Židů tradičně žilo v ČSR velké množství. Po pádu habsburské monarchie však většina z nich mluvila německy. Počet židovský dětí v rámci školní docházky byl v Protektorátu Čechy a Morava zredukován na 4 %.¹⁶ Existovala zde tak další skupina obyvatel, která v podstatě nepatřila nikam. Stejně tak se

¹⁴ PEKAŘ, Josef: *Masarykova česká filosofie*, Praha 1927. Str. 43.

¹⁵ POKORNÝ, Jiří: *Dějiny českých zemí do roku 2000*, Praha 2000, str. 51.

¹⁶ KREJČOVÁ, Helena, a kol. *Židé v protektorátu: Hlášení Židovské náboženské obce v roce 1942*. 1. vyd. Praha : Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, 1997, str. 289.

asi 7% nehlásilo k žádnému vyznání. Takovéto množství nebylo obvyklé, ačkoli se procento v dalších letech stále zvyšovalo.

Ale nejhorší období přišlo až za doby vlády komunistické strany v roce 1948. I tak se nejednalo o plodné období z pohledu katolické církve, právě naopak. Československo bylo do jisté míry pod vlivem Masarykovy filosofie. Národ nechtěl spolupracovat s organizací, jejíž velká část spolupracovala s habsburským dvorem. Masaryk veřejně podporoval tažení proti katolické církvi a systematicky se snažil oslabovat její moc. Jednalo se o logický krok v rámci reorganizace nového československého státu a jeho novém místě na světové scéně.

Během tohoto období začali vznikat první spolky, které byly pod církevním patronátem. Jako typický příklad můžeme uvést organizaci *Orel* nebo *Českou katolickou charitu*.

Po obsazení Československa nacisty se vztah občanů ke katolické církvi značně proměnil. Národ soucítit s katolickými kněžími, kteří byli perzekuováni a odesíláni do vyhlazovacích táborů. Začaly se konat pochody na poutní místa, což se dělo až do roku 1948, kdy nastoupila k moci komunistická strana.

V zde popisovaných letech také vyvrcholil *Spor a smyslu českých dějin*. Hlavní postavou prohustského proudu byl Tomáš Garrigue Masaryk. Na opačném protipólu stál historik Josef Pekař. Ten prezentoval své dílo *Žižka jeho doba* v absolutním rozporu s dosavadní všeobecným názorem na tohoto husitského vojevůdce. Pekař se snažil o vykreslení realistického pohledu na události 15. století. Jako věřící katolík považoval husitství za to nejhorší, co se českému národu mohlo přihodit. Názorově se tak dostal do rozporu s Masarykem a dalšími, kteří naopak husitské hnutí používali k propagaci českých myšlenek a odkazovali se na něj v touze, aby národu pozvedli sebevědomí a umocnili sílu národního uvědomění. Husitství se dostalo do situace, kterou zastávala též antika. Glorifikace a vybírání jednotlivých aspektů z obou kultur, se stalo skvělým nástrojem pro upevnění národní hrdosti a transformace pojmu demokracie do 20. století. Masaryk husitství v podstatě využil pro své politické záměry:

„Byli bychom si přáli, aby historik našich dějin ve své nejvyšší akademické hodnosti promluvil určitěji o těch iluzích a sebeklamech, které jsou nebezpečné v jedné z nejvážnějších dob naší historie. Perioda, v níž se buduje obnovený a vlastně nový český stát... zasluhuje zvýšené pozornosti českých historiků. Jsou tím národu přímo povinni. Ale bohužel, česká oficiální historie nebyla národu učitelkou za světové války a není jí

*dorůstajícím generacím republikánským a demokratickým... Také periodizace našich dějin, navržená prof. Pekařem, není ze života a není pro život. Historia vitae magistra musí být přesně vědeckou (nejen učenou!) a musí být mužným zpytováním národního svědomí.*¹⁷

Takto reaguje na vyčítání Pekaře a dalších ohledně jeho filosofování a glorifikaci některých částí českých dějin.

Podobným způsobem Masaryk využíval i antické dědictví, zejména řeckou kulturu. Již z předobrazu husitství si lze dobře představit, jakou roli hrálo antické dědictví v politické praxi 1. československého prezidenta. Abychom Masaryka jen nehanili, je třeba říci, že v mnoha ohledech měl pravdu a jeho situace, coby vůdce nového svobodného národa, rozhodně nebyla jednoduchá. Navíc spor o smyslu českých dějin byl velmi problematický a Masarykova snaha o vyzdvihnutí husitství tvrdě narazila i u katolické církve, jak již bylo řečeno.

Ve sporu o smysl českých dějin, který trval do roku 1938, se tak spojilo jak politické klima, tak náboženství. Společně pod hlavičkou historie se tak odehrávala transformace a utváření národní identity. Církevní vnímání světa hrálo v Čechách velkou roli. Jeho provázání s politickou situací bylo veliké a při psaní knih tak museli autoři brát v potaz nejen politickou situaci, ale také křesťanské pojetí a vnímání světa. Vliv československého prezidenta byl sice znatelný, avšak většina české společnosti stále vnímala křesťanské učení, jako daný fakt. Toto společenské klima ovlivnilo život obyvatel v mnoha směrech, literaturu nevyjímaje.

¹⁷ MASARYK, Tomáš Garrigue: *O periodizaci českých dějin*. Česká mysl. 1932, čís. XXVIII, s. 131–142.

2. Školství v českých zemích od druhé poloviny 19. století do roku 1945

Na rozvoj mládeže a jeho vnímání antiky v literatuře mělo samozřejmě velký vliv školství a jeho systém. Zde proto nabízím stručný přehled, který poodhalí změny v školském systému v českých zemích v tomto období. České školství bylo, hlavně díky obrozencům, v kontaktu s německým novohumanismem.

2. 1 Školství v českých zemích od roku 1848 do roku 1914

Rok 1848 znamenal stejně jako v náboženském nebo politickém životě mnoho změn i v přístupu ke školství. Průlomové byly hlavně filosofické fakulty, které se začaly zabývat různými vědeckými obory. Mezi ně patřila i historie, ze které se začala stávat vědecká disciplína. Začíná se zde uplatňovat vědecký přístup a historie již není jen odnoží filosofie. Dostává se do stejné kategorie s vědami, jakými byly fyzika či matematika. Rozvoj vědecké práce se přenáší i do ostatních oblastí lidského života a naopak. Ve výchově ke vzdělání se začaly uplatňovat především gymnázia.¹⁸ Ta postupem času zaujala postavení instituce, jejíž absolvování bylo nutné při postupu na školu vysokou. Zvláštní funkci zastávali také tzv. reálky. Šlo o zařízení, která byla zaměřena především na technické obory a živé jazyky. V českých zemích započala jejich činnost v roce 1862 a jejími nástupci byla reální reformní gymnázia od roku 1908.¹⁹ Zde se zde větší požadavky na využití v praktickém životě, což již naznačuje i slovo „*reálka*“. Všem napomohlo již zmiňované zrušení konkordátu a přijetí tzv. *prosincové ústavy* v roce 1867. Ta dala větší moc do rukou státu a církev již neschvalovala stanovy pro školskou výuku. Ovšem je třeba uznat, že výuka náboženství stále existovala a církev nad tímto předmětem měla absolutní moc. Vznikl tedy problém, kdy se v několika případech stávalo, že při výuce náboženství se některé skutečnosti vylučovaly s poznatky z jiných předmětů. Jednalo se především o výklad dějin a o předměty, které souvisejí s přírodními vědami. Na žáka tak působily často dvě protichůdné síly, a ačkoli náboženství bylo stále ceněnou komoditou, tak rozvoj vědy a vzdělanosti postupně některé mýty v církevním podání vytlačil.

¹⁸ SOMR, M.: *Dějiny školství a pedagogiky*, str. 165.

¹⁹ VALIŠOVÁ, A, KASÍKOVÁ, H a KOLEKTIV. *Pedagogika pro učitele* . str. 72 – 75.

V roce 1869 díky tzv. *hasnerově zákonu* se zavedlo několik důležitých reforem, včetně zřízení ústavů pro vzdělávání učitelů. I tento krok pozvedl vědeckou úroveň a prestiž učitelské profese a vzdělání v rakouských zemích vůbec. Školy postupně začaly být řízeny státem, tak i obcemi.

Školství také prošlo zásadním obratem v otázce školní docházky. Povinnou se již stala za vlády Matie Terezie, avšak až nyní nabyla konkrétní podoby, kterou stát od rodičů vyžadoval. Povinnost posílat děti do školy začala v šestém roku dítěte a žáci museli povinně docházet až do dovršení 14 let. Samozřejmě existovaly různé výjimky, například kvůli zdravotnímu stavu nebo nezvládnutí učiva, avšak tento krok byl pozitivním počinem ve směru vzdělávání obyvatelstva a jeho gramotnosti. Stejně tak pozitivní a humanistický dopad měl rok 1870 a zákaz fyzických trestů.²⁰ Celý *Hasnerův zákon* měl za úkol hlavně centralizaci, posílení vlivu státu na úkor církevní moci byla hlavní politická myšlenka tohoto zákona. To se do jisté míry podařilo, avšak hlavně díky pozitivnímu vedlejšímu efektu, jakým bylo posílení vlivu univerzit a rozvoj samostatných vědních disciplín.

Církev však neztrácela vliv na šíření svých myšlenek. Postupně se totiž začala uplatňovat postupná emancipace a církevní dogma, že na vzdělání mají právo jen muži, se tudíž začalo rozplývat. Tyto kroky začali postupně prosazovat reformní politici a tak se stalo, že časem začal vznikat rovnější přístup k vyššímu vzdělání. Na konci 19. století se tato snaha projevila i v českých zemích, kde vzniklo dívčí gymnázium Minerva. O jeho založení se zasloužila spisovatelka Eliška Krásnohorská a české školství dostalo tak nový impuls.²¹

Celé školství 19. století bylo pod silným vlivem německého novohumanismu, který nacházel svůj vzor v řecké kultuře a učení. To vedlo k národním snahám a rozšíření výuce jazyků. Latina a řečtina proto na konci 19. století tvořily 58%²² učební doby, což bylo absolutně nevídané číslo. Od roku 1850 se díky snaze národních obrozenců a vlivu humanismu začala vyučovat čeština, jako samostatný předmět na školách. To vše

²⁰ VALIŠOVÁ, A, KASÍKOVÁ, H a KOLEKTIV. *Pedagogika pro učitele*. str. 72 – 75.

²¹ Tamtéž, str. 77.

²² VÁŇOVÁ, Růžena, *Školský systém v českých zemích – vývoj a současný stav*, nakladatelství Grada, Praha 2011, str. 71.

samozřejmě i díky poměrně demokratičtějšímu přístupu rakouské vlády po roce 1848, která byla nucena dělat ústupky vůči národním identitám jednotlivých států. Z německých novohumanistů je velmi vhodné uvést jméno Wilhelm von Humboldt. Jeho koncepce školství a přístup k jazykům velmi ovlivnil i české školství. Humboldtova *Teorie jazykového realismu* našla velkou odezvu v českém prostředí. Ve své podstatě šlo o odlišné chápání světa kolem sebe těch lidí, kteří hovoří odlišnými jazyky. Teorie, která v době národního obrození rozhodně našla své zastánce a našla své uplatnění v českém školství. Humboldt tvrdil, že jazyk je něco, co nám bylo dáno již od narození a že díky jemu můžeme vnímat identitu našeho národa. Není divu, že jeho myšlenka zaujala přední osobnosti českého kulturního prostředí. Tento pruský státník rozpracoval rozsáhlou reformu, jejíž hlavní myšlenkou bylo, že vzdělání má sloužit národu.²³ Zde se nedostal do zásadního rozporu s církevní mocí. Myšlenka, že tu vzdělání je pro potřeby národa, byla v jasném rozporu s dosavadní doktrínou církevního vzdělávání, kdy školy byly pod správou duchovenstva, většinou jezuitů. Humboldtova myšlenka vzdělávacího systému měla církvi tuto moc odebrat a svěřit vyučovací proces do rukou státu. Na jeho metodu později v českém prostředí navazovali i jiní, kteří se snažili zastaralý systém modernizovat, kupříkladu Václav Příhoda, autor významné reformy. Humboldtova hlavní myšlenka tkvěla v účelnosti všech institucí, tedy i školství. V době racionalismu a národních snah o osvobození se jeho myšlenky ukázaly jako velmi vhodné pro aplikaci v Čechách. Demokratické reformy Rakouska též skýtaly vhodné prostředí pro reorganizaci českého školství, jež se od Tereziánských reforem příliš nezměnilo. Ve svém publikaci *Paidea: Philosophicale-journal of Charles University*, uvádí Michal Hauser velmi vhodnou formulaci Humboldtových myšlenek o fungování organizací:

*„Paradoxem je, že čím je národ (občanská společnost) nesouměřitelnější, tj. zvětšuje se propast mezi jejím životem a mrtvolným bujením institucí, tím větší je šance, že instituce lze reformovat. Pokud by se národ (občanská společnost) stal souměřitelným, tedy se přizpůsobil parametrům institucí, pak by se vytratil živel, který by instituce (stát) mohl opět nasýtit životem a uvést je na dráhu účelnosti. Iracionalita institucí roste v poměru k racionalitě občanské společnosti, pokud racionalitou ironicky označíme jednání podle pravidel vytvářenými institucemi.“*²⁴ Jeho formulace přesně vystihuje fázi, ve které se

²³ HUMBOLDT, Wilhelm: *Über die innere und äußere Organisation der höheren wissenschaftlichen Anstalten in Berlin*, in: *týž, Werke*, IV, vyd. A. Flitner – K. Giel, Berlin 1964, str. 255.

²⁴ HAUSER, Michal: *PAIDEIA: Teorie sociální funkce bezúčelnosti. První nástin (Wilhelm von Humboldt,)*, *Philosophical e-journal of Charles University*, Praha 2012, str. 6.

česká společnost nacházela. Stejně tak její nesourodost, která byla způsobena různou jazykovou a etnickou skladbou obyvatelstva.

Co se vysokého školství týče, i to prodělalo zásadní reformu. Nyní již ne však církevní, ale spíše politickou. Česká Karlova Univerzita se totiž rozdělila v roce 1882 na dvě části – na německou a českou. Definitivně tak byl dovršen spor, který trval již několik let.

Během první světové války bylo školství ochromeno a žádné zásadní změny v podstatě neproběhly. Rakouská vláda měla jiné starosti a školství rozhodně nevěnovala přílišnou pozornost. Dětská literatura nebyla příliš přínosnou a problém dětského vzdělávání byl spíše zanedbáván na úkor technického pokroku například ve zbrojním průmyslu.

2. 2. Školství v českých zemích od roku 1918 do roku 1945

Po vzniku Československa se ve školství změny nedělaly lehko a rozhodně neprobíhaly ihned. Ve své podstatě se stále jen reformoval *Hasnerův zákon*, který byl i po vzniku samostatného státu stále platným dokumentem. Až teprve v roce 1919 byl zrušen zákon a celibátu učitelek. To mělo zasadit další pomyslný políček do tváře církve, protože učitelské povolání mohla začít vykonávat i žena, která měla rodinu. Navíc v roce 1920 dostaly ženy volební právo, a to i přes velký nesouhlas církevních hodnostářů.

Po vzniku ženských gymnázií v roce 1890 jde o druhou významnou změnu, která byla provedena v učitelské profesi směrem k zrovnoprávnění obou pohlaví. Vliv se samozřejmě týkal i mládeže, protože se začaly odstraňovat rozdíly, což mělo za následek další rozvoj vzdělání a to především toho vyššího. Přímým důsledkem bylo, že se začala rozvíjet československá věda a církev, ač měla stále relativně silnou pozici, nebyla již tak dominantní. To samozřejmě ovlivnilo i literaturu, která nyní nacházela mnohem větší čtenářskou obec i mimo nejvzdělanější kruhy obyvatel.

První zásadní změnu v československém školském systému přinesla až tzv. *příhodovská reforma*. Jméno dostala po svém tvůrci, dr. Václavu Příhodovi. Dalšími spolupracovníky byli Jan Uher, Otokar Chlup nebo Miloslav Dismann. Jeho kritika dosavadního školního systému obsahovala především kritiku nerovnosti přístupu ke vzdělání. Podle jeho mínění, stále v Československu je upřednostněna vrstva bohatých, kteří mají možnosti, které žáci

z chudších rodin nemají. Příhoda narážel na velké sociální rozdíly, které se po skončení první světové války ještě více prohloubily. Chtěl tak dát československému vzdělávacímu systému ducha svobody, rovnosti a hlavně demokracie. Do jisté míry ho možná ovlivnil T. G. Masaryk, stejně jako nebo jeho cesty po Spojených státech amerických. Jasně se projevuje míra touhy po demokracii, kterou pociťovala celá československá společnost. Promítala se do všech oblastí a školský systém nemohl být samozřejmě výjimkou. Zde znovu hrála významnou roli antika a její a idealizovaný pohled na starověké Řecko, či spíše záměrné vyzvedávání starověkého Řecka (především jeho klasického období) jako vzoru lidského chování a životního stylu.

Příhodova reforma se skládala z vnitřní a vnější části. Dle Příhody se v ČSR jednalo o systém nedemokratický a neekonomický. Reforma spočívala v návrhu jednotného školy o třech stupních – obecná, měšťanská a nižší stupeň střední školy.²⁵ Problém byl však v návrhu, že děti by se měly dělit podle nadání a inteligence. K tomu Příhoda používal inteligenční testy. Žák měl také možnost přestoupit k jinému předmětu svého zájmu, jestliže se později rozhodl jinak. Zde se jednalo o tzv. pražské křídlo reformní pedagogiky. Existovalo ještě brněnské křídlo, které bylo vedené Otokarem Chlupem. V září roku 1929 se projekt dostal do další fáze. Byly určeny školy, kde se má Příhodova teorie začít zkoušet v praxi. Konkrétně šlo o školy v Nuslích, Michli a v Hostivaři.²⁶ Ačkoli pokusy nevedly k zavedení do plošné praxe, zanechaly v československém školství znatelnou stopu. Reformní hnutí 30. let totiž bylo založené na vědeckém a demokratickém poznání. Znovu nám zde vystupuje na povrch antický ideál a jeho provázanost s celou tehdejší českou společností. Jakýsi duch antických tradic je zde zcela patrný. Vědecké bádání a výsledky založené na faktech jsou i dalším jasným ukazatelem odklonu od církevního systému učení. Kdybychom měli vystihnout 30. léta ve školství nějakým stručným shrnutím, pak by to zřejmě bylo volný přístup ke studiu. Ten se stal ideálem, který by československé školství mělo naplnit. Příhodovská reforma byla jen příkladem a ukazatelem možností, kudy by se mohlo vědecké bádání dále ubírat. Už ale jen skutečnost, že se reformní pedagogové nemusejí ohlížet na církev nebo na politické klima je pro vědu velmi přínosné a v období českých dějin velmi neobvyklé. Právě proto jsou 30. léta 20.

²⁵SVATOŠ, Tomáš. *Pedagogické hnutí v meziválečném Československu* [online]. : 11 [cit. 2015-11-30]. Dostupné z: http://kpg.zcu.cz/zkousky_literatura/dpg.pdf

²⁶ VRÁNA, S., *Václav Příhoda - život a dílo českého pedagoga*, Praha 1939, str. 75.

století jedna z vědecky nejpłodnějších v české historii, pomineme li dnešní dobu samozřejmě.

Vnitřní část reformy se tudíž logicky musela týkat vyučovacího procesu a přístupu jednotlivých učitelů. Opět se zde projevovala snaha o přiblížení se individuálnímu přístupu k žákovi, jak se o to snažilo americké školství. Frontální výuka však byla pevně zakořeněna a Příhodův systém brzy narazil na první překážky. Nakonec metoda narazila na ekonomické a politické problémy a nebyla uvedena do praxe. Pozitivně lze hodnotit pokus o zavedení diferenciovanější výuky s individuálním přístupem vyučujících a s přihlédnutím k nadání jednotlivých žáků. Do jisté míry zde můžeme sledovat určitou podobnost s walsdorfskou pedagogikou či s vyučováním M. Montessori. Počátek 20 století byl totiž i ve světě dobou, kdy se mnoho lidí snažilo zreformovat současné pojetí vyučování, které ve většině případů shledávali zkosnatělé a držící se starých a zastaralých metod.²⁷

V období První republiky je jasně znát reformní snaha o vědecktější a demokratičtější přístup ke vzdělání nejen mladé generace, ale i veškerého obyvatelstva. Nový a svěží proud demokracie se promítal ve všech oblastech a pomohl tak k šíření vědeckého poznání, které mělo zaujmout místo církevních dogmat spojených s „útlakem“ Rakouska. Můžeme ale říci, že se československý systém příliš neodchýlil od toho rakouského. Snaha reformovat všechny oblasti často narážela na konzervativní přístup některých obyvatel nebo na technické či politické potíže. S jistou nadsázkou se dá říci, že v důležitých oblastech školství k zásadním reformám do roku 1938 nedošlo. I tak lze pozitivně hodnotit snahu českých vědců a politiků, jejichž přístup k demokracii pomohl k racionalizaci a jistému zesvětštění života obyvatel v Československu v období První republiky.

Po obsazení československého území vojenskými silami Německa nastal samozřejmě do jisté míry úpadek vzdělanosti. České školství přestalo v podstatě existovat. Snaha českých vědců o objektivní výklad historie byla tímto zcela znemožněna a literatura mohla vycházet pouze po schválení příslušnými říšskými orgány. Samozřejmě většinou vycházela převážně v německém jazyce, což znovu omezovalo šíření všeobecné

²⁷ VALIŠOVÁ, A, KASÍKOVÁ, H a KOLEKTIV. *Pedagogika pro učitele*, str. 81 – 84.

vzdělanosti a posílení národního myšlení. Snaha o demokratizaci a volného přístupu ke vzdělání také zmizela. Začala se uplatňovat politika Třetí říše a českých škol začalo ubývat. Nahrazovány byly školami německými a stejně tak studenty, kteří pocházeli z německé menšiny. Zachovány byly pouze školy pro menšiny v příhraničních oblastech Československa.

České vysoké školství přestalo fungovat úplně a univerzity byly uzavřeny. Velmi citelnou změnou bylo také rozpuštění zemských školních rad. Pravomoci byly převedeny rovnou na ministerstvo školství, čímž se systém opět centralizoval a Němci získali ještě větší kontrolu nad československým vzdělávacím systémem. Tím si ho mohli přizpůsobit k šíření své ideologie. Vzdělávací systém naprosto ztratil svou podstatu a objektivnost. Vědecký přístup byl podporován, avšak spíše za účelem určité glorifikace Německa a jeho dějin.

Samostatnou kapitolou bylo v období protektorátu běžné školství. Myšlenka pruského státníka Humboldta se vytratila, neboť školství ztratilo účelnost. Ta se transformovala do absolutně odlišné formy, kdy instituce (Německo) určovala účel a způsob výuky. Humboldtova myšlenka vyjádřena Hauserem, tak získala nový význam:

*reforma instituce = instituce + bezúčelnost (vzdělanost a síla)*²⁸

Velmi vhodné se jeví uvést i příklad s antickým světem a jeho pohledem na vzdělání. Jako příklad poslouží skvěle Aristoteles a jeho rozdělení duše, jejichž částem odpovídají jednotlivé části výchovy. Ten rozlišoval 3 základní druhy – výchovu tělesnou, mravní a rozumovou. Tělesnou výchovu stavěl Aristoteles nad obě další, protože ji považoval za velmi potřebnou z důvodu rozvoje dalších dvou částí. Mravní výchova se stala samostatnou kapitolou, protože Aristoteles tvrdil, že již každý má tuto výchovu od narození. Mravní výchova by měla vést občany ke ctnostnému jednání v rámci vštípených pravidel. „Rozumová duše je na člověku to nejlepší, a proto bychom o ni měli náležitě pečovat, aby náš život byl naplněn pravým štěstím.“²⁹ Tato myšlenka je zřejmě nejvýstižnějším pojetím rozumové části dle Aristotela. Z ukázek lze velmi dobře odvodit, proč byl Adolf Hitler přívržencem antického vnímání světa. Aristotelovy myšlenky dostály

²⁸ HAUSER, Michal: *PAIDEIA: Teorie sociální funkce bezúčelnosti*, str. 7.

²⁹ Aristoteles, *Politika*, str. 14.

samozřejmě tokem času různých změn a jejich interpretace se často měnila. V porovnání s téměř dobovým učením Humboldtova vidění výchovy se nám může zdát Aristotelovo dílo jako nevhodné při aplikaci na složitosti nynější doby. Ovšem přesně to se stalo s českým školstvím v období protektorátu. Účelnost nabrala jiný směr a školní budovy byly zabírány státní mocí. Výuka ztratila na objektivitě a jen se přizpůsobovala „*vštípeným pravidlům*“, dle interpretace učení Aristotela či Platóna.

Hitlerova posedlost představou ideální světa na antických základech samozřejmě myšlenkově prostupoval jak Německo, tak i další země, které nacisté obsadili. Kromě římské symboliky měl Hitler v oblíbě starověkou Spartu, konkrétně jejich způsob správy polis. Důležitým rysem výchovy ve Spartě byla podřízenost všeho veřejnému zájmu. Tedy i výchova byla veřejným zájmem a bylo samozřejmě, že ji bez výhrady zajišťoval stát. I Hitler chápe výchovu jako něco veřejného, národního.

„Tělesné otužování není tudíž v národním státě věcí jednotlivce, ani záležitostí, které se týká v první řadě rodičů a teprve v druhé nebo třetí řadě zajímá veřejnost, nýbrž podporou sebezachová ní národní pospolitosti, zastupované státem. Stát, co se týká čistě vědeckého vzdělávání, zasahuje již dnes do práva na sebeurčení jednotlivce a vůči němu zastupuje právo společenství tím, že bez ohledu na souhlas či nesouhlas rodičů podrobí dítě povinné školní docházce.“³⁰

„Analogicky k výchově chlapců povede národní stát ze stejných hledisek výchovu dívek. Také zde je třeba klást hlavní důraz především na tělesnou výchovu a teprve poté na podporu duševních a posléze duchovních hodnot. Cílem výchovy žen je připravenost na budoucí mateřství.“³¹

Hitlerovo uchopení antického dědictví bylo ale důkazem, že kulturní a politický životy v antickém světě byl tak obsáhlý a rozmanitý, že z něho čerpali a čerpají přední představitelé a umělci jednotlivých států do dnešní doby. Školství v Československu tak představovalo prostor pro výchovu mladé generace pomocí nástrojů německé propagandy. Na venek se však tato myšlenka prezentovala jako odkaz předků a návrat k tradici. Sám Hitler se postup času našel svůj velký vzor z antického světa, a tím byl Augustus Octavianus. První muž římské republiky a později i první císař. Jeho věk je nazýván „

³⁰ HITLER, Adolf: *Mein Kampf*. Otakar II, 2000, str. 219.

³¹ Tamtéž, str. 222.

*Zlatý věk*³² římského impéria. Znovu se tak mohla projevit hlavní Hitlerova myšlenka – vše ve státním zájmu.

Ve školství sice Němci propagovali potřebu vzdělání a návratu k antickému způsobu života, avšak jejich metody v podrobených zemích byly velmi represivní. Německá říše vyžadovala absolutní loajalitu k Velkoněmecké říši a její myšlence. Od ledna 1941 do května 1945 bylo zaznamenáno 62³³ případů, kdy se mělo žactvo chovat neloajálně vůči Říši. Reakce na sebe nenechávala dlouho čekat a Němci, většinou pod domnělými důvody, zabírali školní budovy pro válečné účely a obvinění studenti často končili v koncentračních táborech. Nacisté však pojali školní výuku z jiného úhlu pohledu. V rámci veřejného zájmu a filosofie výchovy dle antické sparty museli žáci povinně vykonávat i mimoškolní činnost. Jednalo se například o drobné práce v zemědělství, jako například sběr brambor na polích nebo zalesňování ploch či další drobné práce za účelem rozkvětu německého hospodářství, které bylo s postupující válkou na východní frontě, čím dál tím víc vyčerpané.³⁴ Ve školství začalo též značně nedostávat kvalitních pedagogů. Důvodu zde bylo hned několik. Hlavním důvodem byla skutečnost, že mnoho učitelů našlo smrt v koncentračních táborech, protože nesouhlasili s hitlerovským Německem nebo byli židovského původu. V každém případě šlo o další jev, který degradoval úroveň československé školství.

Nástupem nacismu a okupací území Československa tak byl ukončen rozvoj českého školství na více než 40 let. Vzdělanost a vědecký potenciál českých a slovenských vědců byl po druhé světové válce utlumen nástupem komunistické strany k moci. Snahy doktora Příhody i dalších reformátorů československého školství tak vyzněly na prázdno a k těmto ideálům se česká vědecká společnost a československé školství mohlo vrátit až po roce 1989. Největším problémem od roku 1939 do roku 1989 byl volný přístup ke vzdělání pro všechny a pokrucování učiva.

³² *Zlatý věk – období vlády Octaviana Augusta v letech 31. př. n. l. – 14. n. l.*

³³ ŠPRINGL, Jan: *Školákem v Protektorátu*, dostupné online z [online]. 2015, ©2015 [cit. 2015-30-11]. Dostupné z: http://skolakemvprotektoratu.pamatnik-terezin.cz/index.php?option=com_content&view=article&id=85&Itemid=91

³⁴ BOSÁK, František: *Česká škola v době nacistického útlaku: příspěvek k dějinám českého školství od Mnichova do osvobození*. Praha 1969, str. 62.

3. Vztah české společnosti k antice od druhé poloviny 19. století do roku 1945

Česká společnost vnímala a byla nucena vnímat antickou kulturu velmi různým způsobem v průběhu tohoto téměř jednoho století. Je nutné brát v potaz, že během těchto sto let se udály dvě světové války, české území bylo často pod nadvládou cizích mocností, a tudíž se zde velmi často promítala představa daného okupujícího státu, více než českého uvědomění.

3. 1. Vztah české společnosti k antice v druhé polovině 19. století do roku 1918

V českých zemích znamenal radikální změnu ve vnímání antiky ukončený proces národního obrození. Do popředí se dostávají májovci, kteří pojmají antiku více z uměleckého hlediska a dávají jí jakýsi noblesnější charakter. Antické prvky začínají ovlivňovat přední české umělce v čele s Josefem Mánesem nebo Mikolášem Alešem. V druhé polovině je inspirace antikou velice silná, nastupuje totiž období historizujících stylů. Jednalo se však pouze o oblast umění. Jinak znamenal nástup májovců v českých zemích spíše odklon od antické tradice: „*Ještě průkazněji dokumentuje chladný vztah májovců k antice jejich koncepce antického odkazu, jejich způsob vnímání a využívání antických podnětů. Antický odkaz se v jejich tvorbě uplatňuje jen látkově, ne ve svých ideových specifických a ideových kvalitách, ne jako faktor ve vyšším smyslu literární, stylový. V nejvýznamnějších případech dochází ke smělé aktualizaci v duchu soudobých, sociálních a politických idejí a formálně se navazuje na tradici neantickou.*“³⁵

V českém prostředí, tudíž i v literatuře, vycházelo absolutní minimum publikací, které byly inspirovány antickou literaturou. Antika se uplatňovala ve své podstatě pouze v jediném literárním druhu, a to v dramatu. I zde však antická látka působí spíše zprostředkovaně a netvoří stěžejní část jejich díla. V podstatě se u antiky jedná pouze o vedlejší efekt.

U lumírovské tvorby tomu však bylo naprosto naopak. Antika zde zaujímá velký prostor a stává se stěžejním tématem. Zajímavý je také fakt, jakou podobu antiky lumírovci

³⁵ VARCL, Ladislav a KOLEKTIV: *Antika a česká kultura*, str. 307.

využívají. U májovců se jednalo převážně pouze o zlomek římských dějin. V případě lumírovců se uplatňuje celé spektrum antiky. Mám tím na mysli řecké báje, antickou řecko - římskou literaturu nebo dějiny obou nejvyspělejších antických států.³⁶

Jednu zvláštnost však i pojetí antiky u lumírovců a ruchovců mělo. Na rozdíl od generace máje nikdy antika nesloužila k vyjádření politických cílů myšlenek. Jednalo se převážně o umělecký styl, kterému se však nedostávalo praktického využití. Do popředí se poté dostávají hlavně dvě české osobnosti – Jaroslav Vrchlický a Julius Zeyer. Jejich díla jsou antikou velmi ovlivněna. Nastupující generace na přelomu století se tudíž přímo postavila proti májovcům a jejich koncepci. Jednalo se o zbortění v podstatě všeho, v co věřila předešlá generace. Vzhledem k tomu, že májovci antiku nevyužívali, stala se tudíž u lumírovců a ruchovců stěžejním tématem. Díky již zmiňovanému Vrchlickému nebo pracím J. V. Sládka se česká společnost opět přiblížila k antické tradici a mohla čerpat z jejich bohaté kultury, kterou tyto dvě generace transformovaly do svých děl a předložily ji tak široké české veřejnosti.³⁷

Nyní na přelomu století se tak vytvořily dvě koncepce antiky, jak je vnímala česká učená společnost. V jedné formě básníci a další hledali v antice něco, co jim současnost nemohla poskytnout. Jedná se vlastně o jistý únik od současnosti. Antika tvořila v podstatě ideál, ke kterému by bylo dobré se vrátit. V druhém případě si často autoři vybrali z antického stylu pouze skutečnost, která se jim hodila do jejich díla. Tato koncepce je bohužel vytržena ze svého kontextu a o antické kultuře příliš nevypovídá.

Národní obrození v roce 1848 dosáhlo určitých svobod. To se samozřejmě projevilo i v literatuře. Překlady již neměly primární funkci v šíření českého jazyka, nýbrž se začala rozvíjet jejich umělecká stránka. Hlavním přínosem byl styl Josefa Krále. Jednalo se o filologa reformního ražení. Nezajímaly ho doslovné překlady děl, které v českém prostředí byly těžko chápateľné, která však měla opodstatnění pro výuku klasických jazyků. Král zavedl novou metodu - díla se překládala sice s přesným příběhovým základem, avšak ne slovo od slova. Literatura tak získala na čtivosti a přehledu. Vzor si vzal z tvorby některých lumírovců, v jejichž stylu našel zalíbení. Antika byla v této době populárním

³⁶ VARCL, Ladislav a KOLEKTIV: *Antika a česká kultura*, str. 325.

³⁷ Tamtéž. str. 332.

tématem a po Králově metodě začalo vznikat velké množství děl. To nutně muselo vést k úpadku kvality, protože ne každé dílo dosahovalo dokonalosti Královy inovační metody. To však nemění nic na tom, že děl s antickým tématem vnikalo velké množství a česká literatura jimi byla téměř zaplavena.

3. 2. Vztah české společnosti k antice v období 1914 až 1945

Stav mezi dvěma světovými válkami byl takový, že ve své podstatě nikdo z předcházejícího období neudal jednotný směr, jakým by česká společnost vnímala antický svět a jeho literaturu. Byl zde časopis *Moderní revue*, ten však ztratil svou úroveň. Mladá generace lumírovců a ruchovců naopak nastolila trend zavrhnout vše staré a přežité. Jejich moderní přístup nebyl ani tak inspirován nadšením pro antiku, jako vzdorem a revoltou vůči májovcům. Po skončení první světové války se však vyskytl jiný problém. Antické téma v české literatuře nebylo příliš atraktivní a většina velkých spisovatelů se jím nenechávala příliš inspirovat. Typickým příkladem byl spisovatel Karel Čapek, který ve svém díle *Italské listy* uvedl: „*Antiku nelze obsáhnout jedním vkusem, musíte si vybrat své a k tomu ostatnímu zachovat alespoň zdvořilost.*“³⁸

Česká a slovenská společnost často využívala antický ideál jako příklad, kam by měl vývoj českých zemí směřovat. Jako jeden příklad za všechny je vhodné uvést knihu Antonína Koláře. Jeho soupis přednášek na půdě Univerzity Komenského v Bratislavě nese název *Antika a politická výchova příštích občanů*. Zde se zabývá tématem ideálního státu, demokracie a vhodného způsobu života. Jako většina autorů i on předkládal řecký způsob demokracie jako ideál, jehož by měli lidé dosáhnout. Snaha patrná u většiny vědecké komunity, která se zabývala antickým světem. Bohužel dle mého názoru jde jen o přání, které je v praxi neproveditelné. Z vědeckých výzkumů víme, že metoda přímé demokracie mohla fungovat jen při omezeném počtu lidí, a to je právě princip celé řecké demokracie. Kolářova slova o tom, že světová válka nutí lidi neohlížet se na minulost³⁹, tak působí lacině. Myšlenky řecké, ať jsou v souladu s novým druhem humanismu, který v Evropě vznikal, jsou ve 30. letech 20. století téměř neproveditelné. Navíc je si třeba uvědomit, že řecký způsob demokracie není aplikovatelný ani na demokracii v Kolářově době, ani dnes.

³⁸ ČAPEK, Karel: *Italské listy*, Praha 1970. str. 5.

³⁹ KOLÁŘ, Antonín: *Antika a politická výchova*, str. 64.

I tak je soubor přednášek zajímavý a přináší znovu odlišný pohled, který mohl inspirovat i tvůrce dětské literatury. Kolář sice připouští jisté odlišnosti, například antického imperialismu. Avšak v konečné podobě nabádá k navrácení se k antickým ideálům. Nezaměřil se na konkrétní problémy jeho doby, vykládal jen možnosti, jak by se lidé měli chovat a jaké jsou další možnosti řízení státu. Jisté prvky dotáhl až k myšlenkám anarchismu. Je sice pravda, že úřady v Řecku neplýtvaly nepřebornou mocí. Avšak z textu jasně vyplývá aplikace na jeho tehdejší dobu, což mi přijde zcela nereálné. Zřejmě naráží na systém řízení v období První republiky, kdy mocenská struktura nebyla příliš jasná a téměř veškerou moc drželo uskupení *Hrad* v čele s T. G. Masarykem, které trvalo do roku 1921. Kolář byl slovenské národnosti, a proto ho přenesení těžiště moci do Prahy zřejmě netěšilo. Antika však znovu poskytla možnost pro skryté vyjádření současných událostí s jistou dávkou kritiky. Tento způsob se později začlenil i do literatury pro mládež a děti zejména v dobách cenzury, jako například v protektorátu Čechy a Morava nebo po roce 1948, kdy moc v Československu převzala komunistická strana. Obava u Koláře panovala i ohledně silného postavení nacismu v roce 1928. Kolář jasně uvádí, že *v dnešní době nám některé vlastnosti Římanů mohou být vzorem, avšak nesmíme býti obdivovateli moci Římanů.*⁴⁰

Osobnosti období první republiky neměly o antiku příliš velký zájem. Velcí spisovatelé této doby se zaměřili spíše na závažná témata tehdejší doby. Výjimkou se stal Otokar Fischer. Byl to muž, ve kterém se skloubil zájem o antiku zároveň s básnickým nadáním. Otokar Fischer byl však také vědecky zaměřen. V jeho dílech se často vyskytoval individualismus a jeho dílo *Herakles*, které bylo vydáno v roce 1919, přímo tuto vlastnost hrdiny oslavuje.⁴¹ Do jisté míry se zde mohlo projevit zklamání lidstva ze světové války a rozervanost hrdiny. Z velkých spisovatelů této doby nebyl samozřejmě Fischer jediným. Za zmínku může stát i Vladimír Neff a jeho *Lidé v tógách*. Zde se jednalo v podstatě o klasickou detektivní záležitost, kterou autor dle mého soudu vcelku vkusně zasadil do období starověkého Říma. Zde se dá prvně hovořit o tématu, které by mohlo zaujmout širší veřejnost antickým světem jakousi nenásilnou formu. Literatura faktu byla častým jevem,

⁴⁰ KOLÁŘ, Antonín: *Antika a politická výchova*, str. 23.

⁴¹ VARCL, Ladislav a KOLEKTIV: *Antika a česká kultura*, str. 354.

ovšem klasický detektivní příběh zasazený do antického prostředí byl do jisté míry inovací.

Ačkoli u spisovatelů nenacházela antické témata příliš rozsáhlé zastoupení, jinak tomu bylo u avantgardy. Zde antika našla své uplatnění hned z několika důvodů. Prvním z nich je určité vzdělání lidí, kteří se avantgardě věnovali. Většinou se jednalo o soby, které měly klasické vzdělání prosycené klasickými jazyky. Antika tak pro ně byla velmi přijatelnou volbou. Dalším faktorem by mohlo být již zmiňované otřesení z války. Tato generace ztratila ve své podstatě víru v lidstvo a musela se obrátit někam jinam, k počátkům umění a vědění. I proto volba padla právě na antiku a témata s ní spojená. Nástup této mladé generace jen potvrdil prvotní směr generace předešlé, která se názorově odtrhla do májovců a snažila se najít nový pohled na chápání dějin.

V básnické tvorbě se můžeme s antikou setkat zejména u dvou jmen. Jsou jimi Konstantin Biebl a František Halas. Zajímavostí u Halase bylo, že jemu se nedostalo klasického vzdělání. Dokonce se mu nedostalo téměř žádného vzdělání. Motivy antického světa ta objevoval naprosto sám. Možná i tímto faktem byla ovlivněna jeho tvorba, kde využívá často pojmů jako *Styx*, *podsvětí* nebo *obolos*.⁴² Druhým básníkem byl Konstantin Biebl. Jeho sbírka *Nový Ikaros* využívá antických motivů. Jedná se však znovu spíše o využití určitých metafor a příměrů, než o nějaký návrat k antice. Každopádně antické motivy se v jeho dílech objevují opravdu v hojném počtu. V jeho případě se jednalo právě o muže, který prošel válkou a byl zklamán životem. Je nutno však uznat, že ani jeden z básníků nebyl typický avantgardní umělec, jelikož neodmítali sociální nespravedlnost, spíše naopak. Též zde nevládl žádný příklon k různým organizacím a spolkům.

Typická avantgarda v Československu vznikala pomalu a pozvolna. Antika se však začala dostávat mnohem více do povědomí lidí také z důvodu, že začaly vznikat překlady děl přímo z řečtiny. Lidé v kulturních kruzích si totiž povšimli, že každá tvorba spojená s antikou získává daleko větší okruh diváků a čtenářů. Jazykové znalosti avantgardních umělců nebyly příliš rozsáhlé, avšak i snaha o překlady jasně značí zájem o antickou kulturu. Bylo přeloženo téměř celé Aristofanovo dílo Agustinem Krejčím. Společně s pokračovatelem Ferdinandem Stiebitzem dodali československému národu představu,

⁴²Tamtéž. str. 375.

jaká vlastně díla tohoto antického dramatika byla. Aristofanovo komediální dílo se stalo velmi vyhledávaným tématem zejména v divadlech. Zájem o antickou kulturu se samozřejmě postupem času začal promítat do celé společnosti, jak rostl počet divadelních inscenací, které měly své kořeny právě v antice. U Krejčího šlo o překlady příliš strohé a nečtivé. Jednalo se v podstatě o doslovný překlad a chyběla jakákoli souvislost a slohový koncept.⁴³ U Ferdinanda Stiebitze se jednalo o překlad, který byl jasně zaměřen na čtivost. Aristofanovým textům se dostalo volného překladu, který měl především za účel, aby jej pochopil každý. Volně se tak navazovalo na moderní Královu metodu o překladech antických děl. Zde se dostáváme k dalšímu důležitému mezníku. Antická kultura již není podávána pouze jako strohý překlad nebo literatura faktu. Nyní si mohl každý člověk s průměrným vzděláním přečíst Aristofanovo dílo sice ne doslovnou, ale za to velmi čtivou formou. Povědomí o antických dílech se tak dostává na novou rovinu, což samozřejmě ovlivnilo téměř všechny vrstvy a generace této doby. To přesně korespondovalo s Královou myšlenkou.

Naprostým fenoménem, který je samozřejmě úzce spojen s avantgardou, se stává divadlo. Především nejslavnější divadlo v Československu této doby – Osvobozené divadlo. Jeho představitele není ani zřejmě potřeba zmiňovat, protože se jednalo asi o největší osobnosti české kultury této doby, s výjimkou Vlasty Buriana. V jejich případech byla antika využívána v satirickém duchu. Rozhodně se tedy nedá říci, že by se jednalo o pokračování v odkazu antické kultury, to rozhodně ne. Ačkoli jak Voskovec, tak Werich byli vyznavači absurdního humoru a satiry, tak brali divadlo jako vážnou věc. Podle jejich teorie se totiž na divadelních prknech nejlépe sdělilo národu určité poselství a to nenásilnou a zábavnou formou. To se projevilo zejména v době okupace Německem.

Antika se v jejich dílech objevovala opravdu často. Již v prvním díle *West pocket revue*, která pochází z roku 1927.⁴⁴ Především se jim zalíbila antická mytologie. Ve svých dílech ji nepřeberně parodovali a antika se tak ukázala jako téměř nevyčerpatelný zdroj pro jejich další tvorbu.

Ačkoli jejich parodie a skryté významy ve hrách byly většinou určeny dospělým posluchačům, můžeme říci, že do jisté míry ovlivňovaly i mladou generaci. Jestli vědomě

⁴³ Tamtéž, str. 376.

⁴⁴ Tamtéž, str. 378.

nebo ne, to už je samozřejmě jiná otázka. Avšak jejich ztvárnění antických postav se promítalo i do zájmu všech generací, dozvědět se něco více. Zřejmě nejzdařilejším příkladem je jejich hra *Caesar*. Hra, kde se nádherně skloubí politika a kultura starověkého Říma s tehdejší politickou situací. Komédie, která diváky velmi zaujala díky své aktuálnosti, ačkoli se jednalo o období před téměř dvěma tisíci lety. Velké nadání samozřejmě čnělo z jazykových schopností obou hlavních aktérů a snaze dovádět známé antické citáty až *ad absurdum*. Tím citáty dostávaly naprosto jiný význam a hra tak dostala odlišné vyznění. Ani v jejich repertoáru samozřejmě nemohou chybět prvky z Aristofana. Oba dva se k jeho četbě hlásili.

Návrat k antice a k celkové vzdělanosti starověkých států měl jeden velmi pozitivní dopad. Jednalo se o udržování vztahů s vyspělými státy Evropy, čímž se Československo dostávalo na lepší životní a kulturní úroveň. Ve 20. letech dokonce Praha patřila k nejvyspělejším městům Evropy. Mladá generace tak začala vidět v antickém odkazu ideál. Především se jednalo o demokracii, protože tu rozhodně v systému První republiky nepovažovali za dokonalou, zde se snažil navázat například Kolář s jeho dílem *Antika a politická výchova příštích občanů*. Snaha vidět do minulosti a vzít si příklad z antického vědění však stále narážela na odpor k strohému akademismu⁴⁵, který zde byl hluboce zakořeněn a ke stále ještě povinné velké hodinové dotaci ve výuce klasických jazyků. Zde můžeme jasně pozorovat, jak antická kultura, kam samozřejmě patří i literatura, ovlivňuje mladou generaci. Její chápání bylo v rámci První republiky velice specifické a pro mladou generaci se stala symbolem ideálu, jakého by měl jejich stát postupně dosáhnout. Jednalo se o ideál, který se jevil velice utopický a téměř nedosažitelný. Přímoou řeckou demokracii nebylo možno aplikovat, stejně jako mnoho dalších antických ideálů. Výchova k demokratizaci občana byla spojena s celkovým politickým stavem v Evropě. S jistou nadsázkou lze říci, že fašistické a nacistické státy v Evropě se nechaly inspirovat starověkým Římem, jeho mocí a způsobem života. Protipólem se stal svět starověkých Řeků s jejich snahou o demokratizaci společnosti. Evropa se tak rozdělila nejen na rozdílné politické strany, ale v podstatě na dva odlišné póly, které vyznávaly různé hodnoty.

⁴⁵ *Akademismus – spisovatelé, kteří nejevili zájem o kreativní vnímání světa. Tito filologové trávili mnoho času uzavření ve svých pracovních a preferovali častěji osvědčené a zaběhnuté způsoby a metody zobrazování skutečnosti*

V celých dějinách je možné najít období, kdy se kultura znovu vrací zpátky ke kořenům antiky. Někdy se stávalo, že si antiku až příliš glorifikují a považují ji za vzor. Typickým příkladem je rané období renesance v severní Itálii na počátku 14. století. V tehdejší Evropě však začal pronikat pokračovatel s názvem novohumanismus. Spíše než antickým dílem se zabýval pohledem na svět a výchovou občana k antickému ideálu krásy. Styl se spoléhal na propojenost historie s jazyky antickými, latinou a řečtinou.

Československá inspirace mladé generace nesloužila jako životní styl, spíše jako ideální obraz fungování státu a jeho státních aparátů. Ačkoli nebylo možné většinu uskutečnit, i tak je snaha směřovat k nedostižitelnému ideálu chválihodný a můžeme říci i obdobná jako u starověkých Řeků.

4. Dětská literatura s antickým tématem od druhé poloviny 19. století až do roku 1900

V tomto období začínají vznikat velmi zajímavé tituly. Církevní moc již nedosahuje do vědeckých sfér, kde se poznání má možnost projevit naplno. Antická literatura se stává oblíbeným a nekontroverzním tématem. Autoři se mohou vyhnout politicky nekorektním tématu. Navíc rozvíjející se vědecké obory dávaly nové možnosti ve zkoumání antického světa. Zde se samozřejmě jednalo o literaturu faktu. Ovšem mezi ní a literaturou pro mládež se občas rozdílly smazávaly.

I přes oslabování vlivu církve se objevilo několik titulů, které stále propagovaly křesťansky zaměřené hodnoty. Zde můžeme hovořit o zápase mezi vírou a vědou (viz výše), která se promítala i do literatury pro mládež a děti. Třetí hybnou silou se stal vliv politický, který mnoho autorů začleňovalo do svých děl. Důvod byl jednoduchý. V době, kdy v českých zemích probíhalo národní obrození, nebylo v podstatě možné vyjádřit své myšlenky přímo. Národní obrození sice prošlo po roce 1848 svým vrcholem a Čechy dosáhly na rakouské vládě určitých ústupků, ovšem zdaleka se nejednalo o autonomii. Knižní cenzura stále existovala. Vyjádření politické či jiné myšlenky v dětských knihách se stalo jednoduchým a účinným řešením ve snaze publikovat. V letech 1848 - 1849⁴⁶ sice došlo ke zrušení cenzury, v dalších letech se však rakouské metody cenzurování literatury vrátily.

4. 1. Jednotlivá díla této doby

První rozebírané dílo jsem uvedl z roku 1874. V tomto roce vznikla skupina “Mladočeši”, jenž dala české kultuře jiný směr a snažila. Literatura se též začala měnit, i to je jeden z hlavních důvodů, proč začít srovnávat díla od této doby.

⁴⁶ ČULÍK, Jan: *Historie cenzury v Čechách*, Britské listy,[cit. 2015-11-28]. Dostupné z: <http://www.britskelisty.cz/9808/19980806c.html>

4. 1. 1. Václav Petrů: *Obrazy ze života starověkých národů* (1874)

Kniha vydaná roku 1874 se pokusila obsáhnout v podstatě celý antický svět. Autor však přesahoval částečně i do světa starověkého Egypta, kterému věnoval poměrně hodně prostoru. Příkladem je například krátká kapitola, kde se autor věnuje balzamování mrtvol ve starověkém Egyptě. Přímě se to samozřejmě netýká antiky, kam spadají pouze období řecké a římské civilizace. Kniha je určena spíše mládeži než dětem. Popis vyndávání mozku u balzamovaných mrtvol není určen pro nejmladší čtenáře. Je však nutné podotknout, že autor se příliš nezabývá detaily. Václav Petrů byl ředitel a profesor pelhřimovského gymnázia. Svou literaturu tak koncipoval za účelem zařazení látky do učebních procesů a přizpůsobit ji dané věkové kategorii.

Kniha se věnuje všem starověkým civilizacím. Je zde zmínka o civilizaci perské. Autor Peršanům není příliš nakloněn. V podstatě je líčí jako pastevce a nehodné srovnání s řeckou a římskou kulturou. Doslova popisuje jejich uctívání svých bohů jako obětní slavnosti, kdy se uctíváč vydá do hor a obětuje bohům.⁴⁷ Naopak řecká a římská civilizace je zde popsána jako stavitelé velkých chrámů, pomocí kterých vzdávají hold svým bohům. Určitá glorifikace převážně řecké kultury se zde projevuje napříč všemi kapitolami. Egyptu a dalším starověkým civilizacím je zde věnováno pouze málo prostoru. Antický svět naopak zabírá v podstatě celou knihu. Autor rozdělil rovnoměrně svou pozornost mezi řeckou a římskou kulturu. Téma jsou provázána a kniha se jeví velmi přehledně. Dle mého názoru však není příliš čtivá a jak již bylo řečeno, rozhodně není vhodná pro nejmladší čtenáře. Václav Petrů prokládá kapitoly z dějin antických států s pověstmi a dalšími zajímavostmi. Jako populární literatura se jedná o zajímavý počín. Vystává zde však otázka, zda je to vhodná kombinace faktů a mýtů. Autor kombinuje vědecky podložená fakta s mýty a legendami.

Kniha se jmenuje dle mého názoru velmi trefně *Obrazy ze života starověkých národů*. Václav Petrů se nesnažil o ucelený náhled na vývoj dějin v antickém světě. Vybral si pouze určité momenty, které považoval za zásadní a hlavně zajímavé. Kniha občas přeskakuje celá staletí a nerovnoměrně přebíhá od dějinných událostí k mýtům a názorům autora. Chybí zde tedy jasná koncepce. Příkladem může být kapitola zabývající se

⁴⁷ PETRŮ, Václav: *Obrazy ze života*, str. 4.

výbuchem Vesuvu, na kterou navazuje pověst „*Androkles a lev*”. Kniha tak slouží spíše jako určitý náhled do světa antického pro mladé čtenáře. Nejsou zde zatěžovány fakty a kniha spíše klade důraz na příběh.

Velmi zajímavou kapitolou je zabývání se tématem, který národ je nejstarší na světě. Na knihu, která čtenáři příliš nepředkládá fakta, je to velmi překvapivé. Ani dnešní odborníci si nejsou jistí, jaký národ je možné považovat za ten nejstarší. Název kapitoly je však zavádějící. Předkládá totiž příběh, který sahá do dob starověkého Egypta. Konkrétně o králi Psammetichovi, který prohlásil Egyptany za nejstarší národ. Celý příběh nakonec vyústí v závěr, že tzv. Frýgové jsou nejstarším národem. Jedná se samozřejmě o pověst, která jen potvrzuje předešlou myšlenku provázanosti mýtů a vlastních názorů autora. Zavádějící název může však mít negativní vliv na představu mladých čtenářů, kterým je kniha primárně určena.

Naopak nejen čtivou, ale i poučnou kapitolou je zmínka o sedmi divech lidského světa. Autor zde popisuje sedm divů starověkého světa se svou typickou návazností na mýtický svět a bohy, jímž jsou některé stavby primárně určeny. Kniha tak vykresluje známé rozměry těchto divů, ať šlo o pyramidy nebo sochu boha slunce Apollóna. U egyptských pyramid je zmíněno, že se dochovaly až do dnešních časů, samozřejmě v určité podobě. Dle mého názoru by tímto způsobem měla být napsána celá kniha. Čtenář se populární a čtivou formou seznamuje s fakty.

Ačkoli je kniha spíše popularizační než li naučná, je zde vidět velký pokrok. V českých zemích se jednalo o jednu z prvních publikací, která byla napsána v českém jazyce a jejichž účelem bylo oslovit mladou generaci v českých zemích. Snese srovnání například s dílem, jenž vzniklo v roce 1826 a jehož autorem byl Josef Myslimír Ludvík. V jeho případě kniha s názvem *Lafontainův Romulus, první král římský*. Unikátní popis založení Říma a uchopení moci Romulem, má prvenství v kontaktu českého prostředí s antickým tématem. V jeho případě se ovšem nejednalo o literaturu jen pro nejmladší čtenáře. Dílo bylo pojato pro všeobecnou veřejnost, která se zajímá o antickou mytologii. Na rozdíl od Ludvíka si Petru zvolil cestu v podobě rozmanitější řecké mytologie s větším odstupem od církevní i světské moci. Roli hrálo také to, že Ludvík knihu jen převzal od německého novelisty

Lafontaine⁴⁸, který byl znám konzervativním přístupem a morální zásadovostí, jež jeho díla obsahovala. Jistý odstup od církevního vnímání světa tak zde neproběhl a Ludvíkovo dílo jen dokumentuje neschopnost vědeckého přístupu v jeho době. *Obrazy ze světa starověkých národů* tak působí mnohem nestranněji a je zde patrná snaha zachytit příběhy, v jejichž pozadí se vyskytuje věrohodnější vykreslení antického světa. U Václava Petrů hrálo roli zaměření. Jednalo se o historika a autora hlavně regionálních prací. *Poutní místo Křemešník* nebo *Klášter Želiv*⁴⁹ jsou díla, jimiž se proslavil. Jsou to díla jenž vyžadovala historickou přesnost a praktický výzkum. Jeho preciznost a vědecké zkoumání se nutně muselo projevit i v jeho díle pro mládež.

4. 1. 2. Václav Petrů: Ze starověkých povídek pro mládež dospělejší (1875)

Roku 1875 spatřila světlo světa další kniha od Václava Petrů. Tentokrát již je rovnou obsaženo v názvu, že se nejedná o literaturu pro děti, ale pro dospělejší čtenáře. Kniha již není napsána primárně pro čtenáře, kteří nevědí o antické literatuře mnoho. Autor se věnuje bájm a jednotlivým hrdinům. I zde existuje určitá provázanost historie a mytologie, ale rozhodně ne již v takové míře, jak tomu bylo u předešlého díla *Obrazy ze života starověkých národů* od stejného autora. Starověkému Římu se zde dostává podstatně menší pozornosti. Kniha se zabývá jen starověkým Řeckem a postavami z jeho dějin a mytologie. Velmi kladně bych hodnotil způsob psaní řeckých jmen. Například je zde uvedeno Herákles a ne římský tvar Herkules, což značí, že jednoznačně čerpal z původních prací řeckých autorů.

První část je věnována řeckým bohům, kde jsou v jednotlivých kapitolách popsány jejich životní osudy. Jedná se o krátkou pasáž a autor je zde používá pouze jako způsob přiblížení se řeckému myšlení a kultuře. Ve zbytku knihy je každá krátká kapitola věnována nějaké události nebo jednotlivým jménům z řecké mytologie. Kniha je opatřena také obrázky bohů a řeckých hrdinů. I to může mít určitý pozitivní a vizualizační efekt u mladých čtenářů. Je zde popsán život jednotlivých řeckých hrdinů (reků). Bájm je zde věnována hodně pozornosti hlavně v tom smyslu, že je zde jejich přesné a podrobné vylíčení. Autor již nepřeskakuje témata, jako tomu bylo u předešlé knihy. Publikace tak působí mnohem ucelenějším dojmem.

⁴⁸ *Ottův slovník naučný*. Devatenáctý díl. Praha: J. Otto, 1902, Str. 650.

⁴⁹ Tamtéž, str. 650.

U autora je znatelná velká znalost starověkého Řecka, což se však v této době může považovat za samozřejmost. Pro vyličení charakteru Řeků si vypůjčuje citát od Hésioda:

*“Povaha lidská jest taková, že stísněná jsou trampotami všedního života, snívá o lepších blahých dobách, v nichž člověku se všeho v hojné míře a bez potu práce dostávalo. A tak povstaly báje o zlatém věku lidstva čili o ráji, v němž lidem jen krátký čas dlíti bylo dopřáno. Řekové si utvořili ve svých důmyslně vymyšlených bájích patero věků lidských, jichž první byl nejlepší poslední nejhorší. Onen nazvali věkem zlatým: lidé v něm žili bez všech starostí svorně a blaženě a umírali po dlouhém živobyті bez nemoci a bez bolesti. Potom následoval věk stříbrný, předešlého horší i tělem i duší. Poněvadž pokolení toto povinnou úctu bohům vzdávati přestalo, zahladil je Zeus a stvořil pokolení měděné. Toto bylo hrozné, zdivočelé, libovalo si ve válkách a činech násilných. Po něm následovalo pokolení heroů, které vykonalo skutky rekovské, při nichž i zahynulo. Po smrti žije na ostrovech blažených. Páté a poslední pokolení bylo železné, plné trampot a psot, zpupné a nespravedlivé.”*⁵⁰

Hésiodos ve svém díle rozděluje lidskou minulost na pět základních období: věk zlatý, věk stříbrný, věk měděný, věk heroů a věk železný.

Věk zlatý je podle něho věkem lidské blaženosti a nevinnosti. Lidé neměli žádné starosti. Tento věk však již dávno skončil. Nyní se lidstvo nachází ve věku železném. Ve zlatém věku vidí Hésiodos vrchol lidství, postupem času podle něj lidstvo zakrňuje. Celé dílo obestírá silná skepse. Hésiodos si byl zřejmě dobře vědom, že lidstvo přemísťuje svou pozornost jiným směrem. Jeho popis železného věku, jako světa, kde převažuje materialismus, lačnost hovoří celkem za sebe. Lidstvo dle něj směřuje pouze k úpadku, násilí a válkám.

Při podrobnějším zkoumání textu je třeba se zamyslet nad Hésidovým záměrem. Autor vcelku jasně reflektuje společenské poměry v Řecku v 7. století př. n. l., které však dovádí katastrofickými teoriemi do absurdity. Hésiodos upozorňuje na nebezpečí, které by mohlo lidstvo postihnout v důsledku jeho odpoutání se od „božské pomoci“. Lidské myšlení se ubírá směrem přiblížení se poznání. Právě v tom spatřuje Hésiodos nebezpečí.

⁵⁰ PETRŮ, Václav: *Ze starověkých povídek*, str. 8.

Struktura a vyličení jednotlivých věků jasně ukazují na možnou nepřipravenost. Tempo odklonu lidské vůle od bohů považoval Hésiodos za příliš rychlé a naivní. To jsou však pouze domněnky. Do jisté míry ale zůstává jeho angažovanost se v náboženských tématech. Snažil se stanovit systém bohů a dát řecké mytologii určitý řád. Jejich nepřehlednost a nesourodost totiž mnoho řeckých občanů pobuřovala a prohlubovala jejich skepsi. Hésiodos však poukázal na velmi důležitou skutečnost, a to, jak v takovém světě přežít. Podle jeho slov je jedinou šancí sepětí člověka s přírodou.⁵¹

Václav Petrů použil podobnou analogii. V první části vyjádření je patrný odkaz nejen na antiku a řeckou civilizaci, ale také na křesťanství. Lidé, kteří snívají o plodnějších dobách, kde všechno bude lepší, velmi silně připomíná přechod věřících po jejich smrti do království Božího, které jim slibovala katolická církev. Mé domněnky o narážkách na katolickou církev potvrzuje i fakt, že se autor zmiňuje o ráji, který má svou podobu zakořeněnou v doktríně katolického vyznání. Poukazuje také na skutečnost, že lidem je za jejich těžkou práci slibována lepší budoucnost. Částečně tím církev ospravedlňovala desátky i obdělávání svých polností a to zejména ve středověkých dobách. I použití ostrovů blažených silně připomíná dobu křesťanského nebe. V poslední části se autor vyjádřil k poslednímu pátému věku, kdy země zachvátí jen války, hlad a další nezdary. Jedná se v podstatě o předzvěst apokalypsy, která je většinou náboženství společná. Tyto myšlenky se většinou vytvářejí v době, kdy společnost prochází právě tímto kritickým věkem nebo postupnou krystalizací systému. Smyslem toho bylo hlavně pozitivnější smýšlení občanů k lepším zítřkům.

V díle je tedy možné spatřit odklon od světa duchovního a přechod k vědeckému bádání. Silně zakořeněné církevní obyčeje jsou nepřímě vyvraceny a dětem se tak dostávalo odlišného chápání antického světa, než tomu bylo na stále pro církevně zaměřených školách.

⁵¹ KRATOCHVÍL, Zdeněk. *Mýtus, filosofie, věda I a II: (filosofie mezi Homérem a Descartem)*. 2. nezm. vyd. Praha, str. 39.

4 . 1. 3 Josef Beran – Nejznámější pověsti starověké I. a II. díl (1876)

Současníkem Václava Petřů byl církevní autor Josef Beran. Jeho kniha z roku 1876 vyšla ve stejné době jako knihy Václava Petřů. Josef Beran však pojal antiku poněkud jinou formou, a to krátkých bájí. Jeho kniha nenabízí v podstatě žádná zamyšlení, pouze starověké pověsti v jejich klasické podobě. Hodí se srovnat jeho dílo s pozdějším autorem Eduardem Petiškou. Ve své podstatě se mýty až tak neliší příběhem. U obou autorů se snoubí láska k řecké kultuře s velmi poutavým vyprávěním, které lákalo velké množství čtenářů. Ovšem zásadní rozdíl byl ve skrytém významu. Petiškovu dílo *Staré řecké báje a pověsti* se nedočkalo obrovského úspěchu jen kvůli zajímavému tématu a stylistickému stylu autora. Hlavní důvodem se stal jeho politický podtext. Téměř každá jeho báje v sobě nese nějaké znaky, které odkazují na politiku tehdejší doby. Odkazy na charakterové vady jednotlivých politiků evropské scény byly více než patrné. Příkladem mohou být snahy jednotlivých králů, kteří se srovnávají s bohy. Jako klasickou báji bych uvedl příběh o *Tantalovi*. Jeho pochybovačnost o božské všemohoucnosti ho nakonec zahubila. Myslel si, že si je s nimi roven.⁵² Zde Petiška jasně poukazuje na vůdce jednotlivých národů, kteří se rádi opájejí svou mocí. Náznaky ale byly skryté a proto se nedaly nijak postihnout. Ve své podstatě se ale jednalo jen o “pohádky” pro děti. S tím Petiška také počítal a i z tohoto důvodu si vybral jako svou primární tvorbu tu pro děti. Dětská literatura totiž vždy v dobách politické cenzury poskytovala určitou volnost, kterou někteří spisovatelé využívali k volnému šíření svých názorů, i když jen částečně skrytou formou. Petiška nebyl výjimkou. V Beranově díle chybí schopnost reflexe. Ačkoli bylo jeho povolání kněžské, tak církevnímu vlivu se snaží vyhnout. Viditelná snaha o nestarannost a určitou odpoutanost od církevního dogmatu se Beranovi celkem daří. Bohužel se tak můžeme vyjádřit i o dalších možnostech, které Beran nevyužil. To je velká škoda. Řecké báje nabízí velký prostor pro vyjádření svých myšlenek a Petiška je toho jasným důkazem. Ačkoli jsou jejich díla podobná co se týče příběhu, ve vyznění jsou naprosto odlišná.

Beran se nevěnuje starověku jako celku. Zabývá se výhradně řeckými pověstmi. Kniha je velmi čtivá a dle mého názoru mohla být určena i pro mladší čtenáře. Poutavým vyprávěním nabízí čtenáři příběh. Ačkoli můžeme argumentovat, že se dětem dostávalo jisté zkrácení událostí, které se v antickém světě udály. To je však devíza v podstatě všech

⁵² BERAN,Josef: *Nejznámější pověsti*, str. 15.

mytologických námětů, protože příběhy se v průběhu let částečně lišily a to především vinou chybného překladu.

Beranova kniha vyšla ve dvou částech. V první z nich se věnuje hlavně Heraklovi a boji u Tróje. Druhá část je vyhrazena pro Odysseova dobrodružství po skončení trojské války. V první část líčí celý Heraklův život, od kolébky po jeho smrt. Jedná se o poutavé čtení pro děti a rozšíření si obzoru o podstatě řeckých bájí. Velmi jednoduše, ale přehledně je zde vykresleno dvanáct Heraklových úkolů. Děti se dozvědí, co vlastně měl učinit, aby se stal znovu rovným s bohům. Nejedná se o vědeckou práci, které by mládež a hlavně dětská čtenářská nemuseli rozumět. Kniha předkládá pověsti, ale autor nezaujímá žádný konkrétní postoj. Narozdíl od Václava Petrá zde nejsou patrné narážky na katolickou církev či politickou situaci tehdejší doby. Předkládá mytologii, která nabízí pouze příběh. Trojská válka je zde popsána velmi barvitě a emotivně. Beran přebírá některé původní Homerovy informace. Například velikost Agammemnonovy armády u Tróje. Kniha uvádí něco kolem 700 000 mužů. Dnešní odhady odborníků počítají s počtem kolem 50 000⁵³. Jedná se samozřejmě pouze o detaily. Velmi příjemně překvapí čtenáře obšírný popis některých bájí. Například souboj Achillea a Hektora je zde popsán velmi dobře a podrobně:

*„ V tom přiblížil se bojechtivý Achilles a Hektór nemoha jeho hrozného pohledu snést, dal se na útěk. Achilles hnal se za ním. Když už třikrát oběhli město zastavil se Hektór a pravil: Dřív než začneme bojovati, pozdvihneme svou mysl k bohům a přísaháme si. Popřeje – li mě Zeus vítězství, tak tvou mrtvolu pošlu Řekům. Popřeje – li vítězství tobě, pošlu mou mrtvolu do Tróje. Zde netřeba žádného smlouvání! Volal zlostně Achilles. Vyndej meč a kopy a pykej za vše, co jsi učinil zlého mým krajanům. ”*⁵⁴

Jeho popis souboje je velmi detailní. Srovnajme citovanou krátkou pasáž s autorem pozdějším, Michalem Gravesem, který se zabýval překlady:

„Když se Achilles nakonec potkal s Hektorem a pustil se s ním do souboje, obě strany se stáhly a v úžasu přihlížely. Hektór se otočil a začal obíhat městské hradby. Doufal, že tímto tahem vyčerpá Achillea, který měl za sebou dlouhou dobu nečinnosti a neměl by tedy stačit s dechem. Ale mýlil se. Achilles za ním třikrát oběhl hradby, a kdykoli se chtěl Hektór uchýlit do některé brány, protože počítal s pomocí svých bratří, Achilles mu

⁵³ KRAWCZUK, Aleksander: *Trojská vojna*, Bratislava 1993, str. 43.

⁵⁴ BERAN, Josef: *Nejznámější pověsti*, str. 39.

*vždycky nadběhl. Konečně se Hektór zastavil a začal bojovat na místě. Achilleus mu probodl hrud' a odmítl Hektorovo poslední přání, aby Trójané mohli jeho tělo vykoupit a pohřbít.*⁵⁵

V Beranově díle musíme zohlednit věkovou hranici, pro kterou je publikace určena. Ačkoli je autor omezen věkem čtenářů, nabízí v podstatě totožný pohled jako Graves.

Vědecké výzkumy se zpřesňují každý dnem více a proto v 19. století je možné tolerovat určité odchylky. Navíc když teprve od druhé poloviny 19. století začínají obory jako historie nabývat vědeckého významu. Druhá část knihy vyšla zvlášť a je věnována převážně příběhům Oddyseovým. Je hodně obdobná jako první část. Autor píše velmi čtivě a do rukou mladé generace se dostává literatura, jež se dá označit za popularizační. Oddyseova dobrodružství opět vychází s díla Homérova, konkrétně s Odyssey.

Nejzajímavější část knihy je však na úplném závěru. Na poslední stránce knihy první části je několik slov ke čtenářům. Nápis zní *Ctěnému učitelstvu československém u a přátelům mládeže*. Jedná se zde o časopis *Budečská zahrada*. Nakladatel Otto a redaktor Mašek zde apelují na české vlastenectví. Srovnávají české a německé školy a považují je za rovnocenné. Je zde jasně patrná snaha národního obrození a objevuje se tu i kritika tehdejšího školského systému. Autoři pamfletu si stěžují, že Budečská zahrada byla zrušena bez důvodně a na vrcholu popularity mezi mládeží. Jednalo se o nelogický krok, jenž provedlo ministerstvo školství v roce 1875 (viz. *Kapitola 1*). Je jasně patrné, že národní obrození proniklo do všech kulturních vrstev. Mladí lidé, kterým byla tato kniha primárně určena, se tak ocitli ve středu malé propagační kampaně. Paradoxně tak nebyla zavádějící kniha nebo její obsah. Kontroverzní se stala až její poslední vložená strana s pamfletem za *Budečskou zahradu*. Nejednalo se o nic drastického či násilného, avšak šlo o jasnou kritiku českého školství, potažmo všech rakouských úřadů. Propagace pro zaniklý časopis *Budečská zahrada* neovlivňoval jen nakladatel Otto, ale i úzký a přátelský vztah Berana a se všemi lidmi, kteří časopis vydávali. Krátkou dobu totiž zde také právě Beran vydával články a básně. I přes tuto malou reklamní vsuvku však Beranovo dílo neobsahuje žádný skrytý význam, který by stál za řeč. Jedná se o nevyužití velké potenciálu, jak nám dokázal později autor dětské literatury Eduard Petiška.

⁵⁵ GRAVES, Robert: *Řecké mýty*, Praha 2004, str. 932.

4. 1. 4 Antonín Kosina – Dob slávy řecké (1877)

Dalším současníkem je Antonín Kosina, ředitel dívčí školy v Mladé Boleslavi. Čtenářům je opět předložena doba starověkého Řecka. Konkrétně se autor zaměřuje na slavné skutky, které Řeky vynesly na výsluní v egejské oblasti a udělaly z nich kulturní i vojenskou velmoc. Kniha se podobá stylově spíše dílu Václava Petrů, ovšem jen skladbou. Jedná se o faktografickou knihu, která předkládá téma řeckého vzestupu pomocí příběhu, který je postavený na faktech. Výskyt antiky v této knize je však znovu dvojsmyslný. V úvodní části knihy Kosina vyjadřuje svůj názor na starověké Řecko. Dle jeho soudu se Řekové staly velký a mocným národem hlavně z důvodu, že již od útlého dětství byli vychovávaní v myšlence, že jejich národ je velký a jedinečný. Další metaforické přirovnání lze vidět ve vyjádření: „*Čtouc uvidí, s jakými nesmírnými silami válečnými zápasili byť malému Řecku, které osamoceno bránilo celou Evropu před výbojností perskou.*”⁵⁶ Autor je též ovlivněn myšlenkou samostatného českého státu. Metafora mezi Čechy a Řeckem je zde patrná. Nejedná se jen o rozlohu, ale i o dobytost okolních států. Nejpodstatnější je demokracie a samostatnost daného národa, který se nebojí sáhnout i ke zbraním, aby ochránil svou samostatnost a způsob života. Mladí čtenáři tak mohou z dějin jasně vyčíst, že je možné silnějšímu soupeři nejen vzdorovat, ale jej i porazit. Kosina samozřejmě nenabádal mladou generaci k nějaké ozbrojené rebelii, avšak jasně poukázal na lidské dějiny, které mu posloužily jako skvělý příklad.

Kniha z hlediska obsahu mapuje období před a v průběhu řecko – perských válek. Na začátek popisuje situaci v Ionii a v Malé Asii, kde se nacházely řecké osady pod úvodním útokem Peršanů. Postupně mapuje všechny slavné bitvy těchto válek a situaci v největších dvou řeckých městech – Athénách a Spartě. Zajímavostí je, že i Kosina straní Řecku. Obdobně jako Václav Petrů i on popisuje Řecko a jeho kulturu jako naprostý ideál ctnosti. Chybí zde jistá objektivita a více se zde projevuje autorův názor. Kniha je určena spíše pro čtenáře, kteří již mají nějakou znalost antických dějin. Rozhodně to také není literatura pro nejmladší čtenáře, protože někdy zabíhá příliš mnoho do detailů a není příliš čtivá. Opět zde také příliš neodpovídají počty vojáků, které kniha uvádí. Je však znovu nutné připomenout, že doposud neexistuje žádný objektivní zdroj.

⁵⁶ KOSINA, Antonín: *Dob sláv*, str.4.

4. 1. 5 Antonín Kosina – Po válkách perských (1878)

Antonín Kosina vydal rok po své knize *Dob slávy řecké* volné pokračování s názvem *Po válkách perských*. Kniha navazuje na situaci po skončení řecko – perských válek, ve kterých Řekové Peršany porazili. Pro mladé čtenáře tak jde o další pokračování dějin starověkého Řecka. Kniha je vydaná rok po prvním titulu a je psána obdobně. Řekové jsou zde již rozdělení a kniha se zabývá převážně vývojem peloponéského konfliktu mezi Spartou a Athénami. Kosina spíše straní Athénám, které mu jsou vzorem demokracie, než militaristicky založeným Spartanům. Žádným překvapením není ani občas rozsáhlý a příliš detailní popis jednotlivých vývojů řecké společnosti. Kniha má sice ambici zaujmout příběhem, avšak pro mladé čtenáře asi příliš poučení nepřinese, také z důvodu, že je velmi málo čtivá. Podtitul zní *Dějepisné obrázky*, což odpovídá kusým informacím, které na sebe vzájemně občas nenavazují.

Ve své náročnosti zůstala někde na pomezí mezi literaturou pro mládež a literaturou faktu. Šlo o poslední Kosinovu publikaci vydanou ve větším nákladu. Pokračování si také bohužel neuchovalo svůj ráz ve směru národní hrdosti a jistého druhu patriotismu.

Kosina měl jako většina ostatních spisovatelů dětské literatury církevní minulost. Kněžskou dráhu sice brzy opustil, ale jeho publikace básní byly nadále publikovány v náboženských časopisech. Typickým příkladem byl *Blahověst*. Nepochybně se však nějaká jeho část nábožensky zaměřené tvorby musela projevit i v dětských dílech. Objevuje se zde i kritika řeckého systému, i když není vyjádřena přímo. I tak si Kosina zachoval ve většině témat nestrannost. Projevila se zde volba jeho povolání, kdy se rozhodl opustit církevní dráhu a chtěl se věnovat školství. Pedagogický um a jeho touha po učitelské profesi nakonec zvítězily nad církevní představou antického světa.

4. 1. 6 Jan Šafránek – Příběhy Odysseovy (1887)

V roce 1887 vyšla publikace od Jana Šafránka, která nesla název *Příběhy Odysseovy*. Jednalo se o přímou návaznost na Homérovu *Odysseu*, kterou tento profesor z kolínského gymnázia převedl do čtivé podoby tehdejší češtiny. Hned v úvodu autor jasně ukazuje, proč se do interpretace antického díla pustil. Jde mu hlavně o to přiblížit kulturu tak vyspělou mladým čtenářům. Kulturu, která má v sobě mnoho moudrého a pro vnímavého

čtenáře i velké množství kouzla. Šafránkova kniha není psaná ve verších. Autor si jasně uvědomoval, že doslovný filologický překlad by nebyl nejlepší formou pro mladé čtenáře. Vydal se tak cestou Josefa Krále. Popsat dílo Homérovo zajímavou formou srozumitelnou pro širší veřejnost této doby. Zároveň si však kniha zachovává svou historickou věrnost a autenticitu původního díla.

To jen potvrdilo, že na konci 19. století měla společnost zájem o antickou kulturu a její dávné myšlenky. Šafránek sám píše, že láska ke knihám tohoto typu vehnala mu doslova pero do ruky a motivovala ho pro sepsání této knihy.⁵⁷ Šafránek sám Homéra nepřekládal, ale čerpal z několika překladů, hlavně z Niederleho. Drží se tak překladu, do kterého sám nic nepřidával. Nepokouší se změnit vyznění mýtů, ale po vzoru moderní filologie podává příběh čtivou formou a ne doslovným kostrbatým překladem. Čtenáři se tak do ruky dostává čtivý překlad jednoho z největších antický děl. Překladů již bylo vytvořeno v minulosti několik, avšak tento je přímo určen pro mládež a dětské čtenáře. Forma knihy je velice čtivá a není již většinou ve verších. I tak si zachovává původní stavbu a děj Homérova originálu. Kniha se dá považovat za velmi vydařenou a nejvíce objektivní v tomto období. Samozřejmě se jedná hlavně o fakt, že autor nevyjadřuje žádné své myšlenky a překlad je ve své podstatě přesný a nevynechává žádnou drobnost z děje.

Nedostává se do konfliktu s rakouskými úřady nebo například církví. Je zde jen příběh, který je starý více jak 2500 let a stále si dokáže nacházet nové čtenáře. Jedná se téměř o raritu a společně s *Iliadou* se v různých interpretacích, ať už knižních nebo filmových využívají dodnes.

Pro dětské čtenáře je zde také malá pomůcka. Jedná se jmenný rejstřík, který se nachází na konci knihy. Nejedná se jen o klasický jmenný rejstřík, ale spíše vysvětlivky. A to velmi podrobné, které nabízejí popis všech jmen a událostí, které se ve knize vyskytují. Jedná se v podstatě o unikát a je vidět, že Šafránek počítá opravdu i s mladými čtenáři. Podle mého soudu se jedná o velmi zdařilou pomůcku, kterou žádná z knih jeho současníků nenabízí. Odysseovy příběhy se tak snaží mladé generaci podat opravdu jednoduše, ale zato čtivě a v přesném znění.

⁵⁷ ŠAFRÁNEK, Jan: *Příběhy*, str. 2.

4. 1. 7 František Grešl – Staroklasické pohádky (1891)

Kniha *Staroklasické pohádky* je svým způsobem velmi specifická a jedná se znovu o další možnost v interpretaci antiky pro děti a mládež na konci 19. století. František Grešl použil náměty ze starověkých řeckých a římských bájí a přizpůsobil je mladému čtenáři v 19. století. Jednalo se o velmi zajímavý pokus a velmi se lišil od všech svých jeho současných autorů. Nejvíce se podobá zřejmě Janu Šafránkovi a jeho knize *Příběhy Odysseovy*. Velký rozdíl však panuje i zde. V Šafránkově díle se jednalo o překlad z díla Homérova, který byl jemně upraven, aby byl čtivější a srozumitelnější pro mladé čtenáře. Šafránek tak nerazil cestu klasický filologů, ale spíše jejich pokračovatelů jako byl Josef Král. U Grešlovy knihy je tomu však trochu jinak. Ta je složena z děl několika řeckých a římských učenců a básníků. Jsou jimi například Homér nebo Ovidius. Sám autor uvádí, že se snažil vyprávět příběhy v duchu Grimově a dodat jim tak jakýsi pohádkový nádech.

Podtitulem knihy je *zábavné a poučné čtení pro mládež*. To myslím přesně vystihuje snahu autora, který snaží sdělit relevantní informace v pohádkovém příběhu. Autor si záměrně vybral řecké báje, které se mohou odvyprávět v napínavém duchu s dobrým koncem pro hlavního hrdinu. Tak je tomu většinou v pohádkách v českém prostředí, avšak mýty a báje měli většinou poučný charakter. Každý řecký příběh tedy nemusel nutně znamenat šťastný konec. Asi jako nejzdařilejší bych označil vyprávění o Perseovi. Řecký hrdina, který postupně projde mnoha zkouškami a zabije i obávanou Medúzu. Grešl se v tomto případě drží příběhu. Perseus poráží Medúzu, potká i obra Atlanta, který mu nevěří a nakonec zkamení. V jisté době zde však převažuje snaha zajímavějšího příběhu nad dodržení mytologického příběhu. Kniha je velmi čtivá a rozhodně jí nelze upřít originalitu. Osobně bych navrhoval více vysvětlivek, které by i mladého čtenáře mohly zajímat. Například kdo to byl Atlas a podobně. Publikace je určena všem čtenářům mladého věku. Myslím, že se zde najdou děti i mládež. Jedná se o úplně nový typ vnímání antiky a jeho transformace na české prostředí. Grešlovo dílo vzniklo téměř na přelomu století, tudíž filologický trend nastavený Josefem Králem stále trval. Grešl si ovšem našel svou specifickou formu, kterou posunul vnímání antického světa v Čechách dále. Je zde znatelná určitá transformace mytologického příběhu na styl české pohádky. Dílo je tak upraveno, aby zaujalo. Většinou se Grešl drží antického originálu, ale v několika případech si příběh upraví.

Výhodou je, že pro mladé čtenáře je kniha srozumitelnější a čtivější. Snaží se více přiblížit jejich kulturnímu prostředí a tím rozšiřuje i podvědomí o antickém světě trochu jinak, než jak je tomu v učebnicích dějepisu či literatury. Autora bych pochválil také za rozsah publikace, která čítá 118 stran, což mi přijde pro mladé čtenáře přiměřené. Jako jistý nedostatek bych považoval přizpůsobení některých příběhů za účelem lepší čtivosti nebo zakončení příběhu. Autora nemění vyznění příběhu, avšak průběh si v několika směrech trochu upravil a to i navzdory jinému vyznění příběhu.

4. 1. 8 František Grešl – 10 let před Trójou (1894)

O tři roky později vydal František Grešl své další dílo. Tentokrát nešlo o žádnou kombinaci řeckých a římských mýtu. V podstatě čerpal znovu převážně z Homérova díla *Ílias*. Doplnující název knihy zní *Skupina starosklasických obrazů*. To vystihuje i řadu obrazových materiálů, které se v knize nacházejí. Jedná se o kresby z určujících okamžiků trojské války. Kniha čerpá z Homéra ve většině případů, avšak nejedná se přímo jen o překlad. Znovu se tak projevil další vliv moderního působení filologů s Josefem Králem. Oproti Iliadě není kniha ve verších a znovu je přizpůsobena, jak tomu bylo i u předešlého Grešlova díla, potřebám mladých čtenářů. Grešl zde nepředpokládá znalost antického prostředí u čtenáře. Vypráví znovu hodně v čtivém a řekněme v pohádkovém duchu, jak tomu bylo u předešlého díla čerpajícího z řeckých a římských písemností. Kniha *10 let před Trójou* začíná v okamžiku známého Paridova rozsudku, kdy má přidělit jablko nejkrásnější z bohyň. Okamžik, který má vysvětlit v podstatě důvod celé trojské války. Je velmi dobré, že autor se drží Homérova textu a jasně poukazuje na moc bohů, kteří vlastně ovládají veškerý děj. V mnoha pozdějších interpretacích se autoři věnovali spíše příběhu a jeho hlavním postavám. Avšak původní Homérova interpretace přisuzuje hlavní moc bohům. Lidé jsou jen pomyslné šachové figurky v jejich partii. Samozřejmě Homérův výklad nebyl nikdy písemně zaznamenán a jednalo se o období, před tzv. přechodem od mýtu k logu. Tehdy i Řekové přisuzovali všechnu moc bohům. V tomto se Grešl drží základního textu a to je k poznání antického dědictví velmi vhodné. Příběh postupně mapuje deset let, kdy Řekové obléhali Tróju. Postupně se kniha zaměřuje na nejdůležitější mezníky, které jsou opatřeny i obrazovým materiálem.

Kniha má hned několik velkých výhod oproti předešlé publikaci od stejného autora. V první řadě je to větší autenticita v interpretaci antického díla. Tím však nemyslím, že by si Grešlova předešlá díla nezachovala nic z původní podoby předloh, ale 10 let před Trójou se více drželo původního Homérova originálu. Také zrovna u Iliady je „pohádkový“ styl vyprávění velmi vhodný, protože se vlastně jedná o předchůdce pohádkových příběhů tak, jak je dnes známe my. Církevní a politické názory se zde nijak nerozebírají.

4. 2. Shrnutí

Ve sledovaném období se antické téma v dětské literatuře vyskytovalo teprve až od poslední čtvrtiny 19. století. Do té doby si děti musely vystačit s příběhy, které jim učitelé vyprávěli ve školách nebo které četli v různých českých a německých čítankách a učebnicích dějepisu, mytologické příběhy byly samozřejmě také součástí překladových cvičení v hodinách klasických jazyků; kdo měl hlubší zájem a méně píle k překládání, mohl se pustit do četby překladů antických autorů.

V literatuře výslovně určené dětem a mládeži se jednalo o různé interpretace a vyznění se ve výsledku také rozlišovalo. Kladně bych hodnotil hlavně skutečnost, že do většiny děl nezasahovalo církevní vnímání světa. V českých zemích bylo samozřejmě katolické náboženství silně zakořeněno, avšak od druhé poloviny 19. století se silně rozvíjela vědecká činnost. To se samozřejmě muselo nutně projevit i v dětské literatuře a v dílech určených pro mládež. Autoři se snažili přiblížit dějiny a antickou vzdělanost mladé generaci. Kolem revolučního roku 1848 snahy národních obrozenců na svém vrcholu a tudíž překlady získaly jiný význam. Dříve šlo o šíření českého jazyka, nyní se již začala vyskytovat snaha o něco více. Autoři začínají čtenářům nabízet tvorbu, které se zaměřila i na příběh.

Problém se však vyskytoval zejména v překladech. V druhé polovině 19. století se rozvíjela filologie. Překlady antický děl vznikaly velmi často, ovšem jednalo se o překlady doslovné. Tyto překlady byly doslovné a ve své podstatě neměly žádnou uměleckou hodnotu. Překládání děl slov od slova bylo příznačné hlavně pro Homérovu nebo

Aischylovu tvorbu.⁵⁸ Zlom nastal až s příchodem filologa Josefa Krále. Ten se snažil díla nejen překládat, ale dát jim určitou srozumitelnost a kulturu. To se mu dařilo velmi dobře. Kultura díla pro něj byla důležitá, avšak stále trval na tom, aby díla byla překládána lingvisticky správně a doslovně. Tím dostal překlad uměleckou hodnotu, aniž by ztratil svou podstatu.

V této první fázi interpretace antických děl se jednalo hlavně o překlady Homéra, jehož díla se stala velmi populární díky své formě. *Ilias* i *Odyssea* jsou do dnešních dob hodně využívaná díla, i když od jejich stvoření uplynulo skoro 3 tisíce let. Je to až neuvěřitelné, ale téměř všichni autoři z druhé poloviny 19. století čerpali z Homérova díla. Nikdy se však nejednalo o stejnou interpretaci. Zůstával jen příběh, ale forma se pokaždé měnila. A to i přes snahu Josefa Krále a jeho stoupenců. Můžeme si to vyložit i tak, že antická díla, která by nepopudila tehdejší katolickou církev a zároveň nebyla popudlivá pro tehdejší politické poměry, byla hodně nedostatková. Jak *Ilias*, tak *Odyssea* nabízí poutavý a napínavý příběh, kde lidé a bohové vzájemně tvoří děj. Je to příběh o odvaze, lásce a jistém druhu hrdinství. Označil bych jej za nestranný a ideální pro různé úpravy. Typickým příkladem byl i pozdější autor Eduard Petiška, jenž si jej předělal k politické satíře, aniž by jeho příběhům ubral na autenticitě nebo poutavosti. Vyznění Homérových děl je totiž možné interpretovat různými způsoby. Možná i proto se jednalo o tak populární látku ke zpracování.

Další důležitou okolností může být také srozumitelnost příběhu. Homér se totiž nezaobírá detaily politiky, náboženství nebo se neutápí ve složitém popisu prostředí a okolí. Určitá jednoduchost příběhu tedy může hrát svou roli. Samozřejmě jedná se o jedno z největších děl světové literatury všech dob. Bohužel samotný Homér dílo nikdy sám nezachytil v písemné podobě a i o jeho autorství panují různé pochyby. Písemnou podobu mu pak dali až pozdější antičtí autoři. Přesnou podobu Homérova díla tak naznáme, avšak příběh a většina detailů zůstaly zachovány. A to i přes mnoho nepřesných překladů, které v průběhu dějin vznikly.

Dílo je ve verších, což nebylo v antickém světě neobvyklé. Některé detaily je tedy možné upravit. Čeští autoři literatury pro mládež měli jedno společné. Homérovy verše nejsou

⁵⁸ VARCL, Ladislav a KOLEKTIV: *Antika a česká kultura*, str. 102.

vhodnou interpretací pro nejmenší čtenáře, tudíž bylo nutné upravit jejich formu. Zde se názorově rozcházejí s klasickými filology, protože ti trvali na přesném překladu. Naopak mnohem více se přibližují ideálům Josefa Krále. Někteří ale překročili i tuto pomyslnou hranici a díla přizpůsobovala dětským potřebám na úkor autentičnosti. Každý si vybral samozřejmě jinou formu, záleželo na obsahu jeho publikace a způsobu, jakým chtěl Homérovo dílo zakomponovat do svého. Cíle všech knih však byly společné. Přiblížit antickou literaturu čtivou a pokud možno zábavnou formou pro mladší čtenáře.

Každá publikace měla své klady i zápory. Osobně nejvíce agitátorská mi připadala poslední strana knihy Josefa Berana. Ačkoli autor za to sám nemohl. Vydavatel knihy Jan Otto společně s redaktorem Maškem doplnili knihu o něco, co do ní dle mého soudu vůbec nepatří. Ačkoli proběhlo zrušení časopisu *Budečská zahrada* za zvláštních okolností v době, kdy byl časopis na vrcholu popularity, stránka na poslední straně knihy Josefa Berana rozhodně nebyla vhodnou. Chápu určitou frustraci Maška a zrušení jednoho z nejpokulárnějších a nejkvalitnějších časopisů nepovažuji vůbec za šťastné, ale kniha pro mladé čtenáře není tím pravým místem na stížnosti. Další výtkou vůči knihám z druhé poloviny 19. století jsou již počínající reklamy. Antické téma patřilo mezi nezávadné v tehdejších politických poměrech. Také však přitahovalo velkou čtenářskou obec. Již tehdy se snažili vydavatelé prodat i své další tituly.

Na posledních stranách knih se tak začaly objevovat upoutávky na další tituly vydávané ve stejné knižní edici. Samozřejmě to není případ všech, ale na konci 19. století je výskyt stále častější. Typickým příkladem je například vydavatelství *Mikuláše a Knappa*. V publikacích, které napsal Antonín Kosina, jakými byly například *Po válkách perských* nebo *Dob slávy řecké*, se reklamy vyskytovaly. Publikace vydávalo nakladatelství *Mikuláše a Knappa* a sdělení byla vždy umístěna na zadních stranách. Nejednalo se samozřejmě o styl dnešních reklam, ale již tehdy šlo samozřejmě o zisk a reklamy byly jasně cílené na mladou generaci.

Po obsahové stránce se knihy z tohoto období velmi podobají. Zvláštností zůstává pouze skutečnost, že většina spisovatelů se nezaobírala starověkým Římem. Ten tvořil vždy jen malou část celku, byl-li zastoupen vůbec. Je to na jednu stranu zarážející, ale i pochopitelné. Římská kultura vycházela převážně z té řecké. Římané si kulturu osvojili a částečně si ji přetvořili k obrazu svému. Dalším důvodem může být určitá politická

provázanost Říma. V období římské říše docházelo k mnoha válkám, převratům a politickým vývojům. Navíc systém římského práva se s malou obdobou používá i v dnešních dnech. Možná se chtěli autoři vyhnout politickým tématům. I proto se starověkému Římu věnují většinou jen v souvislostech výbuchu Vesuvu a pohřbení Pompejí nebo interpretují básnické umění starých Římanů.

Důvod však může být i jednoduššího charakteru. Řecká mytologie nabízí více kouzelného prostředí ve společnosti nestvůr a bohů. Řekové jim přisuzovali lidské vlastnosti, což bohy mnohem více „polidšťovalo“. Souviselo to s přechodem od mýtu k logu. Pro spisovatele v 19. století však šlo o vzdálenou minulost, kterou bylo velmi lákavé zkoumat. Písemné památky z této doby fascinovaly celou společnost. A pak zde nacházela samotná řecká mytologie, která nabízela téměř nepřeberné množství možností a hlavně hrdinských příběhů. Ty se staly velmi oblíbeným námětem, zvláště pro mladé generace čtenářů. Autoři se snažili přizpůsobit tehdejší moudrost z příběhů pro tehdejší generace. Někteří jen interpretovali mytologii a mírně upravili překlady. Další se však rozhodli přizpůsobit mýty dnešním dětem a mladým čtenářům.

Antika se stala ideálním nástrojem pro šíření myšlenek národního obrození a národního smýšlení celkově. Po dokončení procesu národního obrození se však vyznění transformovalo. Klasická filologie, která pouze překládala z řeckého a latinského originálu do češtiny, již byla přežita. Nový směr nastoupený Josefem Králem se stal populárním a pomohl rozšířit antickou vzdělanost mezi širší populaci v českých zemích. Na učení Josefa Krále navázalo mnoho českých filologů a překladatelů. Nejpopulárnějším tématem se stala díla Homérova, z nichž absolutně fenomenální překlad vytvořil Otmar Vaňorný. Ten našel ideální symbiózu mezi příběhem a veršovaným originálem. Jeho překlady slouží do dnes mnoha autorům k inspiraci.

Rozhodně stojí za zmínku, že až na opravdu ojedinělé výjimky, se antickou literaturou v tomto období nezabýval žádný velký český spisovatel. Atraktivnost antiky stále lákala českou společnost, ale i tak byla aktuální témata na prvním místě pomyslného žebříčku. Později se velcí spisovatelé zmiňovali o antickém tématu pouze v kusých informacích. Vyjadřovali spíše svůj názor, než že by jej zmíněné téma lákalo. Příkladem může být Karel Čapek a jeho *Italské listy*.

Myšlenky demokracie starých Řeků a pozitivního národního smýšlení tehdejších mladých Řeků a Římanů se stalo námětem, který spisovatelé rádi uváděli. Antika nebyla kontroverzním tématem, protože ji někteří církevní i političtí činitelé považovali za nezajímavou a dávno přežitou. I proto se stávala častým katalyzátorem, kde mohli autoři vyjadřovat své názory. V literatuře pro děti a mládež v tehdejší době se vyskytovaly převážně jen mýty a příběhy. Vlastně spisovatelé dostali do rukou mnoho příběhů, které si mohli upravit a použít je pro své konkrétní účely. V dětské literatuře se příliš přirovnání a dvojsmysly nevyskytovaly. I tak se někteří autoři pomocí antických příběhů snažili posílit národní uvědomění. Typickým příkladem byl například Václav Petrů a jeho *Obrazy ze života starověkých národů* nebo díla Františka Grešla. V každém případě se v období od revolučního roku 1848 filologové a překladatelé začali zaměřovat spíše na příběh a atraktivnost svého díla. Jen někteří se ale přitom snažili držet antického originálu.

5. Antická literatura pro děti a mládež od roku 1900 do roku 1945

Od počátku 20. století se výskyt antického tématu v české literatuře pro mladé čtenáře zintenzivnil a hlavně dostal jistých změn. Přestaly se vyskytovat jen publikace, které se zabývaly řeckou a římskou mytologií, a to přesto že stále tvořily podstatnou část vydaných publikací. Začaly se objevovat také cestopisy a další různé způsoby přiblížení se antickým ideálům a jejich kultuře. Též se již plně rozšířil Králův styl mezi fiology. Jeho zavedení pravidel v oblasti předkládání antických autorů. I tak pomalu začala opadat vzdělanost v klasických jazycích. Úroveň začíná upadat i z důvodu, že díky popularitě antického tématu se vytvářelo velké množství literatury. Tak ovšem nebyla vždy kvalitní. Obzvláště pak dětská literatura. I tak nastal určitý posun, obzvláště v oblasti rozšíření myšlenek antické kultury mezi širší veřejnost.

5. 1. Jednotlivá díla této doby

5. 1. 1 Matouš Václavek – Pověsti řecké a římské (1904)

I na počátku 20. století bylo stále téma řeckých a římských silně vyhledáváno a autoři knih pro mládež z něj stále hojně čerpali. Nepřeberné množství příběhů z antické mytologie si drželo svou atraktivitu nejen pro mladou čtenářskou obec. Dalším pokračovatelem se stal Matouš Václavek. V roce 1904 vyšla jeho publikace s názvem *Pověsti řecké a římské*.

Již podle názvu můžeme usoudit, jakým směrem se kniha bude ubírat. Je určena hlavně pro žáky měšťanských škol a mladších středních. Autor totiž působil na mnoha školách na Valašsku jako ředitel i školní inspektor. I ve svých dalších pracích se převážně zabýval dějinami Valašska. Zde se řadila i literatura pro děti. Zejména *Několik pohádek a pověstí z Moravského Valašska* nebo *Valašské pohádky*.⁵⁹ Díky jeho vědeckým kvalitám a zájmům se snaží o co nejobjektivnější vyličení mýtů.

⁵⁹MIKULCOVÁ, Marie a GRACLÍK Miroslav: *Kulturní toulky Valašskem*. Frýdek-Místek: Alpress, 2001. str. 289.

Václavek jasně v knize říká, že Řekové jsou nejvzdělanějším národem a jejich moudrost je třeba znát a dát ji k dispozici i dnešním generacím. Uvádí také, že znalost jejich bájí je požadavkem pro každého vzdělance vůbec.⁶⁰ Řecké kultuře opravdu přisuzuje obrovský význam a zvláště pak jejím mýtům. Jejich obsah považuje za důležitou mravní integritu. Římané jsou podle něj také vyspělí, ale pouze “žáky” Řeků. Václavek tak poukazuje na fakt, že Římané převzali celou řeckou kulturu za svou. Označení za žáky Řeků je celkem trefné a jasně vystihuje provázanost obou kultur. V pověstech se často vyskytují jména římských bohů, které jsou odvozena od svých řeckých předchůdců. Hlavní rozdíl se týká určité role bohů v jejich životech. Řekové přisuzovali bohům obrovskou moc a soudili, že bohové řídí jejich životy. Poté se situace změnila a vyústila až ve starověkém Římě. Tam už obyvatelé nebrali bohy jako všemocné bytosti, které řídí jejich život. Věřili pouze, že je mohou ovlivnit, ale každý byl strůjcem svého osudu. Stručně řečeno náboženství mělo spíše obřadní formu. Rituály se vykonávaly s úctou k tradici. Zvláštní je také skutečnost, že vždy první mytologický příběh ze starověkého Říma se týká Romula a Rema a pověsti o založení města. Řecké báje naopak začínají vznikem bohů. Už zde lze pozorovat zánčný rozdíl, který může mít za následek větší oblíbenost řeckých mýtů, protože poskytují větší prostor pro představivost.

Samotná kniha řadí chronologicky řecké mýty, po nichž následují mýty římské. Publikace je provázena obrazovými materiály, které zobrazují jednotlivé bohy. Autor poukazuje na vývoj řeckého myšlení, čímž se kniha přiblížila více dokonalosti, nežli tomu bylo u jejich předchůdců. Poukázání na fakt, že řecké náboženství se v první řadě vyvíjelo z úctívání přírody, až pak je nahradili bozi, dává knize mýtů úplně jiný význam. Nejedná se již jen o knihu příběhů, ale autor má zájem i na poučení mladého čtenáře ohledně počátků řecké kultury. Jedná se o jednoduchý, ale výstižný popis začátků řeckého náboženského života. Jako zajímavost bych zařadil i správný návod na skloňování řeckých názvů. V žádné předešlé knize jsme se s tak podrobným popisem nemohli setkat. Autor poukazuje na rozdíly mezi českým a řeckým skloňováním slov. Mladému čtenáři se tak dostává dalšího důležitého poučení. Co se týče vyobrazení bohů, zdá se býti celkem typické. Hlavní motiv čerpá autor z antických soch a všeobecného mínění a vyobrazování těchto bohů. Příkladem je vousatý a dlouhovlasý Zeus. U římských mýtů již není vyobrazení bohů a jejich popis. Autor dává římský název vždy do závorky u řeckého božstva. Dle mého soudu je to

⁶⁰ VÁCLAVEK, Matouš: *Pověsti*, str. 5.

dostačující, protože bohové i jejich vyobrazení je téměř totožné. Dostatečným už však nemohu označit počátek římských mýtů. Jak již bylo řečeno, jejich téma není pro autory tak lákavé, jako u řeckých předchůdců. Ovšem více než tři čtvrtiny knihy tvoří řecké mýty a Římu je zde věnován daleko menší prostor. Není to samozřejmě chyba jen u knihy Václaveka, ale v podstatě i u většiny jeho předchůdců. Opět také nepřekvapí mýty z dílny Homéra a další variace na téma Ilias a Odyssea. Zde se jedná o pouhé fragmenty a nejzajímavější místa trojské války a Odysseových příběhů. Autor se nepouští do obsáhlého popisování.

5. 1. 2 Kardinál Wiseman: Fabiola – Církev v katakombách (1917)

Publikací, která absolutně vybočuje z řady, je překlad díla kardinála Wisemana s názvem *Církev v katakombách*. Zde se již nejedná o klasický námět řeckých mýtů. V podstatě se kniha věnuje dějinám katolické církve v jejich začátcích. Kniha postrádá objektivitu již z toho důvodu, že byla sepsána anglickým duchovním, který sepsal dějiny církve od počátku 4. století n. l.. Jedná se v podstatě o nastínění vývoje, ovšem dle křesťanské tradice. Kniha působí spíše jako příběh, než jako kniha faktů. Byla přeložena do češtiny českým duchovním Jan Nep. František Desoldou. Zajímavý je též fakt, že Pius IX. přijal nakladatele této knihy a výtisk byl umístěn ve Vatikánské knihovně. Již z toho důvodu je třeba brát tuto knihu s jistou dávkou tolerance a nadhledem.

Ačkoli kniha byla určena i pro mladé čtenáře, nepřipadá mi příliš vhodná. Psaná je velmi složitě a jednostraně ve prospěch církve. Je zde zmíněn císař Konstantin, který je vychvalován jako zachránce církve. Pronásledování křesťanů ve starověkém Římě je zde zmiňováno hned několikrát a vždy ne příliš objektivně. Vyvražďování křesťanů ve 4. století n. l. patří opravdu k temným obdobím lidských dějin. Kniha ovšem poukazuje na bratrskou lásku a soudružnost všech křesťanů. Jedná se o typickou historickou publikaci z rukou katolické církve. Nejedná se o žádnou vědeckou činnost, spíše o výčet nespravedlností na účet katolické církve. Antika je zde zmíněna spíš v rozměrech staveb a popisu divadel a chrámů, které v Římě kdysi stály. V podstatě zde nemáme jinou zmínku o antickém světě či jeho fungování než v provázanosti s tím křesťanským.

Pomineme-li křesťanskou propagandu a absenci faktografický materiálů, kniha obsahuje i jisté klady. V první řadě jde již o zmiňovaný popis staveb v Římě, včetně některých podzemních částí. Název je velmi trefný, protože ve svých počátcích se přívrženci katolicismu schovávali ve stokách a pozdzemních prostorech v Římě. Doslova tedy můžeme říci v katakombách. Mladým čtenářům se tak může do rukou dostat popis dějin rané církve, který se autor snaží situovat částečně do čtivější formy příběhu. I tak se jedná o poměrně složité čtení. Kniha vyšla v Čechách v roce 1917, tedy rok před vyhlášením československé republiky. Do jisté míry je to dobře, protože v období První republiky by již taková kniha pro mládež rozhodně nevyšla. Vliv církve byl totiž na ústupu a každá taková publikace by sklídila velkou kritiku, a to ne jenom z akademických kruhů. Také rozsah knihy není příliš ideální pro četbu u mladé generace. Čítá více než pět set stran a řadí se k nejobsáhlejší publikacím tohoto druhu v českých zemích, i když se jedná samozřejmě jen o překlad díla z 19. století.

Tento překlad mohl mít však i jinou funkci. Rok 1917 byl v českých zemích ve znamení pomalého utváření samostatného státu. Začala se utvářet představa, že škola je instituce vědecká a pedagogická, nikoli náboženská. Kněžstvo začalo pomalu ztrácet vliv na vyučovacím procesu.

5.1.3 Kamila Spalová: Od Olympu k Olympii 1941

Rok 1941 byl příkladem, že může vzniknout i publikace, která pojímá antiku trošku z jiné perspektivy, než tomu bylo u ostatních publikací této doby. Podtitul knihy nese název *Za květy antického ducha* ve smyslu se jedná o cestopisné vyprávění. Autorka se zde nezaměřila na řeckou mytologii a kulturu pomocí vyprávění. Naopak jen popisovala a rozebírala památky, které se na její putování po Řecku vyskytovaly. Nejedná se tak o přímou zaměřenost na antiku, ale na Řecko jako takové. Čtenáři se tak do rukou dostává publikace, která připomíná spíše Čapkovy *Italské listy*, než díla Homérova. Jedná se naprosto o nekontroverzní knihu, která popisuje památky, které daly starověkému Řecku jeho velikost. Jednalo se především o umění a vznik filosofie nebo systém antického divadla, z něhož umění čerpá do dnešních dob.

Kniha je psána uměleckým a poetickým stylem. Autorka se snaží vdechnout popisovaným místu bájného a můžeme říci až mystického ducha. Přisuzuje jim tak občas větší význam, než jaký v reálném světě mají a měly. Čtenáři je tak do jisté míry antika prezentována bez jakýkoli záporných stránek. Vnímání antiky je zde velmi glorifikováno. Je velmi znatelné, že autorka má k dějinám tohoto starověkého národa velmi pozitivní vztah. Pro čtenáře může být také matoucí časté prolínání stavu Řecka z roku 1941 a starověké doby. Na druhou stranu je tu určitá pestrost, kdy se dozvídáme o dějinách navštěvovaných míst z jiného úhlu pohledu, než jak tomu bylo například u kronikářů nebo archeologů. Jedná se o nahlížení na antiku z pozice obyčejného člověka, chceme-li li turisty, který objevuje krásy peloponéskeho poloostrova. Pro mládež i dětské čtenáře se jednalo o velmi originální publikaci. Je určena pro širší veřejnost a to nejen pro mladé čtenáře. Poutavý způsob vyprávění z ní dělá něco více, než jen obyčejné poetické vyprávění.

Vyvstává zde otázka, jestli by se dala použít například jako učebnice či pomocná kniha k vyučování. Je zde mnoho faktů a názorných příkladů, což je velké plus. Rozhodně bych kladně posoudil také její originalitu a nenásilný způsob vzdělávání. Jemný styl vyprávění a zároveň poučení by se mohl stát vhodný zejména pro mladší čtenáře. Autorka čerpá z vlastní zkušenosti a nepopisuje jen zajímavá místa pomocí faktů a dat. Zapojuje svůj smysl pro fantazii a snaží se dát památným místům hlubší význam a nádech. Na knize se ale dají najít také záporné stránky pro její možné školní využití. V první řadě je to nedostatečná kritičnost. Jedná se o absenci jakéhokoli negativního pohledu na antický svět nebo samotné Řecko. Je to samozřejmě spjato se skutečností, že se jedná o cestopis, kde není možná nějaká větší kritika. Mírně negativním hodnocením prochází zde tehdejší Řecko a jeho vyspělost. Antická kultura zde slouží jako ideál krásy, z kterého by měla lidská společnost čerpat.

Rozebírána je zde Soluň, Athény nebo Delfy. Velká pozornost je také věnována hoře Olymp, kterou autorka popisuje jako monument, který ční nad vším ostatním.⁶¹ Během projíždění Řecka je popis památek a oblasti velmi detailní. Má to za následek určitou nepřilíš velkou čtivost. Autorka knihy sice popisuje jen svou cestu po Řecku, avšak často se utápí v popisu uliček měst i odlesků moře. Hlavním důvodem tohoto popisu je zřejmě vykreslení atmosféry, která má čtenáři přiblížit bývalou velikost a krásu antického Řecka.

⁶¹ SPALOVÁ, Kamila: *Od Olympu*, str. 8.

Musíme vzít v úvahu fakt, že většina tehdejších lidí necestovala do jižních koutů Evropy příliš často. Tím spíše ne mladých lidí a dětí. Jednalo se o velmi složité období, kdy Evropa i svět procházely hospodářskou krizí a také dvěma světovými válkami. Proto zprostředkování dojmů ze současného stavu Řecka bylo díky populárnosti antiky velmi důležité, ale i složité. Již v mnoha dílech se autoři věnovali antickým mýtům a bájím, které vykreslovaly hrdinské příběhy. Zájem mladých čtenářů o antické téma stoupal a příběhy především ze starověkého Řecka se dostávaly do všeobecného povědomí. Proto vykreslení památek a prostoru, jak vypadá dnes, bylo velmi důležité. Pro mladé čtenáře se toto téma příliš neujalo, protože většinou se jednalo spíše o poezii nebo filosofování známých českých spisovatelů. Vyjímkou byl snad jen již zmiňovaný Karel Čapek a jeho *Italské listy*. Ten ovšem antiku hodnotil svým vlastním způsobem a rozhodně jeho spisy nebyly primárně určeny pro mladé čtenáře.

I proto bylo dílo *Od Olympu k Olympii* velmi stěžejní a průlomové v literatuře pro děti a mládež. Bohužel zde se jasně odráží i určité zklamání z válek a dalších lidských selhání. Také se autorka záměrně zaměřila na Řecko a ne na Řím. Nacistické Německo totiž od římské říše přebralo mnoho symbolů i názorových myšlenek. Jelikož kniha vyšla v roce 1941, bylo by velmi nebezpečné psát právě o tomto starověkém státu. Navíc nikdo z českého prostředí nechtěl psát pochvalné ódy právě na stát, z něhož nacisté čerpali svou symboliku. Demokratické fungování Řecka a jeho kultura, která ovlivnila mnoho učenců napříč světovými dějinami, byla dozajista lepší volbou. Ovšem i zde již zmiňovaná absence kritiky na řecký způsob života chybí a čtenářům se tak nabídne neúplný obrázek.

Kniha má velmi bohatý obrazový materiál, který pochází z vlastního fondu autorky. Což mnohem více zlepšuje vizuální stránku a představivost čtenáře o současném stavu antických památek v Řecku. U každé fotografie je také citát některého ze známých antických myslitelů, který se většinou konkrétně vztahuje k dané památce. Popis památek je detailní a autorka vždy popisuje i prostředí, aby si mohl každý čtenář udělat lepší představu. Snaha o vystihnoutí obyčejného života řeckého člověka tehdy a ve starověku byla velmi zajímavá, ale zde je popis málo detailní a můžeme říci spíše strohý. Tak už tomu není u popisu Marathónu, který měl velký význam v dějinách Řecka. Takových míst je samozřejmě v knize více a jen vykresluje slavná místa, která v současnosti buď již neexistují nebo jsou značně poškozena.

Dle mého názoru je kniha vhodná spíše pro informativní využití a volnočasové aktivity. Popřípadě jako doplňující výukové učivo. Knize se nedá upřít upoutání pozornosti na téma antiky a velmi detailní popis prostředí a jednotlivých památek. I přes jistou nevhodnost pro pedagogické záměry ji považuji za jistý druh zjevení v této době, kdy většina spisovatelů nahlížela na literaturu pro mladé čtenáře spíše z hlediska poutavého příběhu, který inspiračně čerpal z řeckých bájí a mýtů. Nejdůležitějším aspektem knihy je snaha vzbudit v čtenáři úžas a touhu po vidění těchto míst.

Touha okouzlit a být okouzlen je do jisté míry pochopitelná, protože mládež v období protektorátu Čechy a Morava musela k něčemu upnout. S tímto cílem je kniha psána a snaží se vnést trošku vzruchu do nepříliš šťastného období v českých dějinách. Literatura je odpočinková a určena pro širokou veřejnost. Problém může být jen ve věkové kategorii, pro kterou je kniha určena. Nejedná se o čtivou literaturu, spíše o poezii s prvky faktů a popisy památek. Kniha dle mého soudu nemohla v tehdejších Čechách oslovit dětské čtenáře. Je zde až příliš mnoho faktorů, kvůli kterým by měli nejmladší čtenáři problémy. Především se jedná o složitou větnou skladbu. Také náznaky prvků demokracie v kontrastu tehdejší doby by nemusely být úplně plně pochopeny. Jedná se tedy o knihu určenou mladé generaci a starším čtenářům, rozhodně ne však dětem. I tak je cestopisná publikace úkazem, jenž je příjemným zpestřením vcelku monotónních námětů, které stále čerpaly spíše z Homérových děl. Autorka se zde vydala na cestu po Řecku a její propojení tehdejšího a starověkého Řecka jsou velmi originální.

5. 1. 4 Charles Kingsley – Báje o Perseovi (1932)

Počátkem roku 1932 vyšel v českých zemích překlad Charlese Kingsleyho, který se jmenoval *Báje o Perseovi*. Znovu se tak dostáváme k námětům řeckých mýtů, které se již staly velmi oblíbeným námětem pro různé české spisovatele. Řecké báje měly u nejmenších čtenářů úspěch a autoři tak prezentovali další příběhy antických hrdinů. Homérové náměty však již byly vyčerpány a čtenáři požadovali další zajímavé příběhy. Tím se stal příběh o Perseovi a jeho hrdinských skutcích. Kniha, kterou přeložila do českého jazyka Božena Šimková, přesně obsahuje to, co stojí v názvu. Nepouští se o jakýkoli soudů či narážek na politické a církevní české prostředí.

Publikace vypráví příběh poloboha Persea, který byl synem Danaé a Dia. Jeho hrdinské skutky by se daly srovnat z Heráklůvými. Zabití Medúzy nebo Gorgony z něj udělaly dalšího z řady polobohů, kteří se téměř vyrovnali svými skutky samotným řeckým bohům. Autor se jasně drží řeckých mýtů tak, jak byly zachyceny. Nikde nepřidává, tak nabízí jen příběh. Nic víc, nic méně. Kladně bych hodnotil její čtivost a srozumitelnost. Jaký rozdíl oproti dnešním dílům. Jako příklad bych uvedl film *Souboj Titánů*, který z bájí o Perseovi čerpal. Ovšem zde se již jednalo o více příběhů spojených dohromady. Kniha se drží předlohy ve všem. Například tím, že se Perseus a jeho žena Andromeda na konci svého života promění ve dvě souhvězdí na obloze.

Zajímavostí na této knize je vydavatelství. Překlad publikace vznikl na popud *Společnosti československého červeného kříže*. Jasný důkaz toho, že i organizace, která má jasný křesťanský základ, se může odprostit od křesťanské nauky a zachovat jistou nestranost. Ačkoli vydání inicioval právě červený kříž, kniha není křesťansky zaměřená. Mýty jsou autentické a nemají vyznění v katolickém duchu. Můžeme to přisoudit několika jevům. V první řadě je to slábnoucí vliv katolické církve v Československu, která nastala po vzniku První republiky, kdy Masaryk a další systematicky oslabovali moc katolicismu zejména v Čechách. I proto vycházely publikace, které se zaměřovaly na antickou látku, která se držela přesné předlohy. Dalším důvodem by mohla být apatie církve vůči antickému tématu. To totiž duchovní nepovažovali za příliš důležité a aktuální. Kontrola nad školstvím již také nebyla moc církve, ačkoli stále bylo vyučováno náboženství. Největším důvodem bylo šíření vědeckého myšlení a poznání i mezi nejmladší generaci, pro kterou je tato kniha primárně určena. Snaha předložit poutavý antický příběh, který by rozšířil podvědomí o životě této zničené kultury je více než jasná. I proto vyšel náklad v obrovském čísle, které čítalo 20 tisíc kusů.

Originální název *The Heroes* se od českého sice značně liší, avšak český překlad působí jednoznačně a s jasným zaměřením. Charles Kingsley, autor knihy, totiž zemřel již v roce 1875. Už z tohoto pohledu můžeme jasně poznat, že jeho myšlenky byly vyhledávány i téměř padesát let po jeho smrti. Jednalo se sice o duchovního, ale socialisticky zaměřeného. Navíc to byl duchovní anglikánské církve, která se značně odlišovala od té římskokatolické. Jeho díla se zabývala hlavně fantastickou literaturou pro mládež. Nejednalo se tak o propagátora církevních myšlenek, ale spíše pravdivého a autentického vyznění původních antických myšlenek.

Výtky bych ale viděl v nedostatečném obrazovém materiálu, který bohužel kniha neobsahuje. V dětské publikaci by to bylo více než vhodné. Také jmenný rejstřík zde chybí. Nějaké vysvětlivky jmen či míst, které se v příběhu vyskytují, by rozhodně nebyly na škodu. I přes tyto drobné nedostatky se jednalo o publikaci, která rozhodně patřila k tomu lepšímu, co se v období První republiky začalo vydávat. Nemůžeme ji řadit přímo k české tvorbě, ale již překlad díla, které se snažilo co nejvíce přiblížit realitě, je velmi pozitivní a mělo vliv na další rozvoj dětské literatury s antickým tématem.

5.1.5 Vojtěch Zelinka – Svět řeckých bájí (1940)

V době protektorátu na území Čech a Moravy vznikla další publikace, která pokračovala v trendu knih pro děti z První republiky. Jak je patrné z názvu, antické téma se zde vyskytovalo znovu v podobě bájí a mýtů z prostředí starověkého Řecka. Opět se tedy autor vyhnul příběhům z římského prostředí, což samozřejmě mohlo mít i politický podtext. Poprvé se však setkáváme s knihou, která má na zadní straně určenou věkovou hranici, pro kterou je vhodná. Přesně se nachází na hranici dětského a mládežnického světa. Publikace je dle autora vhodná pro čtenáře od 11 do 15 let. Čtenářům nabízí průlet celými řeckými dějinami, od počátků přes skutky polobohů. Setkáváme se však s určitými nezvyklostmi. Například Kronos, otec bohů Dia, Poseidona a Háda, je zde uváděn pod jménem Chrónos. Jde samozřejmě o stejnou postavu, ale je zde uváděna pod starým archaickým názvem. Jméno Krona samozřejmě není jediné, oproti dnešnímu přepisu znějí jména antických hrdinů a bohů trochu jinak. Každopádně kniha má ambici obsáhnout celou mytologii antického Řecka. Úkol je to velmi složitý, ale Zelinka se jej rozhodl pojmout po svém. Látka je zde zkrácena a obsahuje pouze nejn nutnější fakta. Uváděna jsou však ve čtivé formě, která odpovídá věkové hranici, pro které by měla být kniha určena. Autor jasně uvádí, že v knihách a moudrosti starých Řeků by se toho našlo opravdu hodně. Podle něj by se čtenářům až hlava mohla zatočit z tohoto poznání. To však není jeho cílem, a proto zde uvede jen přehled nejdůležitějších okamžiků a nejslavnějších řeckých mýtů.⁶²

Kniha má své specifikum a tou je humor. Autor velmi čtivou a hravou formou si hraje se slovy. Říkanky a vtipné používání slova Řek s českým slovesem “řek” je velmi vtipná a

⁶² ZELINKA, Vojtěch: *Svět*, str. 26.

mladší čtenáře rozhodně zaujme. Stejně tak obrazová dokumentace, kterou obsahuje kniha, patří k velmi zdařilým a rozhodně s ní autor nešetří. Podle mého názoru by právě literatura pro mládež měla obsahovat větší množství obrazových materiálů a kvalitní jmenný rejstřík. Toto kritérium kniha rozhodně splňuje a rozhodně se zařazuje ke zdařilejším dílům této doby. Vtipné je i vyznění některých dalších částí knihy a autora tak upoutá čtenáře, aniž by nějakým zásadním způsobem zasáhl do autenticity řecké mytologie. Nejedná se přímo o knihu určenou k pedagogickým účelům, ale rozhodně se hodí jako doplňkové čtení pro zvládnutí látky antického světa a jeho lepšího pochopení.

Kniha má však i svou stinnou stránku. První z nich je obrazový materiál, který se nachází na posledních stranách publikace. Zelinka totiž ukazuje výjevy z antické mytologie pomocí obrazů. Jedna se především o díla nizozemského malíře Rubense, který namaloval mnoho výjevů z antické mytologie. Ovšem zde je zásadní problém věci. Jednalo se totiž o věřícího katolického vyznání, a proto se nutně něco muselo promítnout do jeho obrazů. Nehledě na chápání světa v tehdejší době. Ukazovat mladým čtenářům jeho obrazy nemusí být samo o sobě na škodu. Ti si alespoň udělají lepší představu a vizualizace tomu samozřejmě jen prospěje. Ovšem Zelinka nezůstával jen u toho.

5. 2. Shrnutí

Období zde popisované se diametrálně lišilo od minulého století. Náboženské poměry se sice nezklidnily, zato však politická situace se stala stabilnější. Situace ve školství již byla plně pod kontrolou československého státu. To se promítlo i do literatury jako celku, protože jen málo období v českých dějinách mělo prostředí bez politických a církevních vlivů na autory. Volnost ve vyjadřování myšlenek se nutně musela promítnout i do dětské literatury. Převážně se opět vyskytovala řecká mytologie, která se stala nejoblíbenějším tématem v dětské literatuře vůbec.

Po první světové válce a vzniku Československa však vzdělání dostávalo stále větší kvalitu. Projevovaly se snahy o reformy, jakou byla například tzv. reforma příhodovská. Mnoho odborníků ve školství se inspirovalo trendy ze zahraničí, ať už vznikajícím Daltonským plánem nebo filosofií M. Montessori. Vzdělání učitelů tak začalo dostávat

ucelenější a profesionálnější charakter. Stejně tak i vzdělání žáků. Antika se dostala na úroveň, kdy se již vyučující nemuseli omezovat církevním učením. Důvodů bylo hned několik, ale díky profesionalizaci vzdělání učitelů se z nich stávali více vědci než kněží. Drtivá většina obyvatel Československa se i tak nadále hlásila ke katolictví. Ovšem nejednalo se většinou o slepou poslušnost Vatikánu. Náboženství a věda se postupně smíchávaly a vytvářely v určité symbióze prostředí v první republice. Antonín Kolář ve své knize *Antika a politická výchova příštích občanů* antiku vyzdvihuje a snaží se nasměrovat nový československý stát blíže k antickým myšlenkám, které by se měly stát základem jeho fungování. Zároveň však poukazuje i na určité odlišnosti. Jeho dílo se stalo základem pro další práce jiných spisovatelů, v mnoha případech i právě pro dětskou tvorbu.

V praxi se již také adaptovala metoda Josefa Krále, která začala stavět dějový příběh na úrovni lingvistického překladu. V praxi tak publikace dosahovaly daleko větší kvality, nejen co se faktografie týče. Většina autorů se tak vydala směrem srozumitelnosti díla, a to někdy i na úkor přesnosti úvodního originálu. Lze si klást otázku, do jaké míry to bylo vhodné či nevhodné řešení. V literatuře pro dospělé bychom mohli polemizovat, ovšem v dětské literatuře je odpověď vcelku jasná. Jednoduchost a věcná správnost překladu by se neměly navzájem vylučovat, avšak v literatuře pro mládež je přeci jen nutné čtenáře zaujmout. Zvláště pak v období mezi dvě světovými válkami. Podle mého názoru je v této oblasti literatury důležitější poutavý příběh, než se zabírat některými nepřesnostmi v překladu. I většina autorů, jejichž díla jsem zde rozebíral, řešila stejné dilema. Jejich řešení se značně lišila, ovšem většina dala přednost právě poutavému příběhu před přesným dodržením originálu. Typickým příkladem je Zelinkovo dílo, které je specifické především ve zkráceném obsahu. Autor se snažil obsáhnout celou mytologii, ale ve zkrácené formě. Tudiž vyznění některých příběhů nebylo dostačující pro jakéhokoli čtenáře. Zelinka postupoval dle Králova nastaveného trendu, avšak zužení pole působnosti by knize jistě dodalo větší přehlednost.

Nebyl to však je Zelinkův případ. Mnoho dalších autorů mělo ambice popsat antickou kulturu dětským čtenářům co nejrychleji a nejstručněji. Mytologie Řecka se přitom stala výborným nástrojem.

6. Antická literatura jako inspirace pohádkové literatury v českých zemích v druhé polovině 19. až do roku 1945

Prostředí autorů prvních pohádek, bájí a pověstí je pevně spjato s osvícenstvím a “pedagogickou” osvětou, která probíhala v celé Evropě od konce 18. století. Poprvé se tak široká veřejnost dostává do kontaktu se žánry, jakými byly obrázková kniha, antologie písní, mravní vyprávění, historická próza nebo naučné časopisy.⁶³ Literatura procházela vývojem, který by se dal shrnout jako pokus o racionalizaci celé široké veřejnosti. Z antických děl bylo citováno především z Homéra, jehož dílo *Ilias* a *Oddysea* se stalo skutečným fenoménem mezi autory. Jeho pojetí se však začalo proměňovat a každý autor si do značné míry upravil dílo po svém. A zde se dostáváme do srovnání dvou důležitých rovin, které by měla literatura pro děti a mládež plnit. V první řadě se jedná o jakýsi pedagogický a výchovný rozměr. Každá kniha pro mladší čtenáře, by měla suplovat výchovnou funkci, zároveň však musí být čtivá a věcná. Tyto tři atributy, ať se to na první pohled nemusí zdát, jsou většinou ve značném rozporu. Společnost tak hledala dílo, u něhož by všechny tři popsané skutečnosti byly v rovnováze a vzájemně se neomezovaly. Otázkou však zůstává, zda to bylo při tehdejších podmínkách možné. Spisovatel se vždy musí přizpůsobit čtenářům. Požadavkem v 19. století byla hlavně věcnost, a to nejen v odborné literatuře. Autoři si často přenášeli tento trend i do literatury pro mládež. Výsledkem bylo, že kniha sice měla určitou vědeckou hodnotu a její autor čerpal z originálních pramenů, avšak pro mladé čtenáře se stále velmi složitou a můžeme říci i nudnou. V opačném případě se naopak autor snažil držet spíše zajímavosti příběhu. Výsledkem byla literatura, jejíž vědecká hodnota nebyla příliš dobrá a v mnoha případech ztrácela i svou primární funkci. Typickým příkladem je přechod od mýtu k pohádce.

Antická mytologie obsahuje vždy poutavý příběh a zároveň jistý druh poučení. Neplatí zde však pravidlo, že dobro vždy zvítězí a příběh bude mít pozitivní konec pro hlavní postavy. Autoři mýtu se též snažili do příběhu vměstnat určitý respekt nebo můžeme říci až strach z nadpřirozené moci. Jejich účel totiž nebyl jen primárně edukační. Navíc produkována literatuře měla i značný umělecký rozměr a souvisela s mentalitou celé kultury, ať již to byli Řekové či Římané. Tuto skutečnost autoři 19. století jen těžko reflektovali a nedokázali propojit. Nejlépe situaci popíšeme na tzv. románu s dětským hrdinou. V těchto prozaických útvarech je přítomen vypravěč děje a je přítomen příběh. Tento útvar má

⁶³ ČENKOVÁ, Jana: *Vývoj literatury pro děti a mládež a její žánrové struktury*, nakladatelství Portál, Praha 2006, str. 49.

vcelku jasný záměr, a to převážně edukační a výchovný. Vyskytuje se převážně v podobě bajek, mýtů a pohádek. Jeho náměty a vyznění se samozřejmě během staletí měnily. U antických děl to byla nadvláda bohů, kterou později vystřídali chytří hrdinové, kteří i přes svůj lidských původ dokázali mnoho bohů přechytračit a slavně zvítězit. Typickým příkladem byl Odysseus, Perseus nebo například Théseus.

V tomto období totiž řecká kultura procházela vývojem od mýtu k logu. V určité zjednodušující míře lze říci, že totéž se dělo v 19. století. Vliv katolické víry začal slábnout a přechod k “rozumu” byl evidentní. Nyní se již celá Evropa obracela k vědě a osvícenství. Nastává však boom jakéhosi čerpání z děl antických autorů. Tehdejší spisovatelé si jejich mýty a hry upravují a zasazují do jejich doby. Antické téma je tak často zkreslováno, aby vyznění bylo aktuální. To platilo zejména u literatury, která se měla být určena starším čtenářům. Problém ale nastal ve chvíli, kdy autoři knih pro mládež začali čerpat z těchto autorů, místo antických originálů. Důvodů by se našlo hned několik. V první řadě překlad. Klasická latina se značně lišila od té středověké, kterou používala katolická církev. V průběhu staletí se každým opisem ztrácelo něco z původního obsahu a myšleného vyznění antických autorů. Jak již bylo řečeno, každý tento opis použil za nějakým účelem, a podle toho byl také upraven. Nesmíme také zapomenout na onen umělecký dojem, který činil z antických děl něco mezi literaturou a filosofickým textem. Jako příklad uvádím *V. Zpěv z Oddysey, Kalypsina jeskyně*:

*„Plál tam oheň veliký z ohniska, a vůně do dálky
z cedru lepoštípného a zeravu páchla po výspě
z rozhořelých; ona prozpěvujíc ladným hlasem uvnitř
vedle stávku chodíc zlatitým tkala roucho paprskem.
Háj pak u jeskyně stál vůkol v zelenosti bující:
olšina tam s osykou spolu rostla i cypřiše vonná.
Tam širokřídli uplétali hnízda si ptáci,
sýci a rovně krahujci i havrani dlouhojazyční
námořní, jimž lov vodní jest vezdy na mysli.
Jeskyni vyhlubenou u věnci ovíjela réva
štěpná, rozbujelá, plna hroznův úrody zdárné.
Dále za ní čtyry zřídla vodou vyprýskala jasnou
blízko při sobě, podál obrácena na strany různé.
Vůkol měkkounké tu palouky violky, miříku*

*zkvétaly, tak že by pak třeba sám sem přijda nebešťan
spatře to jistě užasl a rozkoše v srdci pocítil.*“⁶⁴

Zde je jasně patrný výjimečný umělecký styl, který Homérovo dílo proslavil a který byl v tomto případě (Jan Šafránek – Odyseovy příběhy, 1887) zachován. Ačkoli se jednalo o literaturu určenou primárně pro mládež, Šafránkův překlad si zachoval uměleckého ducha původní Homérovy tvorby. Dle mého soudu však opět nesplňoval podstatu dětské literatury, a tou je srozumitelnost. Zajímavostí může být, že Šafránek byl také pedagog, přesněji profesor na gymnáziu v Kolíně. I on se tak snažil primárně literaturu přizpůsobit pro učební účely a rozšířit rozhled ohledně antiky pro žáky.

Oproti Šafránkovi však většina dětských autorů umělecký dojem příliš neupřednostňovala. Zde je potřeba posoudit i vhodnost a věk dětí, pro které je text primárně určen. Ve vesnických školách na v druhé polovině 19. století se často stávalo, že učitel měl jen jednu třídu dětí, kde byl jejich věk zcela odlišný. Učitelé tak většinou volili poutavou formu mýtů, která se snadno vyprávěla a jejichž příběh dokázal žáky zaujmout. Typickým příkladem byl například Josef Beran. Jeho dílo *Nejzajímavější báje a pověsti starověké* z roku 1876 je toho jasným příkladem:

*“Kalypso nezadržovala déle Odyssea, a on šel do lesa, porazit dvacet kmenů a sválel je všechny na břeh mořský. Zde svázal je všechny v pram, jenž opatřil stěžejem. Kalypso opatřila mu pěkná vesla a zásobila na cestu krměmi, vínem a sladkou vodou. Za čtyři dny byl Odysseus s veškerou prací hotova pátého dne vydal se na osudnou cestu. Mnoho dní plul šťastně, neboť příznivě vály větry, avšak Poseidon, bůh moře, nepřál od dávna Odysseovi, a uzřel ho nyní na moři, velice se rozhněval. I poslal velkou bouři, která rozkotala Odysseovu pramici a sám Odysseus se nalézal v nebezpečí života.”*⁶⁵

Jak zde můžeme vidět, zde jasně forma vítězí nad obsahem. Spíše se zde autor blíží pohádce, protože zde absolutně postrádá klasické znaky mytologického textu, jakými byly již zmíněné vyznění příběhu v náboženském a později filosofickém kontextu. Úmyslně jsem vybral dva texty, které pochází ze stejné doby. Odlišnost psané formy je však více než evidentní. Paradoxně však obě zde zmíněné knihy byly určeny pro podobnou věkovou

⁶⁴ ŠAFRÁNEK, Jan: *Odyseovy*, str. 38.

⁶⁵ BERAN, Josef: *Nejzajímavější báje*, str. 5.

skupinu čtenářů. V Beranově díle sice bohové zůstali zachováni, avšak spíše jako doplňkové postavy, nezbytné pro vyznění příběhu. Nejdůležitější je však přidržení se originálu, jako tomu bylo u Šafránka. Beranovo dílo se Homérovým dílem spíše inspirovalo, než že by šlo o důsledný překlad. Častý to jev zejména v 19. století u českých autorů. V dobovém srovnání je rozhodně Šafránkovo dílo kvalitněji zpracované a drží se původního antického textu. Oproti tomu Beranova kniha byla psána účelově a, jak již bylo řečeno, jako doplňková četba v učebním procesu. Autoři se tudíž vydali hodně odlišnými cestami. Cíl však měli stejný, poukázat velikost antického dědictví a poučit mládež o mytologii řecké kultury. Jak je z ukázek zřejmé, konec 19. století již byl dobou, kdy texty nemusely sloužit pouze k pedagogickým účelům.

I díky Homérovu dílu se zvýšil zájem dětských čtenářů nejen o prózu, ale i poezii. Důležité však je její přizpůsobení věkové hranici dítěte. Homérova *Ilias* a *Odyssea* rozhodně patří do složitější četby. Je potřeba zohlednit znalost a chápání ontologického vývoje dítěte. V rané fázi se děti soustředí jen na rytmus a zvuk. Didakticko-výchovný charakter platil do konce 18. století. Dětská poezie se totiž až v poslední třetině 19. století přestala orientovat na didaktické aspekty a již nebyla zprostředkovatelem pro vyučování. Dětská poezie se tak stává prostředkem pro hravé a fantazijní představování světa.⁶⁶ Autoři tak různě kombinovali prózu a poezii. Inspirací jim mohl být právě Homér. Jak již bylo řečeno, k pedagogickým účelům však poezie příliš nesloužila. Od poloviny 19. století se jednalo o způsob, jak děti zaujmout a představit jim odlišnou antickou kulturu. Ve dvacátých letech 20. století pak poezie plní roli pohádkovou. Jedná se o hravou formu sdělení příběhu, která se u zvláště malých dětí velmi uchytila.

Inspirace *Iliadou* a *Odysseou* však byla patrná i zde. Václav Renč napsal v roce 1944 veršovanou pohádku *Perníková chaloupka*. Na první pohled by se mohlo zdát, že jde o další běžnou veršovanou tvorbu, která je určena pro nejmenší děti. Při bližším ohledání však dostává příběh politický podtext. Jedná se v něm o jasné vymezení dobra a zla, jak již tomu v polovině 20. století bylo. Báseň totiž získala i alegorické motivy, jak tomu bylo zvykem právě u antických autorů. Uvěznění dětí a ztráta jejich svobody má jasný smysl poukázat na ztrátu svobody občanů Československa v období protektorátu. Symbolika je zde opravdu v mnoha ohledech velmi specifická. Báseň je primárně určena mladým

⁶⁶ ČENKOVÁ, Jana: *Vývoj literatury*, str. 49.

čtenářům, avšak své si zde najdou i starší čtenáři. I v tomto ohledu je zde patrná inspirace antikou, protože díla antických básníků nebyla určena jen starším čtenářům, ale pro poučení “celého lidstva”.⁶⁷ Abych demonstroval jasnou symboličnost, zde uvedu ukázkou z Renčovi *Perníkové chaloupky* a stejnou pohádku, kterou napsal v roce 1943 František Hrubín:

Václav Renč

Babizna vzteky poskakuje.

Nemehla, kéž vás čerti snědí!

A hned jim sama ukazuje,

Jak se na lopatě sedí.

Hop, děti! – Než by řekl švec

Pohltní babu rudá pec

František Hrubín

A když z okna na zahradu

Vystrčila bába bradu,

nebáli se, holoubku?

Kdepak! Zamkli chaloupku

na cukrový klíč

a už byli pryč

Hned na první pohled je jasně znatelný rozdíl. V podání Hrubína se jedná o klasický veršovaný příběh, kde je jasně vymezeno zlo a dobro. Ovšem se šťastným koncem. Oproti tomu text Václava Renče je se silným politickým podtextem, se snahou ukázat na situaci, která v Československu v roce 1944 panovala. Renčův text je rozhodně zajímavějším a nachází možnou inspiraci právě v antických textech, například *O přirozenosti bohů* od Cicérona nebo v díle Plauta. Určité shodné prvky by se daly nalézt i s dílem Homérovým. Inspirační prvek antiky tak protkal celou českou kulturu a autoři v 19. a 20. století z antické kultury většinou hojně čerpali.

6. 1. Vznik pohádek z mytologie

Pohádkové příběhy jsou dnes s českou kulturou neodmyslitelně spjaté. Avšak jejich vznik do značné míry souvisí s antickou kulturou. V celém světě je v pohádkách několik znaků shodných. Jedná se o bytosti s nadpřirozenou silou, mytické země a města, kouzla a hrdinové, kteří nakonec dosáhnout šťastného konce. Nejstarším u nás běžným útvarem jsou pohádky kouzelné. Jedná se o příběh, který se většinou odehrává mimo náš čas a prostor. Je zde jen jistá podobnost ohledně oblečení, systému státu a dalších věcí. Nikdy však není jmenována země, panovník či další skutečnosti z reálného světa. Vyprávění

⁶⁷ ČENKOVÁ, Jana: *Vývoj literatury*, str. 62.

takové příběhu vyvěrá z hlubinného přání člověka.⁶⁸ Pohádková tvorba v českých zemích má tak většinou základ v pověstech a mýtech. Je třeba si uvědomit, že většina pohádek, které dnes známe, má tak základ v antické a jiné mytologii. Typickým příkladem může být pohádka *O hloupém Honzovi* od Boženy Němcové. Pohádkový příběh od jedné z nejznámějších českých spisovatelek má mnoho společného právě s chytrostí a lstivostí hlavního hrdiny (*viz příloha 1*). Jedná se o chlapce, jenž nakonec díky své lstivosti a “selskému” rozumu nabídne bohatství. Autorka se nyní nezaměřuje na status zlo versus dobro. Je zde zřejmě synonymum s postavou Odyssea, kterému se též nakonec po deseti letech putování dostalo zasloužené odměny (*viz příloha 2*). I zde je možné pozorovat rozdíly. Božena Němcová vytvořila příběh, který je zaměřen na děti a je podle toho i přizpůsoben. Oproti tomu dílo Eduarda Petišky, *Staré řecké báje a pověsti*, navazuje na originál od Homéra, a i proto se zde vyskytuje mnoho zahubených postav a řecké mýty nabývají stavu, v jakém byly dříve psány. Se snahou nejen poučit, ale ukázat možnosti člověka, který je dohnán na okraj svých možností. V tomto případě se nedá vyhrát silou, ale pouze pomocí lidského rozumu. Ukázka drsné reality dělá s antické mytologie přeci jenom dokonalejší verzi pro dětské poznání skutečného světa. A to bylo poselství všech řeckých mýtů, které vznikly v souladu s filosofií přechodu od mýtu k logu.

Rozum hraje důležitou roli v antických bájích a mýtech všeobecně. Bájně představy lidstva a věčná touha po naplnění dobra je lidským dějinám vlastní v jakékoli době. I když existuje jistá podobnost mezi pohádkami předních českých spisovatelů 19. a 20. století a antickými, je zde samozřejmě několik zásadních změn. První z nich je náboženský podtext. Tím byly antické báje pověstné a vlastně to byl jeden z jejich primárních cílů. V pohádkách 19. století se však autoři snažili většinou odprostit od náboženské otázky a mladým čtenářům se dostávalo příběhu, ve kterém figurují dva jasně protipóly dobra a zla, které spolu soupeří. Vyskytují se zde samozřejmě bytosti s nadlidskou silou a schopnostmi, avšak nikdy nejde o bytosti uctívané, jen respektované. Myšlenka křesťanství tedy neměla v českých pohádkách své místo. V tom tedy spatřuji zásadní rozdíl oproti antické tvorbě a jejímu dědictví.

Náboženství vůbec hrálo velmi důležitou úlohu ve filosofických textech. V antickém Řecku mělo například božstvo klasické lidské vlastnosti, jako například závist,

⁶⁸ Tamtéž str. 108.

pomstychtivost či lásku. Jednalo se o krok, který se začal praktikovat v průběhu rozvoje lidské myšlení a přechodu k logu. Texty publikované pro dětské čtenáře v 19. století však vlastnosti jednotlivých bohů příliš nezmiňují a kolikrát nehrají v příběhu příliš velkou roli. Jako příklad bych uvedl interpretaci Homérovy Ilias. Zde mají bohové absolutně zásadní roli. Nemluvě o její složitější veršované formě, která již téměř nenašla svou původní podobu v širší čtenářské obci novověku. Z Homéra se tak vytratila epická podstata, kterou byl tento básník známý. Umělecký dojem se tak snížil na úroveň pouze příběhového vyprávění, avšak mladým čtenářům se tudíž toto dílo nedostalo v celé své velikosti.

V tomto ohledu jde o značný rozdíl oproti literatuře s antickým tématem 19. století v českých zemích. Čerpat tak z již úspěšného a relativně čtivého překladu se tak ukázalo jako mnohem pohodlnější a do jisté míry i finančně výhodnější. Kvalitních a doslovných prepisů nebylo příliš a k dětem se tak dostávala literatura, ze které většinou autor zachoval pouze kostru příběhu a zbytek upravil dle svých potřeb.

Patrný je též posun ve směru přizpůsobení se národní identitě. Též je patrná snaha o osvětu v rámci výuky, protože jejich příběhy s antickým tématem často vycházely v různých sbornících nebo začínajících časopisech. Tato skutečnost však negativně ovlivňuje již zmíněnou autenticitu příběhu. Jako jeden příklad za všechny bych rád uvedl knihu od Františka Grešla *Kytice- zábavné a poučné čtení pro mládež*. Jeho dílo již nemělo jen bavit, ale také se mělo stát příkladem pro zamyšlení. Velká část je věnována hrdinovi Perseovi a jeho dobrodružstvím. Ten musel projít mnoha zkouškami a vždy uspěl. Musel čelit mnoha svodům – pozlátku mořských paní či Medúze. Vždy zde existoval nějaký zákaz a při jeho byl jedinec potrestán. Můžeme říci, že platil princip zločinu a trestu.

Je však třeba uznat, že historie jako věda se teprve v 19. století rozvíjela. Jména jako Palacký, Vöcl nebo Šafařík, dala postupem času literatuře daleko kritičtější základ. Zejména pak tzv. *Spor o smyslu českých dějin*, kde se názorově střetly skupiny historiků, s různými náhledy na českou historii. Nelze zapomínat, že i dnes archeologové a historici stále objevují nová fakta o skutečném lidstvu v minulosti. V názorném příkladu si nyní rozebereme několik zásadních děl, která tato kritéria přesně splňují.

6. 1. 1 Ílias a Odyssea

Zřejmě příběh, který se dočkal nejvíce překladů a zpracování bylo dílo slepého řeckého básníka Homéra *Ilias* a *Odyssea*.

Kolem 7. století př. n. l. vzniklo v řecké kultuře dílo, které je typickým příkladem přechodu řeckého myšlení od mýtu k eposu. Nejznámější literární dílo antiky s názvem *Ilias* a *Odyssea* přineslo zásadní zlom v umělecké tvorbě. Autorství se přisuzuje Homérovi, avšak dosud nebyla potvrzena jeho existence. Stejně tak panuje jistota ohledně jeho autorství obou zmíněných částí díla. *Ilias* je totiž dle odborníků jazykově zcela odlišná od *Odyssey*. Odhaduje se zde doba 50 až 100 let z lingvistického pohledu. Ať už je autorem Homér či nikoli, důležitý je obsah díla. První část se totiž diametrálně liší od části druhé. Samozřejmě nejde o dějovou linii, ale o způsob myšlení.

V první části s názvem *Ílias*, pojednává autor o tzv. Trojské válce mezi Řeky a Trójou. Oslavuje zde lidskou statečnost a chrabrost. Velký podíl mají bohové, kteří velmi aktivně zasahují do děje a ve své podstatě jej určují. Bohům se sice přisuzuje značný vliv, avšak jsou jim přiřazovány lidské vlastnosti, jako jsou závist, touha pomstít se, touha a další. Bozi jsou zde vykresleni jako velmi mocní, avšak nedokonalí. Pořád se však jedná o mýtus, i když je do značné míry patrný přechod k eposu. Ten však je dokončen až v druhé části díla, v *Odyssei*.⁶⁹

V díle *Odyssea* již je možné pozorovat přímý přechod od mýtu k eposu a s jistou tolerancí i počátkům logu. Bohové jsou stále přítomni, avšak do popředí se dostává člověk. Zřejmě nejlepším překladem Homérova díla v českém prostředí se stala publikace Otmara Vaňorného. Autor dokázal skloubit lyričnost původního díla s velmi dobrou čtivostí. Příběh pro mladé čtenáře tak nabízel poučení i zábavu zároveň. Navíc, podobně jako u Petišky, si Vaňorný zachoval zdání antického mýtu a neskouzl k pohádce, jak tomu bylo u mnoha českých autorů této doby běžné (*viz příloha 3*).

Zde uvádím malou ukázkou pro porovnání překladu Vaňorného a Šafránka. I velmi kvalitní překlad a interpretace tohoto autora působí vůči Vaňorného textu trošku kostrbatě:

⁶⁹ PELCOVÁ, Naděžda. *Vzorové lidství: filosofické základy pedagogické antropologie*. Vyd. 2., přeprac. a rozš., V Portálu, Praha 2010, str. 19.

Otmar Vaňorný: Oddysea

“Odysseus, jako jiní králové achajští, odplul s vojskem do války trójské, která trvala deset let. Když se vracel, byl mořskou bouří zahnán do dalekých končin a bloudil zase deset let. Jeho nepřítomnosti využili synové předních šlechticů ze všech jeho zemí, počtem sto osm, chodili denně do domu krále, strojili tam hostiny, dávajíce porážet nejlepší kusy ze všech jeho stád a pijíce jeho víno. Královnu nutili, aby si některého z nich vybrala za muže. Když pak se jim dospívající syn Télemachos opřel, chtěli ho zavraždit a majetek jeho si rozdělit. Jejich drzost dostoupila takového stupně, že se chystali zabít samého krále Oddysea, jestliže se vrátí.”⁷⁰

Jan Šafránek: Příběhy Odyseovy

“Začínají pověstná vypravování Odyseova. Jaké tedy byly jeho osudy, kdy vyplul ode Troje?

Větrem zahnáni byli nejprve Achajští na cestě zpáteční ku břehu Kikónskému. V severních končinách kdesi při řece Hebru v Thrakii rozkládalo se Kikonův město Ismaros. Na ně udeřili a nabrali hojně kořisti. Neopatrni vítězové hověli si při jídle a pití, když tu od hor přihnali se bezpočetné zástupy Kikonův, jako listí a květů na jaře bývá; obnovena půtka, ve které těžká sudba stihla také Oddysea; po šesti z každé lodi ztrativ soudruhů jen útekem kvapným sebe a druhé zachránil. Sotva octli se na hlubokém moři, již tu mrakosběrce Zeus děsnou rozbouřil severici. A ta zmítala loďstvem achajským, až u předhoří Malejského odtrženo bylo loďstvo Odyseovo od ostatních a po devítidenním bloudění zahnáno bylo k Lótofagům. Přistáli u pevniny, již neznali. Opatrný Odysseus vyšle ihned dvě druhů s hlasatelem, aby zvěděli, kteří a jací to lidé tamo bydlí. Bylo to pokolení lidí krotkých; požívajíce sladké byliny lotu poskytli ihned cizincům svého pokrmu. A hle! Okusit vše tito, nechtěli se navrátiti k loděm.”⁷¹

Obě tato díla autorů však patří k tomu zdařilejšímu, co bylo v 19. a 20. století publikováno v souvislosti s dílem Homérovým.

Odysseus není typickým mytologickým hrdinou, nemá nadpřirozenou sílu či božské rodiče. Disponuje však něčím, co bude mít pro řeckou filosofii zásadní význam, tj. chytrostí – rozumem. Odyseova lstivost jasně koresponduje s pojetím tehdejšího řeckého světa. Rozum se stává zásadním určujícím prvkem nejen v umění, ale hlavně ve filosofii.

⁷⁰ VAŇORNÝ, Otmar: *Homér: Odyseia*, Praha 1924, str. 12.

⁷¹ ŠAFRÁNEK, Jan: *Příběhy Odyseovy*, Praha 1887, str. 23.

K poznání vždy vedla dlouhá cesta. Stejně tak lze najít metaforu v Odysseově dlouhém putování do domovské Ithaky. Stále jsou mu do cesty kladeny překážky bohy, avšak i přes všechna úskalí se nakonec dostává do cíle své cesty. Je tedy možné, vztáhnout příběh na hledání pravdy a přiblížení se dobru, jak ve svých pozdějších dílech označuje Platón absolutní vrchol lidského poznání. Cesta k dobru je ve své podstatě nekonečná a absolutní pravdy není nikdy možné dosáhnout, přesto je životním cílem člověka právě snaha přiblížit se k pravdě (*aletheia*), což se něco hmatatelného a poznáváme ji pomocí smyslů. Stejně tak největší Odysseova síla, tj. rozum, se stal v antické filosofii základem všeho. Založili na něm svá díla například Platón nebo Aristoteles. V díle Odyssea je tak možné sledovat počátky transformace řeckého myšlení. Snaha řídit se rozumem za každou cenu a nespolehat na pomoc bohů je více než zjevná. Tento okamžik je zřejmým počátkem racionalizace řeckého myšlení a prvním krokem přechodu k logu. Jasným příkladem je rozmluva Odyssea s Kyklopem v podání Jana Šafránka (*viz příloha č. 4*). Zde je jasně patrný odklon od nevyhnutelnosti božských záměrů. To konec konců lze vidět i na konci příběhu, že přes všechny nástrahy a útrapy se nakonec Odysseus dostane do své rodné Ithaky. Zde je možné pozorovat určitou propojenost s literárním slohem pohádky, avšak celkové vyznění příběhu je hodně odlišné od tohoto žánru, jak je typické pro naši kulturu. Možná i tento fakt, když mladí čtenáři objevili úplně nový kouzelný svět, kde příběh mohl skončit jakkoli byl důvodem, proč se Homérovu dílu dostalo tolika zpracování nejen v českém prostředí.

6. 1. 2 Trója- mýtus nebo fakt?

První část díla Homérova – *Ílias*, je pozoruhodná i z historického hlediska. Nabízí totiž unikátní pohled na město, jejíž existence není dodnes plně prokázána. I tak se příběh o Heleně a Paridovi velmi často objevoval jako hlavní téma mnoha publikací 19. a 20. století. Znovu se však dostáváme k vhodnosti. Jak již bylo řečeno, literatura se v této době často dostávala do vyučovacích hodin v podobě doplňkových materiálů pro výuku. Město s názvem Trója tak dostává díky mytologii a přebírání antických textů reálnou podobu. V roce 1870 totiž archeolog Heinrich Schliemann započal s vykopávkami na pobřeží dnešního Turecka. Vycházel právě z textu Homérova a skutečně objevil pozůstatky města, které zde v minulosti leželo. Dané město bylo několikrát zničeno a Schliemann z toho jasně usuzoval, že se jedná právě o legendární Tróju. Jeho názor však nepřevzala široká veřejnost. Prokázáno však nic nebylo. Stále se jednalo jen o domněnky. Později

samozřejmě pokračovali ve vykopávkách další archeologové a vědci - Vilém Dörpfeld, Carl Blegen a v neposlední řadě Manfredem Korfmannem, kterému se povedlo s pomocí magnetické resonance a moderní techniky prakticky prokázat, že se jednalo o město, které zmiňuje ve svých dílech Homér. To se však píše již rok 1993.⁷² V 19. a počátkem 20. století se však stále jednalo pouze o domněnky. Iliada však byla tak populárním a možná i díky četnosti překladů a interpretací se do podvědomí široké veřejnosti dostala jako fakt. V interpretacích pro mládež pak doslova zlidověla a autoři těchto děl se na ni odkazují i v dalších příbězích, které jsou inspirovány antikou. Je proto důležité rozlišovat antickou mytologii a antické dějiny. Jakási zpětná reflexe zde naprosto chybí. Postavy jsou považovány za reálné a je podle toho o nich i vyprávěno.

Neexistuje zde však jediný písemný doklad. Homérova doba, tedy někdy kolem 13. století před Kristem, se vyznačovala slovním předáváním mytologie. Stejně tak tomu zřejmě bylo i u Homéra. V následujících letech se příběh předávaný z generace na generaci postupně sepisoval a měnil. Již z něho vymizela podstata přechodu řeckého obyvatelstva k logu a můžeme říci k polidštění božstva a hledání pravdy ve světě. Též vymizel lyrický a veršovaný projev. Lze sledovat, jak v dílech Josefa Berana nebo Jana Šafránka dochází k redukci Homérova díla na pouhé vyprávění, s velmi častou přímou řečí a ve stylu prózy, nikoli básně. Na Beranovu obranu je třeba říci, že se ve své knize *Nejznámější báje a pověsti* věnuje i jiným dílům. Naproti tomu Šafránek v knize *Příběhy Odysseovy* čerpá zásadně z Odyssey a proto by se v jeho případě očekávalo větší pochopení pro celistvost Homérova díla. Zachoval se jen příběh o obrovské válce, který přetrval do dnešních dnů. Jedno z největších veršovaných děl starověku tak ztratilo částečně svou podstatu, protože bylo interpretováno většinou jen jako literatura se zajímavou dějovou linií. Samozřejmě s atraktivností antického tématu této doby.

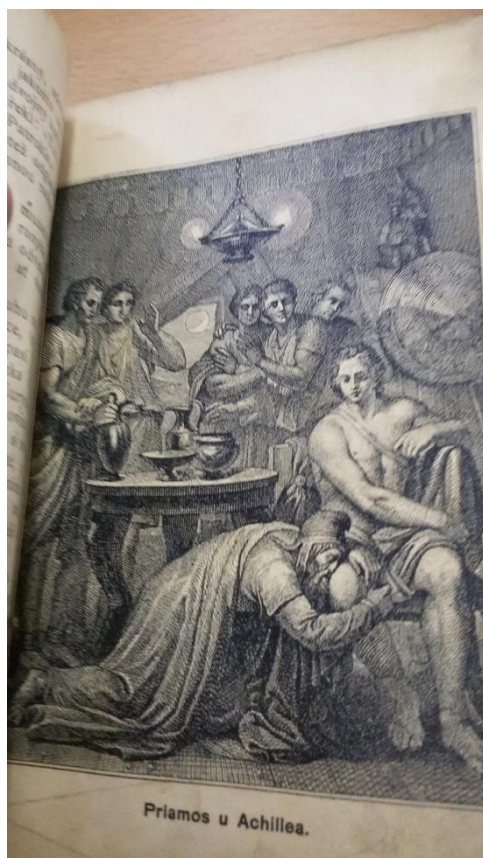
6. 2 Ilustrace a grafická podoba knih pro děti v 19. a 20 století v českých zemích

V ilustracích knih se také postupem času utvářelo jakési povědomí o antické kultuře. Nejlépe vše můžeme vysvětlit na ilustracích několika známých knih. Autoři totiž většinou čerpali z obrazů známých malířů, aby vystihli svůj příběh. Znovu se dostáváme k historii. Věrohodnost oblečení a dalších součástí postav na obrazech byla totiž velmi chabá a většinou se malíř inspiroval ve středověku. Podívejme se například na obraz z knihy *10 let*

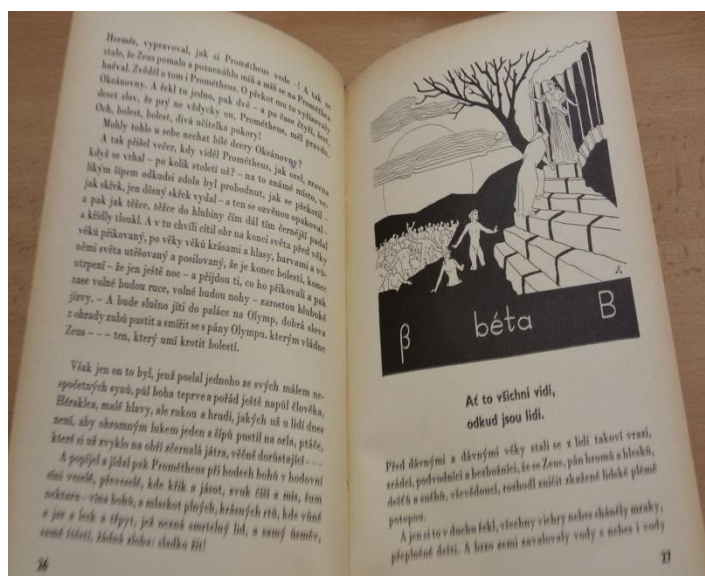
⁷² WILKENS, Iman : *Where Troy Once Stood*, Groningen 2005, nakl. Hardcover, str. 68.

před Trójou od Františka Grešla. Kniha vyšla roku 1894 a její ilustrace dokládají výše zmíněná fakta, ohledně historických nepřesností. Na samotném obraze se nachází klečící trojský král Priamos u nohou řeckého hrdiny Achillea. Již samotný vzhled bájného řeckého hrdiny je velmi podivný. Zvlněné vlasy a světlá barva kůže rozhodně není typická pro řeckého vojáka této doby. Jeho vzhled spíše připomíná andělskou tvář, kterou oplývaly křesťanské postavy (většinou andělé), při různých vyobrazeních hlavně v období baroka. Pokrývka hlavy u Priama také není příliš historicky autentická. Podobnou lze vidět u středověkých učenců a náboženských kazatelů. Oděvy též nejsou příliš vhodné do prostředí starověkého Řecka, konkrétně do 13. století před n. l., kam Homér svůj příběh zasadil. Postava vojáka na pravé straně též není přesná. Jeho zbroj, štít i přilbice nejsou historicky přesné a jsou v jasném rozporu s archeologickými nálezy. Velmi nápadnou podobnost lze najít i u ostatních tváří postav, které se na malbě vyskytují. Andělská tvář je opravdu podobná baroknímu umění a jejich podobnost s hlavním hrdinou je též velmi zavádějící. Ve výsledku tak se mladému čtenáři nabízí pokřivený náhled na vnímání antického světa.

Mnohem zdařilejší malby nalezneme v knize českého spisovatele a pedagoga Vojtěcha Zelinky *Svět řeckých bájí* z roku 1940. Ilustrace je zde pojatá jinak a podle mne vhodnějším způsobem. Vyobrazení řecké mytologie je zde vyvedené v černobílém provedení, což působí velmi abstraktně. Pro dětské čtenáře tak nabízí větší prostor pro vlastní fantazii. Kniha jim nenutí křesťanskou podobou antických postav. Nabízí jim jen nezvyklý černobílý obraz postav a jejich prostředí, což mi připadá jako skvělý nápad. Zejména u tématu, jakým jsou řecké mýty a neurčitost jejich postav. U stvoření světa, prvních Titánů a jejich dětí bohů je černobílí svět nádherným ukazatelem, který nabízí pohled na svět, který nebyl úplný, a vše se postupem času muselo dotvořit. Tento nádherný příklad tvořivosti byl jedním z prvních pokusů, který postupem času změnil v komiks. Tento žánr se totiž v českých zemích těšil velké oblibě, avšak až po roce 1945, což tematicky nespadá do zde rozebíraného období.

(Priamos u Achillea – 10 let před Trójou)

(Svět řeckých bájí – Vojtěch Zelinka)

Úspěšnou abstraktní tvorbu v knize Vojtěcha Zelinky lze docenit samozřejmě až postupem času. Důkazem však mohou být i tituly, které vznikly v pozdější době. Dílo Eduarda Petišky *Staré řecké báje a pověsti* totiž vyšlo v mnoha grafických úpravách. Pro příklad zde uvádím publikaci od firmy Albatros, která se vznikla v roce 2005. Obrázky jsou zde více graficky vyvedené, avšak jistá inspirace Zelinkovým dílem je více než zřetelná.

Nechat na mladém čtenáři, aby si celou scénérii báje spíše sám představoval, než mu nabídnout detailně “přesné” vyobrazení této skutečnosti. Na obrázku můžeme vidět slavné vyobrazení trojského koně, ze kterého vycházejí ukrytí Řekové. Obrázek totiž nabízí jen názornou představu, nezabírá se přílišnými detaily tváří, zbroje vojáků a dalších historických skutečností. Tento model se stal v pozdější době velmi populárním a dodnes se s ním můžeme setkat.

Lze tedy soudit, že již v polovině 20. století měli autoři ilustrací zájem na vytvořený prostředí, kam by nezasahovaly náboženské motivy z prostředí křesťanství.

(Staré řecké báje a pověsti –
Ílias)

V první polovině 19. století nebyl ani kolikrát důležitý obsah díla, jako že jde o český psaný text. Silné postavení národních obrozenců se promítalo především v literatuře pro dospělé čtenáře. V některých případech však ani literatura pro mládež nezůstávala ušetřena. Teprve až v období První republiky, kdy se do popředí dostala demokratická myšlenka, se již v literatuře začal promítat jiný proud, konkrétně tzv. *Proud Masarykových idejí*. Literatura a umění se začaly politizovat. Autoři psali o ideálech antického světa s absencí jakékoli kritiky. V tu chvíli již skončila snaha autorů o pouhé vykreslení příběhu. Jejich snaha zakomponovat do literatury pro mládež více z historie se stala velmi pozitivní. S rozvojem společenských věd tak i filosofie dostávala své místo a autoři se tak snažili předložit dětem a zejména mládeži antickou tvorbu z trochu jiné perspektivy. Někdy však snaha dostala se do přílišných extrémů. Demokratické ideály nově vzniklého státu se občas spisovatelé snažili promítnout do své tvorby v příliš velké míře. Docházelo ke glorifikaci všeho, co mělo antických nádech a zabývalo se tématem demokracie. Výraznou postavou byl právě T. G. Masaryk, který koncipoval absolutně novou demokracii. To ovlivňovalo i spisovatele, kteří se zabývali dětskou literaturou. 20. léta 20. století tak byla v nově

vzniklém Československu velice politicky specifická a antická myšlenka demokratického občana se prolínala ve všech odvětvích. Dětská literatura samozřejmě nebyla výjimkou.

Je však nutno si uvědomit, že v průběhu tisíciletí došla myšlenka demokratického občana značné změny. Ani samotní starověcí Řekové neměli na princip a fungování demokracie shodný názor. Například Aristoteles, jeden z největších myslitelů starověku, považoval demokracii za zvrácený princip vlády. V demokracii by totiž mohli volit i chudí a další ostatní kasty ve starověkém Řecku. Hlavní problém viděl v neudržitelnosti demokratického systému, protože v něm nejde o veřejné blaho. Za hlavní složku demokracie však považoval svobodu. Tato nejdůležitější vlastnost demokracie byla transformována i do dob počátků československého státu a samozřejmě se promítla i v literatuře. Lze dobře pozorovat, jak si autoři literatury opět vybrali jen část antického dědictví bez hlubšího rozebrání děl antických autorů, jako byl právě Aristoteles či Platón.

Je tedy dobře patrné, že v počátcích československého státu se nacházel velký prostor pro vlastní představu demokracie a jejího fungování.

Závěr

Ve své práci jsem se zaměřil hlavně na srovnání děl českých autorů, kteří se rozhodli věnovat antickému tématu v době od druhé poloviny 19. století až do roku 1945. Zde uvedená doba je skutečně obsáhlá a děl vznikalo nepřeborné množství. K podrobnějšímu rozboru jsem vybral díla, dle mého soudu, nejzásadnější, která určovala trend dětské antické literatury i v dalších letech.

Prvním zásadním faktorem, který ovlivnil spisovatelskou tvorbu, byla politická situace. Časté perzekuce ze strany rakouských úřadů (do roku 1918), odlišná představa o fungování nově vzniklého státu (do roku 1939) nebo snad dokonce nelidské zacházení v rámci národního zájmu Německa (do roku 1945). Politika tak jasně ovlivňovala nejen spisovatele pro dospělé čtenáře, ale také autory dětské literatury. V práci jsem popsal, jak se ideály antických autorů daly zneužít pro vlastní šíření “polopravd”, většinou v politickém prostředí. Adolf Hitler a jeho posedlost symbolikou Říma a spartskou výchovou a životem, udělal z antiky odstrašující příklad, u něhož se ideály lidí jako byl T. G. Masaryk, jen těžko hledaly. V období Protektorátu Čechy a Morava se tak antické dědictví snížilo jen ke kusým úryvkům z děl antických filosofů, které němečtí politici dokázali mistrně využívat. O to větší úkol tak připadl spisovatelům obecně, kteří se museli vyrovnat i s těmito extrémní podmínkami.

Náboženský tlak je nutné také připočíst. Církev již nikdy nenabyla moci jako ve středověku, avšak stále byl její vliv velmi silný a promítal se nejen do myslí běžných občanů, ale také do literatury. Bylo tedy nezbytné zohlednit i tento fakt, při zkoumání a hodnocení tehdejší literatury. Rozdílnost interpretací jednotlivých autorů leze dobře vidět z díla Nicholase Wisemana *Fabiola, neboli církev v katakombách*.⁷³ Zde církevní autor a hodnostář jasně poukazuje hříšnost jednotlivých lidí a nutnosti nápravy. Antika tak dostala jiný směr a jednalo se tedy o další možnost poskvrnění antického dědictví, než jakou později předvedl Hitler v politické praxi. Narozdíl od něj se kupříkladu Jan Šfránek vydal naprosto odlišným směrem a poukázal na skutečnost, že antické dědictví a křesťanská nauka se mohou skloubit ve vzájemné symbióze. Wiseman samozřejmě nebyl tehdejší současný autor, avšak i skutečnost, že jeho dílo bylo vydáváno, jasně poukazuje na složitost této doby a roztržičnost autorů dětské literatury. Poukázat na náboženské odlišnosti při tvorbě dětské literatury s antickou tematikou byl též jeden z cílů, které jsem si ve své práci předsevzal.

⁷³ WISEMAN, Nicholas: *Fabiola, neboli církev v katakombách*, Dědictví sv. Jana Nepomuckého, Praha 1917.

Většina autorů v tomto časovém rozmezí většinou vsadila na klasiku, která fascinovala již generace před nimi. Chtěl jsem však poukázat na fakt, že i na takové dílo, jakým je *Odyssea*, může být nahlíženo z několika možných úhlů pohledů. Zásadním mužem se stal Otmar Vaňorný, jehož překlad Homérova díla se stal jedním z nejzdařilejších a nejčtenějších vůbec. Mnou zmiňovaní autoři jsou však důkazem, že *Odyssea*, *Ílias* nebo *báje o Théseovi* měly v obsahu něco, co fascinovalo mladé čtenáře napříč generacemi. Též se mi potvrdila hypotéza o téměř nekonečném množství námětů, které antická mytologie skýtala. Zde myslím především řeckou, z které později vyšla kultura římská. Českým autorům literatury pro mládež se tak do rukou dostaly náměty, které v českém prostředí nebyly příliš známé a po jejíž přítomnosti toužila velká část české společnosti.

Velkou neznámou pro mne byla provázanost antické mytologie a pohádek, jenž v této době začal vznikat v hojném počtu. Po vzájemném srovnání lze říci, že autoři pohádek v českém prostředí se rádi inspirovali antickými příběhy a mnohé z nich pozměnili do podoby, kdy děj a postavy dostávají do neurčitého prostředí, avšak vyznění a výchovné poselství příběhů zůstávalo často nezměněno. Nejlepším příkladem je pohádka *O hloupém Honzovi*, kterou příkládám v příloze. Autorka Božena Němcová svou hlavní postavu staví do situací, kdy je záměrně podceňována, avšak její inteligence ji nakonec dostane až k vytouženému vítězství. Lze dobře sledovat ne náhodnou podobnost s Homérovým *Odysseem*, jenž též vždy vyvázl z nebezpečí jen díky své chytrosti a lstivosti. Nejde samozřejmě o jediný případ. Důležitější je ovšem skutečnost, že čeští autoři se rádi nechávali inspirovat literaturou antických autorů. A nejen to. Rádi totiž upravovali i antická díla do podoby, aby stylizovali antickou mytologii do role pohádky. Zde však byl obrovský rozdíl oproti pojetí pohádek, jak je známe dnes. Ve výsledku se tak často stávalo, že čeští autoři se rozdělili na dvě pomyslné skupiny. Jedna z nich chtěla literaturu prezentovat jako čtivou a líbivou formu vzdělávání – Josef Beran. Druhá strana trvala na doslovném a přesném nebo skoro stejném překladu antických děl – Jan Šafránek.

Skutečnost, že se většinou jednalo o pedagogy, kteří často používali tuto literaturu jako doplňkovou část učiva, působí více než zajímavě. Hodnotil bych je tedy jako dvě absolutně rozdílné skupiny, jejichž přístup k výuce dostával značných rozdílů. Antická díla totiž často byla jedinečná svou lyrikou, tudíž se mohla vyskytovat ve veršované formě (Homér). Najít tak rovnováhu mezi přitažlivostí psaného textu a přesnou a velmi kostrbatým přesným překladem, byla téměř nemožná. Každý autor se musel přiklonit vždy alespoň z části k jedné straně, což shrnuje problém ohledně transformace antické literatury

do období 1850 – 1945. Většina píšících pedagogů dala přednost čtivé formě, za což je učená obec většinou odsuzovala. Pravdou je, že se dětským čtenářům dostával do rukou obraz antického světa, který byl značně zkreslený. Ve svém srovnání se tato hypotéza potvrdila především u ilustrací, které z historického hlediska, působily na mladé čtenáře opravdu zmatečným dojmem. Autoři se většinou příliš nezabývali nějakým popisem historických událostí a kresby nepodléhaly archeologickým nálezům a následné kritice. V celkovém součtu se tak antice dostalo různých grafických zobrazení, která v sobě kombinovala několik historických slohů, nehlédě na náboženský podtext.

Abychom si dokázali udělat celkový obrázek o již zmiňované literatuře, není tak možné udělat na základě pouhého srovnání. Díky výše zmíněným skutečnostem jsem během srovnání dospěl k názoru, že v podstatě neexistuje jediné dílo, které by bylo hrdým pokračovatelem antické tradice a kombinovalo v sobě lyrickou krásu, filosofický podtext a poutavost příběhu. Jedná se však o logický jev dle mého názoru, protože to zkrátka není ani možné. Těžko očekávat od autorů 19. a 20. století, že by stvořili dílo velikosti Aristotelovy *Politiky* nebo Homérovy *Iliady*. Nejedná se tolik o stylistický rozdíl, jako o atmosféru doby. Kritika tak není na místě. Spíše bych ocenil snahu přizpůsobit moudrost antických příběhů tehdejšími mladými čtenáři. Důkaz se nachází v doslovných překladech. Těm se postupem času nedostalo přílišného věhlasu, snad s výjimkou Vaňorného díla. Podle mě ani nemohlo, protože šlo o prostou prezentaci věhlasného díla v jiném a neobvyklém jazyce. V mnoha případech šlo i o hlavní účel, ovšem tato díla sice měla hodnotu z pohledu národního obrození a následného šíření psaného českého jazyka. To je ovšem málo na to, aby se publikaci dostalo věhlasu i po letech. Proto jsou daleko zdařilejší díla, která se snažila reprodukovat příběhy sice v jiné formě, zato zábavně a s plným vyzněním poselstvím starých antických generací.

Ve své práci jsem srovnával několik významných děl 19. a 20. století. Žádné z děl však nebylo svým způsobem specifické. Nikdy se nejednalo o prosté kopírování děl předchozích. Jak již bylo řečeno, každý autor pojal antické dědictví svým způsobem a zaměřil se na určitý aspekt. V průběhu srovnávání jsem dospěl k názoru, že nelze určit nejlepší dílo, protože nemohu zvolit jednotné kritérium pro všechny. Za největší přínos všech autorů bych tak určitě označil rozmanitost, která vznikla fascinací společnosti antickým uměním a jejich kulturou. Ta se samozřejmě díky spisovatelům přenášela na mladé generace a určovala další vývoj celé společnosti.

Jak lze ale vysvětlit fascinaci české společnosti antikou obecně? Důvodů je opravdu mnoho a je možno jim přičítat různou formu důležitosti. Musíme brát v potaz i skutečnost, že spisovatelé se snažili přenést antické téma do českého prostředí v dobách, kdy český národ procházel těžkým obdobím. Česká společnost se tak upínala do světa, který byl fascinující, rozmanitý a dobrodružný. Myšlenka na svobodu, kterou představovala antická demokracie, se stala též jakýmsi ideálním symbolem lepší budoucnosti. V porovnání přínosu těchto děl jsem tak musel zohlednit i takovouto skutečnost.

Za hlavní přínos své práce tak pokládám srovnání jednotlivých děl, s přihlédnutím ke složitému politickému tlaku, náboženské situaci a problematice transformace jednotlivých děl antických autorů do 19. a 20. století.

Doufám, že má práce bude prospěšná pro budoucí další zkoumání tématu literatury pro děti a mládež v českých a československých dějinách.

Resumé

Práce zaměřená na srovnání antického tématu v dětské literatuře v období od druhé poloviny 19. století až do roku 1945. V práci probíhá rozbor děl československých autorů, kteří se tímto tématem zabývali. V potaz jsou též brány náboženské, politické a kulturní rozdíly, které se v jejich tvorbě projevují a ovlivňují směřování jejich literatury. Rozboru se zde dostává i ilustracím a kresbám, které podstupují kritiku ohledně jejich historické věrnosti. Velká část práce je věnována slohovému tématu pohádek a jejich původní inspirací antickou literaturou. Na pohádkovou tvorbu je zde nahlíženo jako na způsob transformace antické filosofie a mytologie do českého prostředí.

Na jednotlivá díla je nahlíženo individuálně, avšak jsou zkoumána i z hromadného hlediska. Při jejich posuzování je též brán potaz na dobu, ve které vznikala. Též je zde zkoumána podobnost a autentičnost prezentovaného textu, oproti originálu u antických autorů. Všechna antická jména jsou uváděna dle slovníku antické kultury kvůli odlišné prezentaci jmen československými autory v daném období. Práce je psána z chronologického hlediska od druhé poloviny 19. století do roku 1945. Hlavním použitou literaturou jsou české a slovenské knihy pro děti a mládež s antickým tématem dle již uvedeného časového rozmezí. Jako sekundární literatura jsou uváděny i díla, která jsou napsána v pozdějších letech. Samozřejmě vše je doplněno i původní tvorbou antických autorů, kvůli lepší představě o jejich chápání světa a snaze poukázat na transformaci antického ideálu do odlišného kulturního prostředí. Srovnávaná díla jsou též hodnocena nejen po stránce obsahové, ale i dle historické věrnosti či lingvistických schopností autorů. Podstatná část práce je koncipována do přehledu vývoje školství v daném časovém rozmezí, jenž výrazně ovlivnilo chápání antických myšlenek v českém prostředí a pomohlo začlenit antiku do podvědomí nejmladší generace čtenářů. Práce je koncipována do jednotlivých kapitol, kde se autor věnuje různým odvětvím, které mají vliv na chápání antiky v české a slovenské literatuře. Samostatnou částí je rozbor knih z daného období, primárně určených pro děti a mladé čtenáře. V rozboru je též přihlédnuto k přesnému věkovému rozmezí, pro něhož literatura vznikala.

Hlavním cílem práce je tak poukázat na rozdílnost obdobného literárního textu v rámci průběhu dějin a jeho chápání. Též je poukázáno na vývoj demokratické myšlenky a jejího chápání v různých historických dobách a kulturních prostředích.

Summary

Work focused on the comparison of the ancient theme in children's literature during the second half of the 19th century until 1945. The work is carried out analysis of the works of Czechoslovak writers who have dealt with this topic. In consideration of the gate are religious, political and cultural differences that are reflected in their work and influence the direction of their literature. Analysis here also gets illustrations and drawings, which are undergoing criticism regarding their historical fidelity. Much of the work is devoted to the theme of fairy tales and slohovému their original inspiration of ancient literature. On a fabulous creation is seen as a way to transform ancient philosophy and mythology into the Czech environment.

To each work is viewed individually, but are examined from the perspective of mass. When their assessment is also taken into account at the time in which it was created. Also there is a similarity investigated and presented the authenticity of the text, compared with the original ancient authors. All classical names are shown according to the dictionary of ancient culture due to the different presentation of names of Czechoslovak writers in the period. The work is written from a chronological point of view since the second half of the 19th century until 1945. The main used literature are Czech and Slovak books for children and youth with antique theme according to the already mentioned time span. Secondary literature are also presented works that are written in later years. Of course everything is completed and original creations of ancient authors, for a better idea of their understanding of the world and an attempt to highlight the ancient ideal of transforming into a different cultural environment. The comparator works are also evaluated not only in terms of content, but also by historical fidelity or linguistic abilities authors.

A substantial part of the work is designed to survey the development of education in the given timeframe, which significantly influenced the understanding of ancient ideas in the Czech Republic and helped to integrate the ancient world into the subconscious of the youngest generation of readers. Work is divided into chapters where the author focuses on the various sectors that have an impact on the perception of antiquity in the Czech and Slovak literature. A separate part of the analysis of the books of the period, primarily intended for children and young readers. The analysis is also taken of the exact age range for whom literature was created.

The main objective is to highlight the diversity of similar literary text within the course of history and his understanding. It is also pointed to the development of democratic ideas and understanding of the different historical periods and cultural contexts

Seznam knih pro rozbor:

BERAN, Josef: *Nejznámější pověsti starověké* I., II., nakladatelství J. Otto, Praha 1876.

GREŠL, František: *Staroklasické pohádky*, nakladatelství Kober, Praha 1891.

GREŠL, František: *10 let před Trójou*, nakladatelství Kober, Praha 1894.

KINGSLEY, Charles: *Báje o Perseovi*, nakladatelství Československého červeného kříže, Praha 1932.

KOSINA, Antonín: *Dob sláv řecké*, nakladatelství Mikuláše a Knappa, Praha 1877.

KOSINA, Antonín: *Po válkách perských*, nakladatelství Mikuláše a Knappa, Praha 1879.

PETRŮ, Václav: *Obrazy ze života starověkých národů*, nakladatelství J. Otto, Praha 1874.

PETRŮ, Václav: *Ze starověkých povídek pro mládež dospělejší*, nakladatelství Urbánek, Praha 1875.

SPALOVÁ, Kamila: *Od Olympu k Olympii*, nakladatelství V. Tuček, Praha 1941.

ŠAFRÁNEK, Jan: *Příběhy Odysseovy*, nakladatelství Vilímek, Praha 1887.

VÁCLAVEK, Matouš: *Pověsti řecké a římské*, nakladatelství kramáře a Procházky, Praha 1904.

WISEMAN, Nicholas: *Fabiola, neboli církev v katakombách*, Dědictví sv. Jana Nepomuckého, Praha 1917.

ZELINKA, Vojtěch: *Svět řeckých bájí*, nakladatelství české grafické unie, Praha 1940.

Seznam použité literatury:

ARISTOTELES, *Politika*, nakladatelství Rezek, Praha 2009.

BAHNÍK, Václav: *Slovník antické kultury*, nakladatelství Svoboda, Praha 1974.

BOSÁK, František: *Česká škola v době nacistického útlaku: příspěvek k dějinám českého školství od Mnichova do osvobození*, sborník Pedagogické fakulty v Českých Budějovicích, Praha 1969.

ČAPEK, Karel: *Italské listy*, 1. vydání 1923, nakladatelství Československý spisovatel, Praha 1970.

ČORNEJ, Petr: *Dějiny českých zemí do roku 2000*, nakladatelství Práh, Praha 2000.

ČEŇKOVÁ, Jana: *Vývoj literatury pro děti a mládež a její žánrové struktury*, Nakladatelství Portál, Praha 2006.

GRAVES, Robert: *Řecké mýty*, 1. vydání 1955, nakladatel Levné knihy, Praha 2004.

HAUSER, Michal: PAIDEIA: *Teorie sociální funkce bezúčelnosti. První nástin (Wilhelm von Humboldt)*, Philosophical e-journal of Charles University, Praha 2012.

HLAVAČKA, M a KOLEKTIV: *Dějiny Rakouska*, nakladatelství Lidové noviny, Praha 2010.

HITLER, Adolf: *Mein Kampf*. Otakar II, Praha 2000.

HUMBOLDT, Wilhelm: *Über die innere und äußere Organisation der höheren wissenschaftlichen Anstalten in Berlin*, in: *týž, Werke*, IV, vyd. A. Flitner – K. Giel, Berlin 1964.

KOLÁŘ, Antonín: *Antika a politická výchova příštích občanů*, Praha 1925.

KRATOCHVÍL, Zdeněk. *Mýtus, filosofie, věda I a II: (filosofie mezi Homérem a Descartem)*. 2. nezm. vyd., nakladatelství Karolinum, Praha 1956.

KRAWCZUK, Aleksander: *Trojská vojna*, Bratislava 1993, str.43.

KREJČOVÁ, Helena, a kol. *Židé v protektorátu: Hlášení Židovské náboženské obce v roce 1942*. 1. vyd. Praha: Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, 1997.

MASARYK, Tomáš Garrigue: *O periodizaci českých dějin*. Česká mysl. 1932, čís. XXVIII.

OTTO, Jan: *Ottův slovník naučný*. Devatenáctý díl. Praha 1902.

MIKULCOVÁ, Marie a GRACLÍK Miroslav: *Kulturní toulky Valašskem*. Frýdek-Místek: Alpress, 2001.

PEKAŘ, Josef: *Masarykova česká filosofie*, nakladatelství Historického klubu, Praha 1927.

PELCOVÁ, Naděžda. *Vzorci lidství: filosofické základy pedagogické antropologie*. Vyd. 2., přeprac. a rozš., V Portálu, Praha 2010.

PETIŠKA, Eduard: *Staré řecké báje a pověsti*, Ottovo nakladatelství, Praha 2006.

POKORNÝ, Jiří: *Dějiny českých zemí do roku 2000*, nakladatelství Práh, Praha 2000.

SOMR, M.: *Dějiny školství a pedagogiky*, 1. vyd. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, Praha 1987.

SVOBODA, Karel: *Antika a česká vzdělanost*, Nakladatelství československé akademie věd, Praha 1957.

ŠVEC, Štefan: *Česky psané časopisy pro děti (1850 – 1989)*, Praha 2014.

VALIŠOVÁ, A, KASÍKOVÁ, H a KOLEKTIV. *Pedagogika pro učitele - Školský systém v českých zemích*, 1. vyd. Praha, Grada Publishing, a.s., 2007.

VARCL, Ladislav a KOLEKTIV: *Antika a česká kultura*, nakladatelství Academia, Praha 1978.

VAŇORNÝ, Otmar: *Homér: Odysseia*, Hollar, Praha 1924.

VÁŇOVÁ, Růžena, *Školský systém v českých zemích – vývoj a současný stav*, Praha 2011.

VODIČKA, Felix: *Dějiny české literatury 2*. Praha: Academia, 1960.

VRÁNA, S., *Václav Příhoda - život a dílo českého pedagoga*, Česká grafická unie, Praha 1939.

WILKENS, Iman : *Where Troy Once Stood*, Gopher Publisher, Groningen 2005.

Použité internetové zdroje:

VRBENSKÁ, Františka. *Knihovna* [online]. 2007, roč. 18, č. 1, s. 99-106 [cit. 2015-11-30]. Dostupný z <http://knihovna.nkp.cz/knihovna71/vrben.htm>.

KAVIČKA, Karel. WWW Stránka o historii mariánského sloupu [online]. 2015, ©2015 [cit. 2015-07-02]. Dostupné z: <http://www.marianskysloup.cz>.

SVATOŠ, Tomáš. *Pedagogické hnutí v meziválečném Československu* [online]. : 11 [cit. 2015-11-30]. Dostupné z: http://kpg.zcu.cz/zkousky_literatura/dpg.pdf.

ŠPRINGL, Jan: *Školákem v Protektorátu*, dostupné online z [online]. 2015, ©2015 [cit. 2015-30-11]. Dostupné z :http://skolakemvprotektoratu.pamatnik-terezin.cz/index.php?option=com_content&view=article&id=85&Itemid=91.

ČULÍK, Jan: WWW *Historie cenzury v Čechách*, Britské listy,[cit. 2015-11-28]. Dostupné z: <http://www.britskelisty.cz/9808/19980806c.html>.

Přílohy

Příloha č. 1

Božena Němcová - O hloupém Honzovi

Byl jeden táta a měl Honzu. Jednou řekl k němu: "Honzo, ty rosteš jako dříví v lese, jsi hrozný klacek, a posud jsi ani v kostele nebyl. Půjdeš dnes do kostela. Ale to ti povídám, ať mi tam ani hubou neklápneš."

Honza hodil hlavou, ustrojil se a šel do kostela. Za chvíli, když vešel do kostela, vstoupil kněz na kazatelnu a začal kázat. Honza koukal s otevřenou hubou, ale po chvílce se zamračil, podepřel boky a bručel: "Nu, rád bych věděl, proč ten košiláč jen na mě zevluje a se mnou se vadí; vždyť jsem mu nic neudělal, ale bude-li to dlouho trvat, popadnem se do křížku."

"I mlčte, hloupý, a poslouchajte," okřikovali ho lidé.

"Ba to nebudu poslouchat, ani slova nechci již vědět."

I vtlačil si klobouk na hlavu, oba palce strčil do uší a obrátil se ke knězi zády. To když udělal, vystrčili ho lidé ven z kostela.

"Ty už jdeš?" ptal se táta.

"Jsem rád, že jsem doma, co mě to namáhání stálo. Vylezl vám tam košilátý do díže a začal se naparovat a se mnou vadit až hrůza. Jen trochu jsem hubou klápl, a lidé mě okřikovali, a když jsem si uši zacpal, vystrčili mě ven. Více tam nepůjdu."

"Ty jsi hloupý Honza. Večer půjdeš k muzice."

Dobrá; večer dal táta Honzovi zlatník s doložením, aby si koupil za něj piva a dával děvčatům hodně připíjet, aby s nim rády tancovaly.

Honza šel; na prahu hospody stál šenkýř. "Za zlatník piva!" poroučel Honza, sotva k němu došel.

"Snad jen pintu," opravoval hospodský.

"Už jsem řekl, a dost!" Honza na to.

"Nu dobrá, jděte dál!"

V hospodě byl jen hudec a několik párů se točilo v kolečku. Honza vyvalil oči, otevřel hubu a troubil. Najednou zavřísknou ze síně dudy a dudák vstoupí do sednice, provázen chasou. To jak Honza viděl, vyrazil ze sednice, až na prahu hospodského povalil, který nesl pro něho ve vědru za ten zlatník piva.

"Táto!" křičel, když přišel domů, "víckrát mě neposílejte k muzice, to jsem se tam polekal."

"Nu, ty hlupáku, co zas?" ptal se tatík.

"Ba co, když jsem tam přišel, skřípal jeden na prkénko a několik bláznů se točilo po sednici, až se jim hlava div nezatočila. Najednou to kvikne, blázni všichni strachem vykřikli a hrnuli se ke dveřím a do nich vstoupil chlap a mačkal pod paží čerta. Já se lekl a utíkal pryč."

"Už vidím, s tebou není ve vesnici pořízená, musíš mezi pány. Já znám jednoho, který potřebuje stoužícího do pokoje, k tomu tě dovedu."

Honza byl spokojen a šel s tátou, aby své štěstí mezi pány zkusil. Přišli k pěknému zámku a tam řekl táta, aby šel Honza o službu prosit. U vrat stál vrátný a ptal se Honzy, jak se jmenuje.

"Co bych povídal jak se jmenuju, vždyť to není pán," pomyslí si v duchu Honza.

"Předevčírem se jmenuju," odpověděl vrátnému a šel nahoru k pánovi.

"Jak se jmenuješ?" ptal se ho pán, když ho byl již do služby přijal.

"Honza."

"To není hezké, Honza, budeme ti říkat Johannes!"

"I pro mě si říkejte jak chcete, ale Honzo mě volejte, sice vás nebudu slyšet."

Pán se smál, vykázal mu práci na celý den a Honza odešel. Přišel do kuchyně a kuchařka se hned ptala, jak se jmenuje.

Honzu to ptání trochu mrzelo, povídal tedy: "Co vy ráda, dobré víno."

Když přišel nahoru do pokojů, potkala ho paní. "Ach, náš nový lokaj; jak mu říkají?"

"Říkají mně Johannes, a jmenuju se kočka," odpověděl Honza celý vztekly, že musí pořád povídat, jak se jmenuje.

"Ten chlap je blázen," pomyslí si paní a šla dál.

Přišla slečna a poručila: "Chci polívku!"

"Já jsem polívka," řekl Honza, kterému se děvče zalíbilo. "To máš divné jméno," řekla slečna, "ale já se neptám na ně, a chci, abys mi přinesl z kuchyně polívku."

"Na mou věru, tu holku bych si hned vzal, kdyby mě chtěla," myslil si Honza, když odnášel polívku, a myslil na ni celičký den. Večer, když bylo po vši práci a všichni ulehli, šoural se pomalu skrze několik pokojů do toho, kde slečna spala.

"Mama, mama, polívka!" křičela slečna na matku, když ucítila kroky a poznala sloužícího.

"Snad bys nejedla ještě v noci polívku?" ozvala se matka z vedlejšího pokoje.

"Honem, mama, ten nový sloužící je zde."

"Vstávej honem, můj milý, kočka je u dcery," budila paní pána. "Proč mě budíš, ať ji zažene."

"Jak ho zažene, vždyť to není opravdová kočka; snad mi rozumíš, ten nový sloužící!"

"Ten se jmenuje Johannes, a ne kočka."

"Jen vstaň, ať se jmenuje jakkoliv, ten to je."

Pán vyskočil, vzal bič ze zdi a běžel k slečně do pokoje, ale tam již nikdo nebyl a jen slečna mu povídala, že přišel k její posteli, a když křičela, že utekl.

I pustil se pán za ním; ale pod schody upadl přes kuchařku. "Ona nestydatá, co tu leží? Kdo ji porazil?"

"Dobré víno, milostpane!"

"A ona mi to ještě povídá? Až se vrátím, srovnáme se, ona nestydo!"

I běžel zase za milým Honzou, ale nikde ho nebylo. Ptal se vrátného, neviděl-li sloužícího.

"Předevčírem?" ptal se vrátný, který jeho pravé jméno neznal jako nebohá kuchařka.

"On je osel, předevčírem tu ani ještě nebyl," rozzlobil se pán. Teprv po dlouhém hádání přišel všemu na stopu a ke vši zlosti se musel smát že je měl Honza za blázný.

Zatím přišel Honza domů celý říčný.

"No, ty jdeš již ze služby?" ptal se táta.

"Ještě bych nebyl přišel, ale bál jsem se biti. Mají tam dceru, a ta je proklatě hezká; mně se líbila, já k ní večer zašel a chtěl jsem ji dát hubičku. Ale ona začala křičet, jako by ji na vidličky bral, a svolala celý zámek. Musel jsem utíkat, nechtěl-li jsem dostat výprask."

"No, ty jsi boží dřevo, již nevím, co s tebou," rozzlobil se táta.

"Já vím, táto, co udělám," řekl na to Honza; "v zámku jsem slyšel o jednom králi, který prý svolal mnoho učených, aby se s nimi hádal. Ať prý mu mluví co mluví, on pořád říká: To je pravda! a komu by řekl: Ty lžeš! ten prý vyhraje a tomu dá buď mnoho peněz, anebo svou dceru. Já tam půjdu a budu se s nim hádat, až řekne: Ty lžeš!"

"Nu, možná že se k tomu hodíš. Jdi s pánembohem!"

Honza se tedy sebral a šel k tomu pro své hádání vyhlášenému králi. šťastně se dostal až na místo a byl ke králi připuštěn.

"Ty se tedy chceš se mnou přít?" ptal se král.

"Nu, pokusím se o to," řekl Honza a sedl vedle krále na vycpanou židli.

"Nyní začni povídat, a jestli ti řeknu, že lžeš, dostaneš mou dceru a mnoho peněz," řekl král a pokynul Honzovi, aby začal.

"Jednou jsem šel do lesa a porazil jsem dub," začal Honza.

"To může být pravda," řekl král.

"Bylo z něho pilin, až tma!"

"Také to může být pravda."

"Z těch pilin jsem upletl provaz."

"I to může být pravda."

"Ten provaz jsem přivázal k nebi a soukal se po něm nahoru."

"To též může být pravda."

"Nahoře se mi ho kousek nedostávalo, uřízl jsem dole kus a nahoře nastavil."

"Také to může být pravda."

"Již jsem se chytal trámu, tu se provaz utrl a já se zaryl sto sáhů pod zem."

"I to může být pravda."

"Vzpomněl jsem si, že máme v kuchyni motyku, a chutě jsem vylezl ven, abych se vykopal."

"To může být pravda."

"Když jsem vyšel, viděl jsem běžet zajíce, a ten měl na krku cedulku."

"To může být skutečná pravda."

"A na té cedulce stálo, že pásł váš táta s mým dědkem prasata." "To lžeš," rozkřikl se král a vyskočil ze židle.

"Že lžu? Tedy jste prohrál, a já dostanu peníze."

Tu se krát ulekl a vzpomněl teprv na svou sázku.

"Poslouchej, Honzo, já ti dám peněz dost, ale dceru, tu ti přece dát nemohu; ty jsi selský a ona je princezna."

"Jen mi dejte peníze, já se o vaši princeznu neprosím, vím o hezčím děvčeti."

Král byl i s tou poklonou spokojen, dal Honzovi peněz, co chtěl, a byl rád, že ho zbyl z krku. Když přišel Honza domů, koupil si panství a měl chytrosti až dost.

Příloha č. 2

Eduard Petiška- Staré řecké báje a pověsti – Oddyseus (2006)

Odyseus zvědavě pozoroval nedaleký pruh neznámé pevniny ležící proti ostrovu, na němž se vylodili. Nevěděl, že je to země Kyklopů, obrů, kteří neořou a nesejí, a přece mají všeho hojnost.

Ráno, sotva noc ustoupila před růžovými prsty Jitřenky, zamířil Odyseus s jednou lodí k protějšímu břehu. Ostatní lodě zanechal ukryté v dobrém přístavu. Čím víc se Odyseova loď blížila k neznámé zemi, tím větší byl jeho údiv. Ačkoliv země nebyla obdělávána, zrála na pláních nádherná úroda obilí a na svazích se divoce pnula réva kolem křovin a mezi listy se modraly šťavnaté hrozny vína. Odyseus poručil plavcům, aby zakotvili v bezpečném zálivu, a sám s dvanácti nejudatnějšími hrdiny se vydal na břeh. Razili si cestu bujným rostlinstvem, mezi stromy, jejichž větve obtěžkané ovocem se skláněly až k zemi, a hledali stopy živých bytostí. Konečně stanuli na úpatí skalnaté hory před černým otvorem jeskyně zpoza zarostlé vavřínem. Okolo sluje byla navršena hradba z hrubých, nepřitesaných balvanů, ze které trčely kmeny jedlí a dubů, zaražené mezi kameny a do hlíny obří silou. Za hradbou bečelo a mečelo ohromné stádo jehňat a kůzlat.

Řekové prošli hradbou a vstoupili do sluje. Na lískách velikých jako prámy ležely bochníky syra a na zemi stály nádoby s mlékem i prázdné džbery připravené pro dojení. I sýry i nádoby byly tak obrovské, že Řekové začali Odyssea přemlouvat k návratu na loď. Odyseus jim radil, aby aspoň vyčkali příchodu obra. Byl by rád věděl, jaké pohostinství jim poskytne. Zdržel své druhy v jeskyni do večera.

Za soumraku se ozvaly venku těžké dunivé kroky, až se sypal písek ze stropu jeskyně. Dovnitř vkročil obr Polyfém s ohromným nákladem suchého dříví na zádech. Před sebou hnal z pastvy ovce a kozy. Dříví shodil na zem, ke vchodu do sluje přisunul obrovský balvan a rozdělal oheň. Z veliké hromady dříví vyšlehly vysoko plameny a ozářily obrův obličej. Řekové si všimli, že má jen jedno oko uprostřed čela. Obrovo jediné oko hledělo upřeně na Řeky.

„Kdo jste, cizinci?“ zeptal se Polyfém drsným hlasem, „co tu hledáte?“

„Jsme Řekové,“ vystoupil z hloučku srdnatě Odysseus, „plavíme se domů od města Tróje, kterého jsme dobyli, a prosíme tě o pohostinství. Víš stejně dobře jako my, že bohové přikazují chovat se k hostům s úctou.“

Polyfémus se rozesmál, až ozvěnou zaburácely všechny kouty jeskyně:

„Bohové! Přikazují! Nestarám se o tvé bohy. My Kyklopy jsme silnější než bohové a já jsem z Kyklopů nejsilnější. Děláme jen to, co chceme, rozumíš? A kde jste přistáli s lodí, mluv!“

Lstivý Odysseus poznal, že bude lépe, nedoví-li se zpupný Polyfémus, kde zakotvili loď. Proto řekl: „Nemáme lodi. Poseidon, vládce moře, mrštil naší lodí o skalisko. Zachránil jsem se jen já s dvanácti muži. Ostatní našli ve vlnách smrt.“

Obr na to neodpověděl, jen vztáhl ruku do houfce Řeků a vytáhl z něho dva muže. Připravil si z nich večeři, zapil kozím mlékem a uložil se mezi své ovce ke spánku.

Řekové hrůzou strnuli. Strašlivá hostina jim nedala usnout. Vzávali horoucně vládce bohů Dia a prosili ho o pomoc. Odysseus uvažoval, nemá-li spícího obra probodnout mečem. Kdyby však lidojeda probodl, byli by odsouzeni k smrti. I kdyby se všichni opřeli do balvanu, jímž Polyfémus zatarasil vchod do sluje, nebyli by jej odvalili.

Ráno Kyklop rozžehl oheň a podojil kozy a ovce. Pak opět uchopil dva Řeky a připravil si z nich snídani. Najedl se, odsunul balvan lehce jako křemínek, vypustil z jeskyně ovce a kozy a sluj za sebou pečlivě balvanem zavřel, aby mu nikdo z Řeků neunikl.

Smutně seděli Řekové v temné sluji ozářené jen pohasínajícím ohněm. S úzkostí čekali na okamžik, kdy se obr vrátí. Chytrý Odysseus nepřestal ani na chvíli přemýšlet, jak by se se svými přáteli dostal na svobodu. Nápad za nápadem mu putoval hlavou, ale všechny zavrhoval, žádný se mu nezdál dost bezpečný. Jak prohledával jeskyni, zda by nemohli uniknout jinudy, našel při skalní stěně obrův kyj. Podobal se stožáru z dvacetiveslové nákladní lodi. Při pohledu na kyj napadla Odyssea lest. Usekl z kyje kus dřeva, přizval přátele, aby mu pomohli dřevo ohladit a zahrotit, a hrot opálili ve žhavém uhlí. Potom vysvětlil přátelům svůj plán. Řekové losovali a vybrali losem čtyři muže, kteří budou Odysseovi v jeho díle pomáhat. Dřevo před obrem dobře schovali.

Navečer se Kyklop Polyfémus vrátil se stádem do jeskyně a zavalil otvor balvanem. Usedl, podojil kozy a ovce, vybral z prořídleho houfce Řeků dvě nové oběti. Najedl se a chystal

se ulehnout ke spánku. Tu k němu přistoupil Odysseus s korbelem plným silného kikonského vína z měchu, který Řekové přinesli s sebou.

„Napij se, Kyklope,“ řekl Odysseus, „pij, snad pohár dobrého vína obměkčí tvé ukrutné srdce.“

Polyfemos vyprázdnil pohár naráz a víno mu zachutnalo.

„Nalij mi ještě,“ vybídl Odyssea.

Odysseus mu nalil a obr si liboval:

„Takové víno jsem ještě nepil. Bohové nemohou pít lepší. Nejsem nevďěčník, pověz mi své jméno, chci ti také udělat radost a podarovat tě.“

Odysseus nalil obrovi potřetí a lstivě řekl:

„Prozradím ti své jméno, ale nezapomeň na dar, který jsi mi slíbil. Jmenuji se Nikdo, Nikdo mi říkají lidé, má rodina i přátelé.“

Obr odpověděl ztěžka, víno mu ovládlo jazyk:

„Poslouchej dobře, líbíš se mi. Tebe, Nikdo, sním až naposled po všech ostatních. To bude můj dárek pro tebe.“ Dořekl a svalil se na zem zmožený pitím. Tehdy Odysseus podle úmluvy uchopil se svými druhy zaostřené dřevo a vnořil je do řeřavého popela. Doutnající trámy vrazili Řekové vši silou do jediného obrova oka. Obr se probudil a zařval, až se zachvěla jeskyně i celá hora. Řekové od něho s děsem prchli. Polyfemos vytrhl prudce dřevo z oka jako třísku a tápal kolem sebe zuřivě rukama. Byl slepý, a proto se před ním Řekové mohli skrýt za výstupky skal. Obr drtil v prstech jen kameny a hlínu.

Polyfémův křik a bědování zaslechli ostatní Kyklopové. Vyběhli ze svých slují v okolních kopcích, přibíhali k jeskyni a ptali se, co se mu stalo a proč je v noci budí. Vraždí ho snad někdo?

Polyfemos bez sebe bolestí jen opakoval:

„Kdo mě vraždí? Ach, Nikdo, přátelé, Nikdo!“

Kyklopové potřásali hlavami a volali:

„Nikdo? Tak proč naříkáš? Seslal na tebe Zeus nemoc? Pomodli se k Poseidonovi, ke svému otci, ať ti v nemoci pomůže.“

A Kyklopové se rozešli do svých domovů.

Ráno pootevřel sténající obr jeskyni, aby mohly ovce a kozy na pastvu. Posa-dil se u vchodu a každému zvířeti pečlivě ohmatal hřbet, nesedí-li na něm některý z Řeků.

Lstivý Odysseus však svazoval proutím k sobě vždy tři berany a pod pro-středního berana z trojice uvazoval jednoho po druhém své zbylé druhy. Sám se zachytil vlny na bříše největšího berana a dal se jím vynést ze sluje. Obr ohmatá-val jen hřbety zvířat, a tak mu Řekové šťastně unikli.

Venku odvázal Odysseus své druhy a všichni běželi co nejrychleji k lodi kotvící v zálivu. S radostí přivítala posádka lodi Odyssea a jeho druhy. Radost zmenšoval jen zármutek nad přáteli, kteří se z obrovy jeskyně už nevrátili. Šest hrdinů zahubil Polyfémós. Ale na truchlení nezbýval čas. Odysseus přikázal zahnat na loď Kyklopy ovce, kolik se jich tam vešlo, a rychle odplout od břehu.

Na širém moři se obrátil Odysseus čelem k pobřeží obrů a zvolal:

„Polyféme, slyšíš mě? Stihla tě spravedlivá odplata za tvé bezbožné skutky! Neváhal jsi vztáhnout zločinnou ruku na hosty. Proto tě ztrestal Zeus a všichni bohové!“

Obr uslyšel Odysseovo volání a zuřivě se vyřítíl z jeskyně. Utrhl vrchol veliké hory a vrhl jej ve směru, odkud přicházel hlas. Skalisko dopadlo těsně před Odysseovu loď. Nechybělo mnoho a bylo by ji roztrátilo. Moře se rozvířilo, zvedla se mocná vlna a hnala loď ke kyklopskému pobřeží. Jen stěží odvrátili veslaři loď od břehu.

Když se vzdálili od pevniny dvakrát tolik co prve, vykřikl Odysseus znovu: „Až se tě, Kyklope, někdo zeptá, kdo tě oslepil, řekni mu, že tě připravil o zrak Odysseus z ostrova Ithaky!“

„Běda mi,“ zanaříkal obr, „splňuje se stará věštba. Kdysi mi bylo prorokováno, že mne oslepi Odysseus. Myslil jsem, že to bude muž veliký a silný jako já a že se mnou bude zápasit. A teď přijde takový maličký člověk a lstí mne připraví o zrak. Ale počkej, Odyssee, vyprosím ti u svého otce Poseidona, aby ses vrátil domů hodně pozdě a sám, bídný, bez přátel a na cizí lodi!“

Po těch slovech mrštíł za lodí novou, ještě větší skálou a málem přelomil kormidlo. Řekové se opřeli do vesel a přemohli mohutnou vlnu. Unikli obrovi i podruhé a brzy se shledali s přáteli na lodích kotvících u ostrova divokých koz. Rozdělili kořist a Odysseus

obětoval Diovi berana, pod jehož břichem vyvázl z Kyklopovy sluje. Zeus však oběť nepřijal. Poseidon vyslyšel prosby svého syna Polyféma a přimluvil se u Dia. Zeus připravoval Odysseovi a jeho plavcům nová trápení.

Příloha č. 3

OTMAR Vaňorný – Homér: Odyseia (1921)

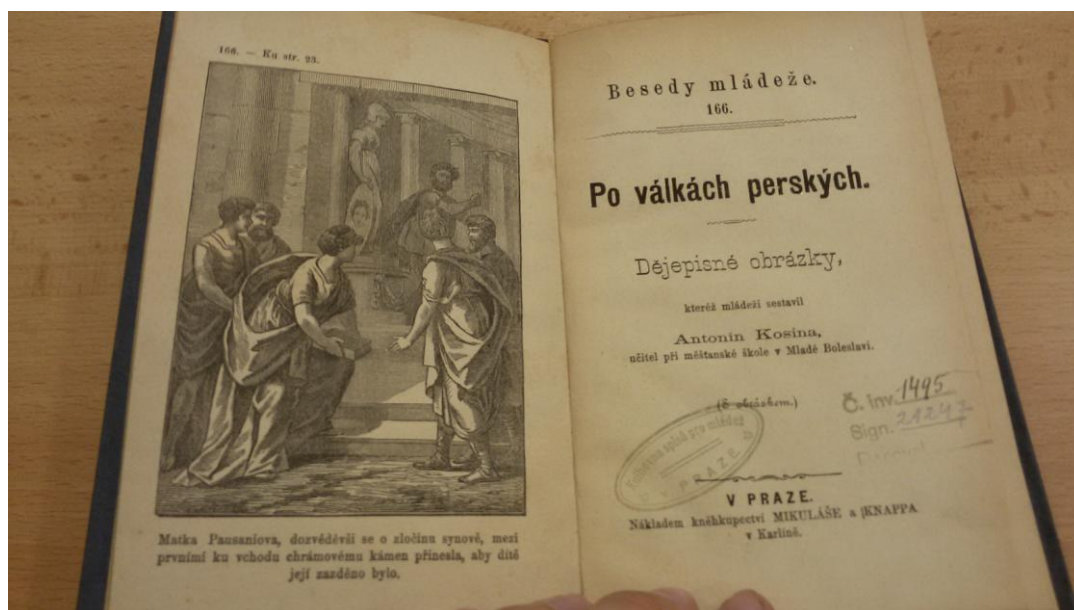
- Odysseus, jako jiní králové achajští, odplul s vojskem do války trójské, která trvala deset let. Když se vracel, byl mořskou bouří zahnán do dalekých končin a bloudil zase deset let. Jeho nepřítomnosti využili synové předních šlechticů ze všech jeho zemí, počtem sto osm, chodili denně do domu králova, strojili tam hostiny, dávající porážet nejlepší kusy ze všech jeho stád a pijíce jeho víno. Královnu nutili, aby si některého z nich vybrala za muže. Když pak se jim dospívající syn Télemachos opřel, chtěli ho zavraždit a majetek jeho si rozdělit. Jejich drzost dostoupila takového stupně, že se chystali zabít samého krále Odyseia, jestliže se vrátí.
- Zatím dlel Odysseus na ostrově Ógyii, daleko na západě, u krásné, ušlechtilé nymfy Kalypsó, sám a sám, bez lodí a vojska, nemaje možnosti dostat se domů. Kalypsó ho přemlouvala, aby ji pojal za manželku, slibujíc mu nesmrtelnost a věčnou mladost. Ale ani krásné sídlo nymfíno, ani její laskavé sliby nemohly odvrátit Odyseia, by horoucně netoužil domů. Sedal na pobřežním skalisku a s očima uslzenýma hleděl směrem, kde byla jeho milá Ithaka, přeje si vidět alespoň kouř vystupující z jeho domoviny a potom zemřít. Ale neměl naděje na návrat.
- Ani doma nebylo lépe, bylo Télemachovi sedmnáct let. Nezkušený mladík ani dobře nechápal dosahu toho všeho, co se kolem něho děje. Teprve nedávno poznával zpustlou drzost vetřelců, kteří se jemu i jeho matce jen posmívali. Chápal již jen škody, které mu dělali, nýbrž i potupné ponížení vlastní i rodinné. Ale nebylo rady, nebylo pomoci. Byl vychován bez otce, jen od matky, něžné sice a pečlivé, ale pasivní a neenergické, u níž neviděl než pláč, nerozhodnost a zoufalství. Toužil sice po otci, kterého dosud neznal, ale rady si nevěděl.
- Ani Odysseus, ani Télemachos nemohli pomoci, události uvázly v písku. Bez bohů nebylo vysvobození. To je situace, kdy počinu ujala se bohyně Athéna, která vždy pomáhala chytrému a statečnému Odyseovi. Navrhla totiž ve schůzi bohů, aby Hermes byl Diovým rozkazem poslán ke Kalypse, aby Odyseia propustila. Sama odešla na Ithaku

dodat síly Télemachovi a vybídnout jej, aby druhý den svolal sněm Ithačanů, přednesl národu své stížnosti a vyzval ženichy opustit jeho dům. Pak mu poradila, aby odplul do Pyly ke králi Nestorovi a do Sparty ke králi Meneláovi pátrat po zmizelém otci.

- Kalypsó poslechla Diova rozkazu a Odysseus vyplul na člunu, který si ve čtyřech dnech sám zhotovil. Ale bouře rozbila mu člun a zahnala jej do země blažených plavců Faiéku, kteří jej přijali, pohostili a slíbili mu, že ho doprovodí domů. Při večerní hostině na rozloučenou vypravoval jim své předchozí příhody. Příští pak noc odvezli ho spícího na Ithaku, kde jej Athéna proměnila ve starého žebráka a poslala k pastýři Eumaiovi, aby tam čekal na syna, který dosud byl u spartského krále Meneláa. Télemachos na pobídku Athény rychle se vrátil, u Eumaia poznal se s otcem, a oba pak umluvili pomstu na ženichy. Pak Odysseus vešel do vlastního domu jako starý, otrhaný žebrák, přesvědčil se o neslýchané drzosti ženichů, věrnosti manželky, nepořádku v domě a nevěrnosti některých sluhů a služek. Zatím Penelopea nevědouc si už jiné rady, rozhodla se, že pojme za manžela toho, kdo napne luk Odysseův a prostřelí otvory dvanácti sekyr, zabodnutých řadou do podlahy. Nikdo z ženichů neměl tolik síly, aby luk napjal. Tu když už byly závody skončeny, Odysseus požádal s nevinnou tváří o luk, aby prý zkusil, má-li dosud takovou sílu, jakou míval v mládí. Po těžkých překážkách dostal luk do rukou a postřílel velkou část ženichů. V dalším boji vedeném oštěpy zvítězil konečně Odysseus a pobil všechny ženichy. Jejich příbuzné, kteří proti němu povstali, porazil a s národem se smířil.

Příloha č. 4

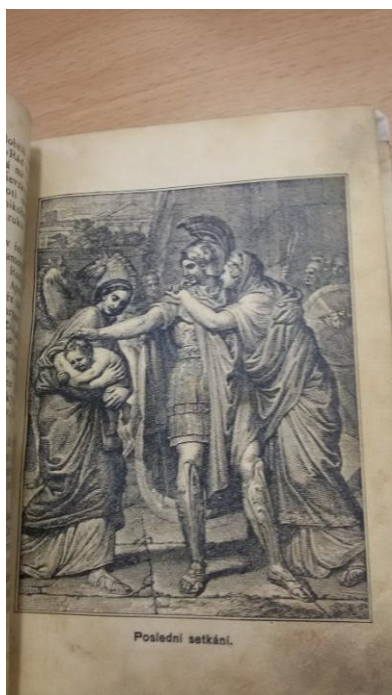
Ukázky obrazového materiálu ze srovnávaných knih

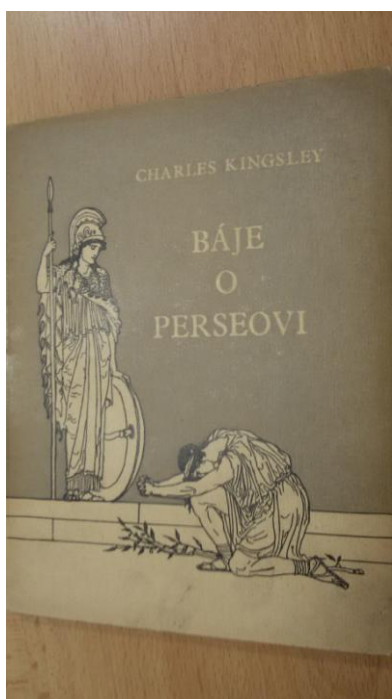
(Antonín Kosina – Po válkách perských)

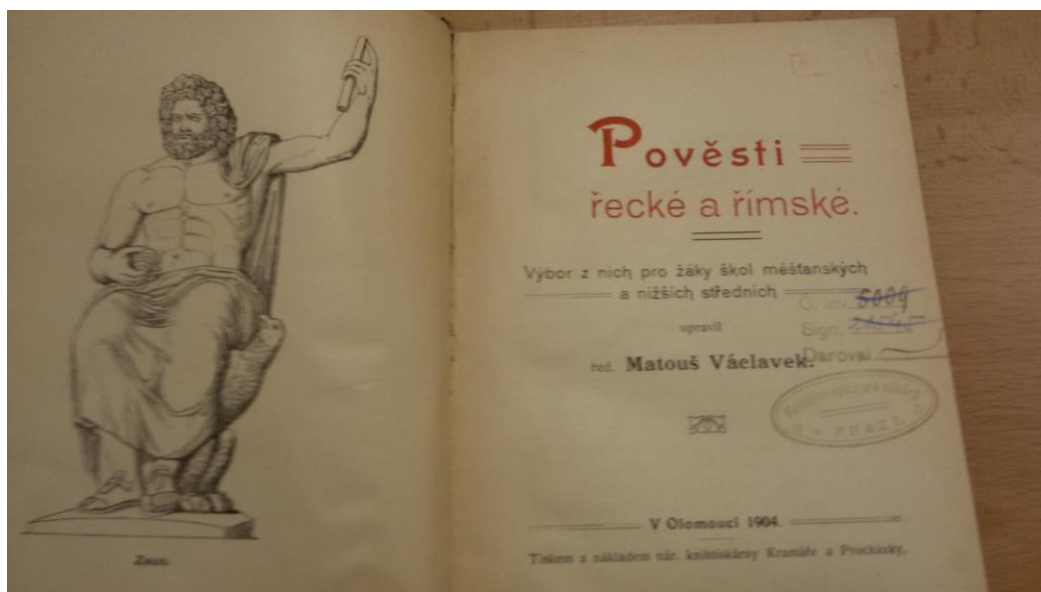
(Nicolas Wiseman – Fabiola, aneb církev v katakombách)

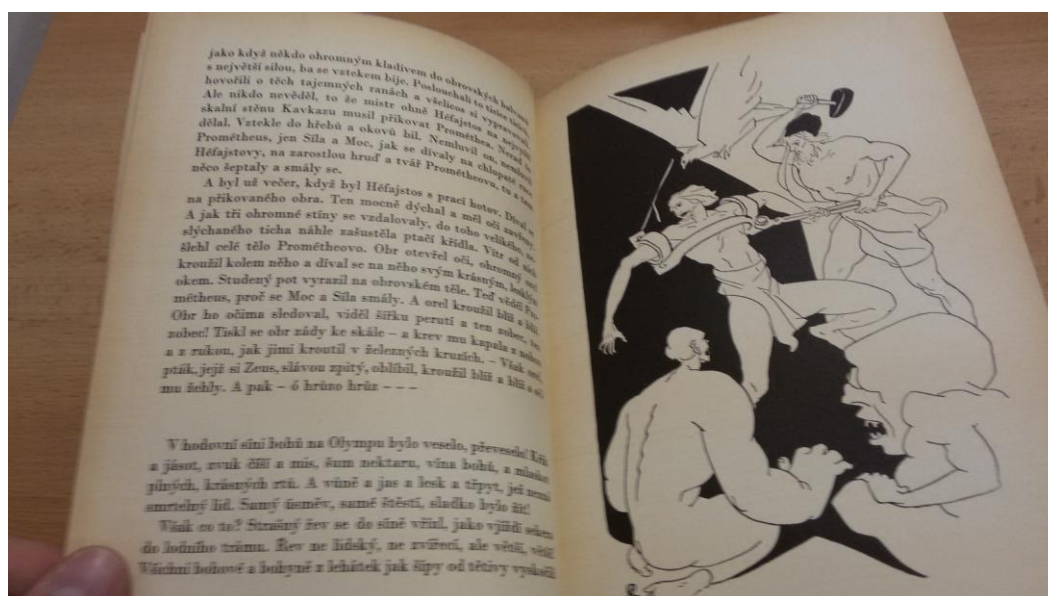
(František Grešl – 10 let před Trójou)

(Charles Kingsley – Báje o Perseovi)

(Matouš Václavěk: *Pověsti řecké a římské*)

(Vojtěch Zelinka – *Svět řeckých bájí*)